

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

САВЧУК РОМАН МИХАЙЛОВИЧ

УДК 342.922:347.994 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПЕРЕКЛАДАЧ ЯК УЧАСНИК АДМІНІСТРАТИВНОГО
СУДОЧИНСТВА: ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС,
КОМПЕТЕНТНІСТЬ, НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право
081 – Право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ /Савчук Р.М./

Науковий керівник
ФЕЛИК Василь Іванович,
доктор юридичних наук, доцент

Одеса – 2018

АНОТАЦІЯ

Савчук Р.М. Перекладач як учасник адміністративного судочинства: процесуальний статус, компетентність, неупередженість. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; інформаційне право; фінансове право» (081 – Право). – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Визначено зміст та специфіку засади мови адміністративного судочинства в Україні з урахуванням оновленого процесуального законодавства. Обґрунтовано визнання участі перекладача процесуальною гарантією практичної реалізації положень засади мови судочинства в адміністративних судах. Встановлено вимоги до процесуальної регламентації мови судочинства: а) вони мають формулюватися на основі конституційних засад судочинства; б) регулювати процесуальну діяльність у справах окремої категорії; в) регламентувати права та обов'язки учасників процесу; г) визначати процесуальні повноваження суду.

Досліджено систему учасників адміністративного судового процесу та з'ясовано видову приналежність перекладача – учасника із спеціальними знаннями, який не має юридичної заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи, чію діяльність спрямовано на сприяння здійсненню правосуддя в адміністративних справах. Виокремлено основні ознаки перекладача як учасника адміністративного процесу: а) відсутність владних повноважень; б) не належність до апарату суду; в) відсутність права на ініціювання вступу у процесуальні відносини; г) можливість спеціальних заходів процесуального примусу (заміна).

Виявлено особливості правового регулювання та правозастосовчої діяльності судів щодо підстав та порядку залучення у судочинство перекладачів

та гарантування реалізації ними процесуального статусу у США, Канаді, Австралії країн Західної Європи, а також країн колишнього Радянського Союзу.

Зазначено, що вимоги до особи, які є умовами набуття статусу перекладача в адміністративному судочинстві, являють собою систему первинних та похідних якостей. До першої групи зараховано: а) повноліття (в окремих випадках з 16-річного віку; б) дієздатність; в) відсутність судимості. Друга група містить у собі такі умови: а) незацікавленість у результатах справи; недопустимість суміщення функцій перекладача з іншими процесуальними обов'язками у справі; б) наявність диплома про відповідну філологічну освіту; в) складання спеціального кваліфікаційного іспиту з обов'язковою сертифікацією Міністерством юстиції України. При цьому, чинне процесуальне законодавство України у ст. 71 КАС закріплює єдину вимогу щодо особи перекладача в адміністративному судочинстві – вільне володіння мовою, який не має офіційного тлумачення, у доктринальних юридичних джерелах трактується довільно. У лінгвістиці використовується інший термін – «володіння мовою» та визначаються його рівні.

З метою уникнення термінологічної невизначеності запропоновано впровадити термін «компетентність» як більш конкретизований та структурований. Окрім знання мови перекладу, компетентність перекладача як учасника адміністративного судочинства передбачає володіння спеціальною термінологією залежно від сфери здійснення перекладу, а також містить у собі низку додаткових когнітивних навичок: а) вміння оцінювати ситуацію, у тому числі і достатність своїх знань для здійснення перекладу; б) логічно мислити; в) аналізувати інформацію, отриману для перекладу, та визначення її достатності для реалізації покладеного обов'язку.

Доведено, що традиційні елементи процесуального статусу учасника адміністративного судочинства не дозволяють повною мірою визначити становище у ньому перекладача. Суттєво доповнюють цей статус свободи та законні інтереси перекладача в адміністративному судочинстві. Свободи перекладача впливають із його змісту, його процесуальної ролі та мають вираз

у можливостях особи поводитися відповідно до своїх волевиявлень, тобто робити все, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватеної шкоди правам і свободі інших людей. Законні інтереси перекладача виражено у його можливостях користуватися конкретним соціальним благом, а також звертатися за захистом до компетентних державних органів з метою задоволення своїх потреб, які не суперечать суспільним інтересам.

З'ясовано, що перекладача як учасника адміністративного судочинства наділено загальними і конкретизованими правами, визначеними ч. 3 ст. 71 КАС України. При цьому, їх перелік не є вичерпним і може бути доповнений такими правами: а) ознайомитися із технічним записом і журналом судового засідання та протягом семи днів з дня проголошення рішення у справі подати до суду письмові зауваження щодо їхньої неповноти або неправильності; б) ознайомитися з протоколом про вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення, в якій перекладач брав участь, і подати свої зауваження до нього; в) ознайомитися з протоколом окремої процесуальної дії, в якій він не брав участі, та протягом трьох днів після підписання протоколу подавати свої письмові зауваження з приводу допущених у протоколі неточностей або неповноти змісту; г) оскаржити судові рішення щодо судових витрат, якщо це стосується його інтересів; д) право на відшкодування витрат, пов'язаних із найманням жилого приміщення.

Доведено належність перекладача до суб'єктів зловживання процесуальними правами, яка має прояв у затягуванні розгляду адміністративної справи доступними перекладачеві засобами в інтересах сторін або третіх осіб, що є наслідком неналежної реалізації вимоги неупередженості перекладача.

Охарактеризовано систему загальних та спеціальних гарантій діяльності перекладача в адміністративному судочинстві, які є засобом реалізації ним своїх повноважень. Акцентовано увагу на тому, що лише спеціальні гарантії є елементом його процесуального статусу: а) інформування перекладача про

необхідність явки до суду; б) інформування перекладача про його права, обов'язки та відповідальність; в) фіксування судового засідання технічними засобами; г) оплата виконаної роботи і компенсація витрат, пов'язаних з викликом перекладача до суду.

З'ясовано, що перекладача може бути притягнуто до інших видів відповідальності залежно від тяжкості вчиненого правопорушення, урахування яких дозволяє більш повно визначити його процесуальний статус як учасника адміністративного судочинства: адміністративної та адміністративної процесуальної за неповагу до суду або встановлених у суді правил, за злісне ухилення перекладача від явки до суду.

Встановлено, що підставою для залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві є неволодіння тим або іншим його учасником мовою судочинства. Неволодіння мовою судочинства свідчить про нерозуміння учасником адміністративного судочинства мови, якою воно здійснюється, та неможливість безперешкодної реалізації ним процесуальних повноважень. Факт неволодіння учасником адміністративного судочинства мовою, якою воно здійснюється, підлягає встановленню судом із наданням йому повноважень щодо залучення в необхідних випадках спеціаліста-мовознавця.

Припинення адміністративно-процесуальних відносин між адміністративним судом і перекладачем є можливим за таких підстав: а) припинення основних адміністративно-процесуальних відносин між судом і сторонами процесу; б) відвід і самовідвід перекладача; в) заміна перекладача у зв'язку із повторним порушенням порядку під час судового засідання або невиконанням розпоряджень судді.

Чинне процесуальне законодавство не передбачає спеціальних підстав для відводу (самовідводу) перекладача і закріплює загальні для усієї групи інших учасників судового процесу. Більшість із підстав відводу (самовідводу), перекладача корелюється із гарантією неупередженості перекладача. Некомпетентність перекладача, як підстава для його відводу (самовідводу), має вираження в необхідності з'ясування обставин, які мають значення для справи,

але виходять за межі сфери його спеціальних знань. Враховуючи загальну тенденцію до боротьби із зловживанням процесуальними правами учасниками справи, обґрунтовано доцільність визнати цю некомпетентність підставою лише для самовідводу. При цьому, сумніви суду або учасників справи щодо компетентності перекладача доцільним, мають бути визнані підставою для звернення до спеціаліста-мовознавця.

З'ясовано, що ступінь активності перекладача в адміністративному процесі залежить від форми адміністративного судочинства (загальне або спрощене), стадії адміністративного процесу та суб'єкта ініціювання його залучення до справи. Встановлено, що залучення перекладача до справи за ініціативи учасників справи або їх представників здійснюється шляхом заявлення відповідного клопотання разом із поданням позовної заяви або відзиву на позовну заяву, що гарантує його вступ у справу на стадії підготовчого провадження. Саме такий механізм є пріоритетним і сприяє ефективності та своєчасності розгляду справи.

Встановлено, що залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві являє собою відносно відокремлену судову процедуру із власним алгоритмом дій суду: а) встановлення підстав для залучення перекладача; здійснення виклику перекладача; б) пересвідчення в особі та компетентності перекладача і з'ясування відсутності підстав для відводу; в) прийняття процесуального рішення про залучення перекладача; г) роз'яснення перекладачеві його прав, обов'язків та попередження про відповідальність; складання перекладачем присяги.

З метою забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах та можливості особи, яка не володіє мовою судочинства повною мірою користуватися своїми процесуальними правами, у тому числі правом на оскарження судового рішення, в адміністративному судочинстві необхідно закріпити положення, яким передбачити, що судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються учасникам справи, які не володіють мовою судочинства у перекладі на мову, якою вони володіють.

Переклад інших процесуальних документів, надання копій яких передбачено КАС України, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб.

Запропоновано зміни і доповнення до КАС України щодо процесуального статусу перекладача.

Ключові слова: адміністративне судочинство, перекладач, процесуальний статус перекладача, компетентність перекладача, неупередженість перекладача, підстави для відводу перекладача, права й обов'язки перекладача, відповідальність перекладача.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Савчук Р.М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві: лінгвістичні, правові та організаційні питання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6 (15). С. 132-134.
2. Савчук Р.М. Неволодіння мовою судочинства як підстава залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6 Т. 2. С. 22-24.
3. Савчук Р.М. Залучення та відвід перекладача як учасника адміністративного судочинства: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2017. № 2 Ч. 2. С. 101-104.
4. Савчук Р.М. Права перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Svazek 4. Vydání 2– Brno, 2017. Р. 217-221.
5. Савчук Р.М. Обов'язки як елемент процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві. *Право.UA*. 2017. № 2. С. 64-69.
6. Савчук Р.М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві як гарантія забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 92-97.

Наукові праці які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Савчук Р.М. Відповідальність перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 40-42.

8. Савчук Р.М. Підстави для відводу перекладача в адміністративному судочинстві. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23-24 червня 2017 р.). Запоріжжя, 2017. С. 75-78.

9. Савчук Р.М. Вимоги до особи перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні*: Матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 16-17 червня 2017 р.). Харків, 2017. С. 37-40.

SUMMARY

Savchuk R.M. Interpreter as a participant in administrative legal proceedings: procedural status, competence, impartiality. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Law, specialty 12.00.07 «Administrative Law and Process; information law; financial law» (081 – Law). – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2017.

The content and specifics of the basis of the language of administrative legal proceedings in Ukraine are determined taking into account the updated procedural legislation. It is substantiated the recognition of the participation of the interpreter as the procedural guarantee of the practical implementation of the provisions of the language of legal proceedings in administrative courts. There are established the requirements for the procedural regulation of the language of proceedings: a) they must be formulated on the basis of the constitutional principles of legal proceedings; b) must regulate procedural activities in cases of a separate category; c) must regulate the rights and obligations of the participants in the process; d) determine the procedural powers of the court.

The system of the participants in the administrative legal proceedings was investigated and the qualification of an interpreter – a participant with special knowledge who has no legal interest in the results of the decision of an administrative case, whose activities are aimed at promoting the administration of justice in administrative cases, has been clarified. The main features of an interpreter as a participant in the administrative process are singled out: a) lack of authority; b) not belonging to the court apparatus; c) lack of the right to initiate accession to procedural relations; d) the possibility of special measures of procedural coercion (replacement).

The peculiarities of legal regulation and law enforcement activity of the courts on the grounds and order of involvement of interpreters in the court proceedings and guaranteeing their implementation of procedural status in the USA, Canada,

Australia, Western European countries, as well as countries of the former Soviet Union are revealed.

It is stated that the requirements for a person that are the conditions for acquiring the status of an interpreter in administrative proceedings constitute a system of primary and secondary qualities. The first group includes: a) adulthood (in some cases, from the age of 16); b) active capacity; c) absence of conviction. The second group includes the following conditions: a) lack of interest in the results of the case; the inadmissibility of combining the functions of an interpreter with other procedural duties in a case; b) presence of a diploma about the corresponding philological education; c) compiling a special qualification examination with mandatory certification by the Ministry of Justice of Ukraine. At the same time, the current procedural legislation of Ukraine in Art. 71 CAP establishes a single requirement for an interpreter in administrative proceedings – fluency in a language that is not officially interpreted, but it is arbitrarily interpreted in doctrinal legal sources. Another one term is used in linguistics, – "language proficiency" and its levels are determined.

In order to avoid terminological uncertainty, it is proposed to introduce the term "competence" as more specific and structured. In addition to knowledge of the language of translation, the competence of the interpreter as a participant in administrative proceedings involves the possession of special terminology depending on the scope of the translation, and also includes a number of additional cognitive skills: a) the ability to assess the situation, including the adequacy of their knowledge for the translation; b) to think logically; c) analyze the information received for the translation, and determine its adequacy for the implementation of the assigned duty.

It is proved that the traditional elements of the procedural status of the participant in administrative proceedings do not allow to fully determine the position of the interpreter in it. This essential status of the freedom and legal interests of an interpreter in the administrative legal process is substantially supplemented. Interpreters' freedoms derive from its content, its procedural role and the expression of the person's ability to behave in accordance with their will, that is, to do everything

that is not prohibited by the law and does not cause unjustifiable damage to the rights and freedom of others. The legal interests of the translator are expressed in his ability to use a specific social benefit, as well as to seek protection from the competent state authorities in order to meet their needs that are not contrary to the public interest.

It was clarified that the interpreter as a participant in administrative legal proceedings is given general and specified rights as defined in Part 3 of Art. 71 CAP Ukraine. At the same time, their list is not exhaustive and may be supplemented with the following rights: a) to learn the technical record and the journal of the court session and within seven days from the day of the announcement of the decision in the case submit written comments to the court regarding their incompleteness or incorrectness; b) to learn the protocol on the commission of a separate procedural action outside the courtroom or during execution of the court order in which the translator participated and to submit his remarks to him; c) to learn the protocol of a separate procedural act, in which he did not participate, and within three days after the signing of the protocol to submit his written comments concerning the inaccuracies or incompleteness of the contents admitted in the protocol; d) to appeal a court decision regarding court expenses, if it concerns his interests; e) the right to reimbursement of expenses related to the hiring of a dwelling.

It is proven that the interpreter refers to the subjects of abuse of procedural rights, who has a manifestation in delaying the consideration of administrative cases available to an interpreter in the interests of parties or third parties, resulting from the improper implementation of the requirement of impartiality of the interpreter.

The system of general and special guarantees of interpreter's activity in administrative legal proceedings, which is a means of realization of his powers, is described. The attention is placed on the fact that only special guarantees are an element of his procedural status: a) informing an interpreter about the need to appear in court; b) informing an interpreter about his rights, duties and responsibilities; c) fixing the court session by technical means; d) payment of work performed and compensation of expenses related to the challenge of an interpreter to a court.

It was clarified that an interpreter may be brought to other responsibilities depending on the severity of the committed offense, the consideration of which allows to more fully determine his procedural status as a participant in administrative proceedings: administrative and administrative processual for disrespect to the court or established in court rules, for interpreter's maladaptation from appearance to the court.

It was established that the reason for involving an interpreter in participation in the administrative proceeding is the non-possession of one or another participant in the language of legal proceedings. The absence in the language of legal proceedings shows that the participant in the administrative legal proceedings does not understand the language in which it is carried out and the impossibility of unimpeded exercise of his procedural authority. The fact that the participant in administrative proceedings does not know the language in which it is carried out is subject that is needed to be established by the court with the authority to engage, if necessary, a specialist in linguistics.

Termination of administrative-procedural relations between an administrative court and an interpreter is possible on the following grounds: a) termination of the main administrative-procedural relations between the court and the parties to the proceedings; b) removal and self-remittance of an interpreter; c) replacement of an interpreter in connection with a repeated violation of the order during a court session or failure to comply with a judge's instructions.

The current procedural law does not provide for special grounds for the removal (deletion) of the interpreter and establishes the general grounds for the whole group of other parties to the trial. Most of the reasons for the separation (deletion) of the interpreter is correlated with the guarantee of the impartiality of the interpreter. The incompetence of an interpreter, as the basis for his departure (self-isolation), has the expression in the need to clarify the circumstances that matter to the case, but go beyond the scope of his special knowledge. Taking into account the general tendency to fight against abuse of procedural rights by the participants of the case, the expediency of recognizing this incompetence is justified only for self-reliance. At the

same time, the doubts of the court or participants in the case regarding the competence of the interpreter are appropriate, should be recognized as the basis for applying to a specialist-linguist.

It is shown that the degree of activity of the interpreter in the administrative process depends on the form of administrative legal proceedings (general or simplified), the stage of the administrative process and the subject of initiating his involvement in the case. It has been established that the involvement of an interpreter in a case initiated by participants in the case or their representatives is carried out by the means of the application of the corresponding application together with the submission of the statement of claim or the reference to the statement of claim, which guarantees his entry into the case at the stage of preparatory proceedings. It is precisely such a mechanism that is a priority and contributes to the efficiency and timeliness of the case.

It was established that the involvement of an interpreter in participation in the administrative proceeding is a relatively separate judicial procedure with its own algorithm of court actions: a) establishing the grounds for the involvement of an interpreter; summoning the interpreter before the court; b) verification of the person and competence of the interpreter and finding out the absence of grounds for withdrawal; c) the adoption of a procedural decision to involve an interpreter; d) clarification of the interpreter's rights, responsibilities and warning of responsibility; drafting a sworn by the interpreter.

In order to provide the basis for the language of proceedings in administrative courts and the possibility for a person who does not know the language of legal proceedings to fully exercise his procedural rights, including the right to appeal a court decision, in administrative proceedings, it is necessary to consolidate statements to provide that court decisions by which the court ending the trial in essence, provided to participants in a case that does not know the language of proceedings in translation into the language they know. The translation of other procedural documents, the provision of copies of which is provided by the CAP of Ukraine, is carried out only upon the request of the said persons.

The changes and additions to the CAP of Ukraine regarding the procedural status of the interpreter are proposed.

Key words: administrative legal proceedings, interpreter, interpreter's procedural status, interpreter's competence, interpreter's impartiality, grounds for the removal of an interpreter, rights and duties of an interpreter, responsibility of an interpreter.

LIST OF APPLICANT PUBLICATIONS

Scientific papers, in which the main scientific results of the dissertation are published:

1. Savchuk R.M. Participation of an interpreter in administrative legal proceedings: linguistic, legal and organizational issues. *Precarpathian Legal Bulletin*. 2016 6 (15). Pp. 132-134.
2. Savchuk R.M. Absence in the language of legal proceedings as the basis for the involvement of an interpreter to the administrative legal proceedings. *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. 2016 6 T. 2. S. 22-24.
3. Savchuk R.M. Involvement and recusation of an interpreter as a participant in administrative legal proceedings: foreign experience and Ukrainian realities. *Law and Society*. 2017. No. 2 Ch. 2. P. 101-104.
4. Savchuk R.M. Rights of the interpreter as a participant in administrative proceedings. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Svazek 4. Vydání 2-Brno, 2017. R. 217-221.
5. Savchuk R.M. Responsibilities as an element of the procedural status of an interpreter in an administrative legal proceeding. *Pravo.UA*. 2017. No. 2. P. 64-69.
6. Savchuk R.M. Participation of an interpreter in administrative legal proceedings as a guarantee of ensuring the basis of the language of proceedings in administrative courts. *Rule of Law*. 2017. No. 4. S. 92-97.

Scientific papers certifying the testing of the dissertation materials:

7. Savchuk R.M. Responsibility of an interpreter as a participant in administrative legal proceedings. *Traditions and innovations in legal science: past,*

present, future: materials International. science-practice conf. (Odessa, May 19, 2017). Odessa, 2017. pp. 40-42.

8. Savchuk R.M. Grounds for the removal of an interpreter in the administrative legal proceeding. *Law Sciences: Problems and Prospects: Materials of All-Ukrainian Studies*. science-practice conf. (Zaporozhye, June 23-24, 2017). Zaporozhye, 2017. pp. 75-78.

9. Savchuk R.M. Requirements for the person of an interpreter as a participant in administrative legal proceedings. *Topical issues of the development of the rule of law in the context of the current formation of civil society in Ukraine: Materials of sciences*. conf. (Kharkiv, June 16-17, 2017). Kharkiv, 2017. pp. 37-40.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	16
ВСТУП.....	17
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА.....	25
1.1. Участь перекладача в адміністративному судочинстві як гарантія забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах.....	25
1.2. Зарубіжний досвід залучення та участі перекладача в адміністративному судочинстві.....	39
1.3. Компетентність та неупередженість перекладача як умови набуття ним статусу учасника адміністративного судочинства.....	52
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА.....	72
2.1. Сутність і зміст процесуального статусу перекладача в адміністративному процесі.....	72
2.2. Права перекладача як учасника адміністративного судочинства та гарантії їх забезпечення.....	84
2.3. Обов'язки і відповідальність перекладача як учасника адміністративного судочинства.....	105
РОЗДІЛ 3. ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК УЧАСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ.....	123
3.1. Підстави залучення та відводу перекладача як учасника адміністративного судочинства.....	123
3.2. Участь перекладача в окремих стадіях провадження в адміністративному судочинстві.....	133
ВИСНОВКИ.....	169
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	178
ДОДАТОК.....	202

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АПК – Адміністративно-процесуальний кодекс (Адміністративний процесуальний кодекс)

ВАС – Вищий адміністративний суд

ВСУ – Верховний суд України

ГПК – Господарський процесуальний кодекс

ЄС – Європейський Союз

КАС – Кодекс адміністративного судочинства

КК – Кримінальний кодекс

КпАП – Кодекс про адміністративні правопорушення

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс (Кримінально-процесуальний кодекс)

КСУ – Конституційний суд України

п. – пункт, пунктом

п. п. – пунктами

р. – рік, року, році

РФ – Російська Федерація

ст. – стаття, статті, статтею

ст. ст. – статті, статтями

США – Сполучені Штати Америки

ФРН – Федеративна Республіка Німеччина

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс

ч. – частина, частиною

ч. ч. – частинами

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Конституція України у ст. 24 усім громадянам гарантує рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом незалежно від мовних ознак. З огляду на це положення, практично в усіх процесуальних кодифікованих актах, у разі неволодіння учасником мовою судочинства тією чи іншою мірою врегульовано питання залучення та участі перекладача.

Дослідження процесуального порядку залучення та участі перекладача в адміністративному судочинстві є актуальним і має вагоме теоретичне та прикладне значення. Це пояснюється тим, що, з одного боку, його участь є гарантією забезпечення прав учасників адміністративного судочинства на судовий захист, справедливий судовий розгляд, а, з іншого, – гарантією дотримання принципів адміністративного судочинства, визначених ст. 2 КАС України. Для забезпечення належного та ефективного виконання перекладачем покладеної на нього процесуальної функції його наділено відповідним процесуальним статусом, сформованим законодавцем з урахуванням предмета та методу правового регулювання адміністративного процесуального права. При цьому, реалізація завдань перекладача в адміністративному судочинстві опосередковується гарантуванням його незалежності та компетентності. Водночас, аналіз практики залучення перекладачів до адміністративного судочинства вказує на поверховість та недосконалість нормативного регулювання окресленого кола питань, що призводить до порушення прав учасників, які не володіють мовою судочинства, та дозволяє лише частково реалізовувати завдання адміністративного судочинства.

Наукове обґрунтування оптимальної моделі процесуального статусу перекладача при відправленні правосуддя започатковано дослідженнями, присвяченими мові судочинства у кримінальному, цивільному, адміністративному процесах. Суттєвим внеском у її розвиток стало дисертаційне дослідження Т.М. Кузик «Теоретико-правові та процесуальні

аспекти участі перекладача у кримінальному провадженні». Водночас, судова реформа, в результаті якої усі процесуальні кодекси по суті викладено у новій редакції, зумовлює необхідність переосмислення підстав та порядку залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві, ефективності його діяльності як учасника процесу, посилення гарантій його компетентності та неупередженості.

Таким чином, недостатня теоретична визначеність та нормативна урегульованість обумовили необхідність дослідження процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану наукових досліджень кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», що є складовою частиною теми Національного університету «Одеська юридична академія» «Традиції і новації у сучасній українській державності та правовому житті» (державний реєстраційний номер 0101U001195).

Мета та задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є характеристика правової природи процесуального статусу перекладача, забезпечення його компетентності та неупередженості як учасника адміністративного судочинства, стану нормативного регулювання та визначення основних напрямів його подальшого удосконалення шляхом внесення відповідних змін і доповнень до чинного законодавства України. Визначена мета обумовила вирішення таких задач:

охарактеризувати участь перекладача в адміністративному судочинстві як гарантію забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах;

охарактеризувати зарубіжний досвід залучення та участі перекладача в адміністративному судочинстві;

з'ясувати вимоги до компетентності перекладача як учасника адміністративного судочинства;

розкрити сутність і зміст процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві;

визначити та охарактеризувати права перекладача як учасника адміністративного судочинства та гарантії їх забезпечення;

визначити та охарактеризувати обов'язки і відповідальність перекладача як учасника адміністративного судочинства;

виявити підстави залучення та відводу перекладача як учасника адміністративного судочинства;

охарактеризувати участь перекладача в окремих стадіях провадження в адміністративному судочинстві;

сформулювати пропозиції щодо удосконалення законодавчої регламентації процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві.

Об'єктом дослідження є процесуальний статус учасників адміністративного судочинства.

Предметом дослідження є перекладач як учасник адміністративного судочинства: процесуальний статус, компетентність, неупередженість.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціальних методів пізнання правових явищ. Підґрунтям дослідження є діалектичний метод, за допомогою якого поставлені завдання досліджені у динаміці та взаємозв'язку, поглиблено понятійний апарат, з'ясовано сутність поняття «перекладач», обґрунтовано підстави залучення та відводу, а також процесуальний порядок участі перекладача в адміністративному судочинстві.

З урахуванням специфіки досліджуваного предмета в дисертації застосовувалися такі методи: історико-правовий – для аналізу теоретичних основ залучення та участі перекладача в адміністративному судочинстві як гаранта реалізації засади мови судочинства (п.п. 1.1, 1.3, 2.1, 3.1); системно-структурний метод – для дослідження елементів процесуального статусу, з'ясування їх змісту та місця в структурі процесуального статусу конкретного учасника адміністративного судочинства (п. 2.1); функціональний метод надав

можливість охарактеризувати особливості процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві (п.п. 2.2, 2.3); нормативно-догматичний метод та метод аналізу використано для аналізу адміністративного процесуального законодавства, яким врегульовано засаду мови судочинства, процесуальний статус перекладача, порядок його залучення та участі в адміністративному судочинстві (п.п. 1.1, 1.2, 2.2, 2.3 3.1, 3.2); порівняльно-правовий метод – при порівнянні норм національного законодавства та зарубіжних країн з метою виявлення прогалин та суперечностей у нормативно-правових актах і формулювання пропозицій для удосконалення чинного законодавства (п.п. 1.1, 1.2, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); статистичний метод застосовано при вивченні та узагальненні судової практики, формуванні та обґрунтуванні висновків за їх результатами (п.п. 1.3, 3.1, 3.2).

Теоретичною основою дослідження є наукові положення, що містяться у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників з теорії держави і права, конституційного права, адміністративного, кримінального, цивільного та господарського процесу.

Значну увагу приділено характеристиці процесуального статусу перекладача в інших видах судочинства, який досліджували Г.В. Абшилава, І.А. Балюк, І.А. Бережна, О.Г. Братель, В. Бозров, І.І. Бунова, А.Б. Бушев, А.В. Винников, Е.П. Головинська, В.В. Городовенко, А.В. Даниленко, Г.С. Денисенко, М. Джафаркулієв, Я.М. Ішмухаметов, І.Д. Іванюк, Л.С. Клименко, Т.М. Кузик, О.П. Кучинська, М.І. Леоненко, В.Т. Маляренко, О.В. Махревка, О. Покрещук, Є.О. Семенов, А. Фирсова, С. Фурса, І.А. Шевельов, С.П. Щерба, О. Ялова.

Окремі питання залучення та участі перекладача в адміністративному судочинстві у своїх наукових працях досліджували В.Б. Авер'янов, Н.В. Александрова, М.М. Аракелян, А.М. Бандурка, В.М. Бевзенко, Л.Р. Біла-Тіунова, І.П. Голосніченко, С.Т. Гончарук, К.В. Гутаріна, Е.Ф. Демський, І.І. Діткевич, Р.А. Калюжний, І.О. Картузова, С.В. Ківалов, М.В. Ковалів, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, Р.О. Куйбіда, О.М. Михайлов,

Р.С. Мельник, Т.А. Остапенко, О.Н. Панченко, О.М. Пасенюк, В.Г. Перепелюк, О.О. Погрібний, А.В. Руденко, О.П. Рябченко, І.І. Сіліч, О.В. Сонюк, І.Б. Стахура, М.М. Тищенко, Є.О. Яковенко. Водночас, їх дослідження здебільшого мають загальнотеоретичний, фрагментарний або вузькогалузовий характер, базуються на законодавстві, яке вже втратило чинність або на зарубіжному законодавстві.

Нормативним підґрунтям дослідження є норми Конституції, КАС України, чинні закони та підзаконні нормативно-правові акти, а також законодавство окремих зарубіжних країн.

Емпіричну базу дослідження становлять матеріали судової практики.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці монографічним дослідженням процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві та гарантій його компетентності та неупередженості. У результаті здійсненого дослідження сформульовано ряд нових висновків та пропозицій, які мають значення для науки та практики, відповідають вимогам наукової новизни. До них слід віднести такі:

уперше:

з'ясовано зміст засади мови в адміністративному судочинстві, визначено її елементи: а) здійснення адміністративного судочинства державною мовою або, за згодою сторін, регіональною мовою; б) забезпечення учасникам справи та їх представникам права вчиняти усні процесуальні дії рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють; в) забезпечення особам, які не володіють мовою судочинства, можливості користуватися послугами перекладача; г) забезпечення вручення судових документів учасникам справи у перекладі їх рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють;

обґрунтовано доцільність визнання компетентності перекладача передумовою набуття ним процесуального статусу, який являє собою сукупність інтелектуальних (знання мови перекладу; володіння спеціальною термінологією залежно від сфери здійснення перекладу) та діяльнісних (вміння

оцінювати ситуацію, у тому числі і достатність своїх знань для здійснення перекладу, логічно мислити, аналізувати інформацію) складових;

запропоновано нормативно встановити обов'язок вручення особам, які беруть участь у справі та не володіють мовою судочинства, судових рішень, якими суд закінчує судовий розгляд по суті у перекладі на мову, якою вони володіють;

удосконалено:

визначення поняття процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві, під яким слід розуміти сукупність наданих йому процесуальним законодавством прав та обов'язків, реалізація яких забезпечується законодавчо визначеними гарантіями та відповідальністю, а також сукупність свобод та законних інтересів, яких хоча прямо законодавчо не закріплено, проте, вони впливають зі змісту процесуальних норм, якими врегульовано участь перекладача в адміністративному судочинстві;

систему спеціальних гарантій діяльності перекладача в адміністративному судочинстві: а) інформування перекладача про необхідність явки до суду; б) інформування перекладача про його права, обов'язки та відповідальність; в) фіксування судового засідання технічними засобами; г) оплата виконаної роботи і компенсація витрат, пов'язаних з викликом перекладача до суду;

законодавчі положення щодо необхідності встановлення вимоги компетентності до особи перекладача; переліку його прав та обов'язків в адміністративному судочинстві; підстав для залучення та відводу;

набули подальшого розвитку:

теза про недоцільність використання у судочинстві послуг виключно сертифікованих перекладачів, внесених до відповідного реєстру, із вказівкою на те, що такий реєстр може мати лише рекомендаційний характер;

обґрунтування положення щодо необхідності забезпечення безоплатного користування послугами перекладача для сторони адміністративного процесу, якою є фізична чи юридична особа незалежно від її спроможності оплатити послуги перекладача;

обґрунтування положення щодо необхідності законодавчого визначення кримінальної відповідальності за перешкоджання з'явленню перекладача до суду, примушування його до відмови від здійснення перекладу, а також до здійснення завідомо неправдивого перекладу;

теза щодо невідповідності заходів кримінальної відповідальності перекладача за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків тяжкості вчиненого ним правопорушення та обґрунтування доцільності декриміналізації зазначеного складу злочину з одночасним встановленням адміністративної відповідальності;

обґрунтування положення щодо необхідності попередження перекладача не лише про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад, але й про адміністративну відповідальність за неповагу до суду або встановлених у суді правил, за злісне ухилення перекладача від явки до суду, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків;

обґрунтування положення про необхідність законодавчого закріплення вирішення судом питання про відповідальність перекладача, який не з'явився у судові засідання.

Практичне значення одержаних результатів. Викладені у дисертаційній роботі висновки і практичні рекомендації, а також пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства мають обґрунтовану теоретичну та практичну спрямованість і можуть бути використаними у:

науково-дослідній сфері – для подальшого дослідження проблем, пов'язаних із участю перекладача в адміністративному судочинстві;

нормотворчій сфері – для правового регулювання участі перекладача в адміністративному судочинстві у ході подальшого реформування процесуального законодавства України;

правозастосовній діяльності – як рекомендації для удосконалення практичної діяльності щодо реалізації перекладачем як учасником адміністративного судочинства своїх прав та обов'язків;

навчальному процесі — для вивчення навчальної дисципліни «Адміністративний процес», спеціальних курсів, для підготовки відповідних розділів підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій. Зокрема, результати дисертаційного дослідження було впроваджено у навчальний процес Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» (Акт про впровадження від 25.09.2017 р.).

Апробація результатів дослідження. Дисертація виконана на кафедрі міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» та обговорена на засіданні цієї ж кафедри.

Основні результати наукового дослідження оприлюднено на: Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19 травня 2017 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 23-24 червня 2017 р.), Науково-практичній конференції «Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні» (м. Харків, 16-17 червня 2017 р.).

Публікації. Основні положення дисертації відображено у 9 наукових публікаціях, 5 з яких опубліковані у наукових фахових виданнях, що входять до затвердженого переліку, 1 — у зрубіжному виданні та 3 тезах доповідей на конференціях.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО СТАТУСУ ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

1.1. Участь перекладача в адміністративному судочинстві як гарантія забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах

Відповідно до ст. 15 КАС України, мова адміністративного судочинства визначається ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029-VI [68]. Частина 1 ст. 14 вказаного Закону передбачає здійснення судочинства в адміністративних справах державною мовою, а у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам ч. 3 ст. 8 цього Закону, – цією регіональною мовою (мовами) за згодою сторін [135]. Натомість ч. 1 ст. 12 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII містить імперативну норму, яка визначає, що судочинство і діловодство в судах України провадиться державною мовою [143].

Конституція України в ст. 10 проголошує, що державною мовою є українська мова [77]. КСУ у своєму рішенні від 14.12.1999 р. у справі про застосування української мови, даючи роз'яснення цієї конституційної норми, зазначає, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади (законодавчої, виконавчої і судової) та місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), а також у інших сферах суспільного життя, які визначаються законом [150].

Таким чином, відповідно до рішення КСУ органи судової влади при здійсненні правосуддя повинні користуватися виключно державною мовою, тобто українською, у зв'язку з чим положення ч. 1 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» в частині можливості «здійснення

судочинства у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам ч. 3 ст. 8 цього Закону, – цією регіональною мовою (мовами) за згодою сторін», дещо не узгоджується з положеннями ст. 10 Конституції України, Рішення КСУ від 14.12.1999 р. (у справі про застосування української мови) та Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

Загалом не вдаючись до дискусії, зазначимо лише, що така неузгодженість повинна бути усунута законодавцем шляхом внесення відповідних змін та доповнень.

Мова здійснення судочинства – складова державного суверенітету та конституційного ладу і є одним із атрибутів судочинства, який забезпечує встановлений правовий порядок, невід’ємно супроводжує процес реалізації державою її владних повноважень. Встановлення державної мови судочинства впливає з принципів Загальної декларації прав людини, Декларації про державний суверенітет України, вона затверджує пріоритет загальнолюдських цінностей, так само як і духовних цінностей кожного народу, забезпечує мовний суверенітет кожного народу і кожної особистості незалежно від походження людини, расової і національної приналежності, статі, освіти, ставлення до релігії і місця проживання, її соціального і майнового стану [63, с. 49].

Водночас, як в законодавстві, так і в науковій літературі відсутнє єдине визначення мови судочинства як основоположної засади.

Так, Конституція України в ст. 129 визначає основні засади судочинства:

- 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- 2) забезпечення доведеності вини;
- 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості;
- 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором;
- 5) забезпечення обвинуваченому права на захист;
- 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

7) розумні строки розгляду справи судом;

8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення;

9) обов'язковість судового рішення [77].

При цьому, в Основному законі вказується, що законом можуть бути визначені також інші засади судочинства.

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» не містить окремої статті, яка б визначала засади судочинства. Натомість, Розділ 1 «Засади організації судової влади» містить ст. 12 «Мова судочинства і діловодства в судах», в якій визначено, що судочинство і діловодство в судах України проводяться державною мовою. Суди забезпечують рівність прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою. Суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють [143].

КАС України в ст. 2 визначає, що засадами здійснення правосуддя в адміністративних судах є:

1) верховенство права;

2) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;

3) гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;

4) змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;

5) обов'язковість судового рішення;

6) забезпечення права на апеляційний перегляд справи;

7) забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом;

8) розумність строків розгляду справи судом;

9) неприпустимість зловживання процесуальними правами;

10) відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судові рішення [68].

При цьому, в ст. 15 вказує, що мова адміністративного судочинства визначається ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики».

Така законодавча неузгодженість піддає сумніву віднесення мови адміністративного судочинства до принципів здійснення правосуддя в адміністративних судах.

Заради об'єктивності дослідження зазначимо, що ЦПК України подібно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містить окрему статтю, яка визначає засади цивільного судочинства, і не відносить до неї засаду мови цивільного судочинства. Натомість, Глава 1 «Основні положення» Розділу 1 «Загальні положення» містить ст. 10 «Мова цивільного судочинства», яка за змістом ідентична (за винятком форми судочинства) ст. 15 КАС України та відсилає до ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» [201].

Не включає до переліку засад судочинства і ГПК України, хоча так само містить окрему статтю щодо мови судочинства. В Розділі 1 «Загальні положення» міститься ст. 3, за змістом ідентична (за винятком форми судочинства) ст. 15 КАС України та ст. 10 ЦПК України [45].

Натомість, КПК України в ст. 7 однією із засад кримінального провадження визначає мову, якою здійснюється кримінальне провадження, а в ст. 29, на відміну від ст. 15 КАС України, ст. 10 ЦПК України та ст. 3 ГПК України, визначає зміст цієї засади у кримінальному провадженні [84].

Таким чином, лише у кримінальному процесуальному законодавстві мова судочинства безумовно визначена засадою кримінального провадження і в кримінальній процесуальній літературі не піддається жодним сумнівам. Що стосується інших процесуальних галузей права, зокрема й адміністративного, то законодавець проявив непослідовність, що обумовило різні підходи науковців до дослідження засад судочинства.

У процесі дослідження ми не зустрічали публікацій, у яких би категорично стверджувалось, що мова судочинства не є засадою, проте, виявили закономірність, за якої окремі автори, досліджуючи засади

судочинства загалом чи адміністративного зокрема, не розглядають мову судочинства як засаду, обмежуючись виключно викладеними в Конституції України чи КАС України [12, с. 28; 43, с. 136-137; 64, с. 179]. Слід, разом з тим, вказати й на те, що окремі науковці все ж виокремлюють засаду мови серед інших засад адміністративного судочинства [121, с. 92; 125, с. 91; 145, с. 92].

Проте, як видається такий підхід законодавця не є правильним.

Згідно Словника української мови, «засада» – це основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку, те головне, на чому ґрунтується щось, вихідне, головне положення, принцип; основа світогляду, правило поведінки [173, с. 300].

В юридичній енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученко під принципами визначено основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю та відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього й міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [210, с. 110].

Подібним чином поняття засади визначається в науковій літературі. Так, наприклад, О.Ф. Скакун визначає принцип як об'єктивно властиве відправне начало, незаперечна вимога (позитивне зобов'язання), що ставиться до учасників суспільних відносин із метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Учена підкреслює той факт, що відповідний принцип виступає своєрідним вектором, що визначає напрям розвитку чого-небудь [168, с. 221].

Виходячи із таких загальних визначень поняття засади (принципу) в науковій літературі, визначене поняття засад (принципів) судочинства. Автори підручника «Адміністративне судочинство» зазначають, що засадами (принципами) судочинства взагалі (незалежно від галузевої належності) є передбачені законодавством основоположні ідеї, пов'язані з метою і завданням судочинства, які відображають специфіку його стадій, інститутів, особливості процесуальної діяльності суду та всіх інших учасників процесу. При цьому

вчені наголошують на тому, що значення принципів полягає в тому, що їх втілення в судочинстві надає йому ознак правосуддя, і навпаки – ігнорування веде до порушення права на судовий захист і, як правило, до неправосудності судових рішень. Крім того, принципи є ціннісним орієнтиром для надання тлумачення правилам адміністративного судочинства при їх застосуванні, а також усунення прогалин у них [11, с. 93]. При цьому, як зазначають автори навчального посібника «Адміністративний процес України», наслідок порушення чи недотримання принципів здійснення судочинства лише один – недійсність, незаконність, безпідставність, необґрунтованість процесуальних дій і рішень, вчинених і постановлених під час вирішення спору по суті [13, с. 102].

Враховуючи наведене, мова судочинства безумовно є засадою адміністративного судочинства, оскільки визначає одну із умов порядку функціонування судових органів з відправлення правосуддя – державною мовою.

Класифікуючи засади адміністративного судочинства, переважна більшість науковців визначають мову судочинства як основоположну засаду. Так, Є.Ф. Демський принцип використання національної мови відносить до міжгалузевих принципів, а можливість ведення провадження мовою, прийнятною для осіб певної території, – до галузевих принципів [50, с. 33-44].

Т.О. Коломєць вважає, що принцип національної мови є базовим принципом [74, с. 216].

Загалом підтримуючи позиції науковців зазначимо, що мова судочинства є основоположною, конституційною засадою, оскільки визначає мову судочинства у всіх без винятку судах країни. Крім того, вона займає ключове місце в забезпеченні не лише відправлення правосуддя, але й в цілому гарантування й захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина у процесі здійснення судочинства.

Дискусійним в науковій літературі є питання щодо назви цієї засади. Так, С.Т. Гончарук, Є.Ф. Демський, Т.О. Коломєєць визначають її як принцип національної мови [42, с. 83; 50, с. 33-44; 74, с. 216].

В.В. Городовенко, Л.С. Клименко зазначений принцип називають принципом державної мови [44, с. 161; 63, с. 48].

О.М. Бандурка та М.М. Тищенко визначають його як принцип здійснення судочинства державною мовою і забезпечення права користування рідною мовою [17, с. 34-35]. Аналогічного підходу дотримується й В.Г. Перепелюк [121, с. 92-147].

Вважаємо, що такі підходи до визначення засади не є обґрунтованими з позиції вказівки на конкретну мову. Так, в чинному законодавстві відсутнє визначення поняття «національна мова». Закон України «Про засади державної мовної політики» в ч. 1 ст. 1 визначає поняття «мови національних меншин» як мова меншини, що об'єднана спільним етнічним походженням [135], та містить визначення поняття «регіональна мова або мова меншини» вказуючи, що це мова, яка традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави, які складають групу, що за своєю чисельністю менша, ніж решта населення цієї держави, та/або відрізняється від офіційної мови (мов) цієї держави (ч. 1 ст. 1 Закону) [135].

В науковій літературі національну мову визначають як засіб усного й письмового спілкування нації. Поняття «національна мова» охоплює всі мовні засоби спілкування людей: літературну мову, територіальні й соціальні діалекти, просторіччя [103].

Що стосується поняття «державна мова», то відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про засади державної мовної політики», державна мова – закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо. Водночас, ч. 1 ст. 14 вище згаданого закону передбачена можливість здійснення судочинства як державною мовою, так і регіональною

мовою (мовами) за згодою сторін у межах території, на якій поширена регіональна мова (мови) [135].

Як обґрунтовано вказує В.М. Северинюк, формалізувати поняття «державна мова» можна лише в словниках, проте реально така мова в природі не існує, а тому й послуговуватися нею неможливо. Визначення «державна мова» вказує не на самостійну роль такої мови, а лише на правовий статус однієї з національних мов (чи кількох) як реально існуючої духовно-матеріальної субстанції [162, с. 68].

Як видається, назву досліджуваної засади слід визначати з урахуванням елементів, які визначають її зміст.

Як ми вже зазначали, відповідно ст. 15 КАС України, мова адміністративного судочинства визначається ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики». Відповідно до цієї статті судочинство в Україні в адміністративних справах здійснюється державною мовою. У межах території, на якій поширена регіональна мова (мови), що відповідає умовам ч. 3 ст. 8 цього Закону, за згодою сторін суди можуть здійснювати провадження цією регіональною мовою (мовами) [135]. При цьому, згідно зі ст. 12 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» суди використовують державну мову в процесі судочинства та гарантують право громадян на використання ними в судовому процесі рідної мови або мови, якою вони володіють [143].

Частини 3 і 4 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» передбачають подання до суду письмових процесуальних документів і доказів, викладених державною мовою або регіональною мовою (мовами), з перекладом, у разі необхідності, на державну мову, а також забезпечують особам, що беруть участь у розгляді справи в суді, право вчиняти усні процесуальні дії рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють, користуючись послугами перекладача у встановленому процесуальним законодавством порядку [135]. Окрім того, ч. 6 вказаного закону визначено, що судові документи відповідно до встановленого процесуальним законодавством

порядку вручаються особам, які беруть участь у справі, державною мовою, або в перекладі їх рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють [135].

Вказані положення визначають зміст засади мови судочинства в адміністративному провадженні, елементами якої є:

1) здійснення адміністративного судочинства державною мовою або, за згодою сторін, регіональною мовою;

2) забезпечення особам, що беруть участь у розгляді справи в суді, право вчиняти усні процесуальні дії рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють;

3) забезпечення особам, які не володіють мовою судочинства можливості користуватися послугами перекладача;

4) забезпечення вручення судових документів особам, які беруть участь у справі в перекладі їх рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють.

Викладене дає підстави стверджувати, що здійснення судочинства державною мовою є окремим елементом, який визначає зміст відповідної засади. А застосування терміну «національна мова» є некоректним з огляду на відсутність законодавчого визначення такого терміну. Вважаємо, найбільш обґрунтованою позицію тих науковців, які визначають досліджувану засаду без конкретизації мови, визначаючи її як принцип мови судочинства [145, с. 92].

В науковій літературі небезпідставно вказується, що засади судочинства мають бути закріплені виключно в акті найвищої юридичної сили – Конституції держави та створювати базис для побудови принципів здійснення судочинства, які закріплюються в інших нормативно – правових актах. Конституційними засадами (принципами) можуть бути лише правові ідеї, які прямо передбачені положеннями Конституції України або впливають з її змісту за наявності бланкетної норми [106, с. 71].

Закріплення основних засад судочинства в Конституції країни підкреслює їх базовий, основоположний характер по відношенню до норм процесуальних кодексів та законодавчих актів, які регулюють питання провадження різних видів судочинства. Що ж стосується положень судочинства, визначених

процесуальними законами, то вони мають формулюватись на основі конституційних засад судочинства і регулювати процесуальну діяльність у справах окремої категорії, регламентувати права та обов'язки учасників процесу, визначати процесуальні повноваження суду.

З огляду на це, вважаємо, що мова судочинства як основоположна засада має бути визначена в ст. 129 Конституції України. Положення ст. ст. 7-15 Розділу 1 «Засади організації судової влади» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» конкретизують встановлені Конституцією України засади судочинства.

Що ж стосується переліку принципів адміністративного судочинства визначених ст. 2 КАС України, то вважаємо, що зазначена норма підлягає виключенню з КАС України, враховуючи, окрім того, те, що специфіка реалізації конституційних засад судочинства в адміністративному судочинстві конкретизується у ст. ст. 6-14 КАС України.

Процесуальною гарантією практичної реалізації положень засади мови судочинства в адміністративних судах є участь перекладача. Як зазначає Т.О. Коломосьць, перекладач – це фактично «комунікативна ланка» між учасниками адміністративного судочинства, особа, котра надає лінгвістичну (мовну) допомогу, що усуває лінгвістичні (мовні) перепони в адміністративному судочинстві [75, с. 69]. Без перекладача неможливо створити належні умови комунікації між учасниками провадження у справі, якщо деякі з них не володіють мовою судочинства [93]. Процесуальні дії перекладача слугують засобом закріплення доказів і способом спілкування між суб'єктами процесуальної діяльності [209, с. 90-91].

КАС України визначений процесуальний статус перекладача як іншого учасника адміністративного процесу (поряд з секретарем судового засідання, судовим розпорядником, свідком, експертом, спеціалістом (ст. 61 КАС України)).

Аналізуючи положення глави 5 КАС України, науковці цілком обґрунтовано дійшли висновку, що законодавець провів поділ на групи

учасників адміністративного процесу за підставою наявності в них юридичної заінтересованості у результатах розв'язання адміністративної справи:

1) особи, які заінтересовані в результаті розгляду справи (учасники справи і їх представники);

2) особи, які не мають юридичної заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи [10, с. 86-87; 69, с. 126-127; 115, с. 66] (інші учасники).

При цьому, як вказують вчені, особи, які беруть участь у справі, реалізують надані їм процесуальні права та обов'язки в адміністративному процесі для того, щоб досягти певного правового результату, в якому вони заінтересовані.

Науковці, досліджуючи процесуальний статус учасників (суб'єктів) адміністративного процесу за різними критеріями класифікації, перекладача відносять до:

1) осіб (суб'єктів), які сприяють здійсненню правосуддя [13, с. 69-71; 18, с. 127-128; 50, с. 100];

2) допоміжних учасників адміністративного судочинства [117; 174, с. 151].

По-різному підходять науковці до визначення ролі перекладача, здійснюючи розподіл інших учасників адміністративного процесу (секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач).

Так, І.І. Діткевич, класифікуючи інших учасників адміністративного судочинства, пропонує поділити указаних суб'єктів на певні групи. До першої групи вчена зараховує свідків, експертів, спеціалістів, оскільки вони в адміністративному процесі є джерелом встановлення судом фактичних обставин справи. До другої групи, на переконання дослідниці, входить перекладач та особа, яка надає правову допомогу. Їх діяльність спрямовано на забезпечення належного розгляду та вирішення адміністративної справи [52, с. 186].

Н.В. Александрова та Р.О. Куйбіда інших учасників адміністративного судового процесу умовно поділяють на дві групи за роллю у судочинстві, а саме на: 1) осіб, які обслуговують адміністративне судочинство (секретар судового засідання, судовий розпорядник, перекладач); 2) осіб, які сприяють розгляду справи (свідки, експерти, спеціалісти) [70, с. 291-292; 115, с. 74]. Схожу позицію відстоює Т.О. Коломоець [75, с. 68].

Найбільш детально класифікацію учасників адміністративного судочинства здійснив О.М. Михайлов за трьома критеріями (за формою провадження, в якому беруть участь; за наявністю державно-владних повноважень; за способом залучення до розгляду адміністративної справи) [105, с. 74-76]. При цьому у межах другого критерію класифікації автор виділяє кілька окремих критеріїв. Не вдаючись загалом до відтворення всієї системи поділу учасників адміністративного судочинства, поданої автором, зазначимо, що відповідно до цієї класифікації перекладачу відводиться роль особи, яка не наділена державно-владними повноваженнями; не має юридичної заінтересованості; має спеціальні знання; не належать до апарату суду; залучається до участі у справі (не ініціює власний вступ); до неї не може бути застосовано захід процесуального примусу (привід).

Аналізуючи викладене, цілком підтримуємо позицію науковців про доцільність законодавчого поділу учасників адміністративного судочинства за підставою наявності в них юридичної заінтересованості у результатах розв'язання адміністративної справи. Оскільки, як вказують науковці, саме ознака наявності юридичного інтересу в результаті справи первісно відрізняє осіб, які беруть участь у справі, від інших учасників адміністративного процесу [10, с. 86-87; 69, с. 126-127; 115, с. 66].

Що стосується перекладача, то він є учасником, який не має юридичної заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи. Враховуючи інші критерії класифікації учасників адміністративного судочинства, він є учасником, який сприяє здійсненню правосуддя та має спеціальні знання.

Водночас, сумнівним видається віднесення його до осіб, які обслуговують адміністративне судочинство, чи допоміжних учасників адміністративного судочинства. Зокрема, як вказує Т.О. Коломоєць, перекладач фактично «обслуговує» судовий процес, надає послуги (про це свідчить і навіть нормативне формулювання «... оплатити послуги перекладача...» у ст. 71 КАС України), допомагає іншим особам, які беруть участь у справі, звідси й специфіка нормативного закріплення його процесуального статусу (§ 2 «Інші учасники адміністративного процесу» глава 5 «Учасники адміністративного процесу») [75, с. 68].

Водночас, варто погодитись з позицією Г.І. Петрова, який свого часу зазначав, що немає і не може бути основних і неосновних (другорядних) груп або категорій суб'єктів права взагалі та адміністративного права зокрема. Суб'єкти права володіють різними правами та обов'язками, але однаковою за своєю юридичною сутністю правосуб'єктністю [123, с. 64].

Оскільки без перекладача суд не може створити належні умови комунікації між сторонами адміністративного судочинства, то у випадках, якщо окремі з них не володіють мовою судочинства, йому належить найвагоміша роль у не лише у реалізації положень засади мови судочинства, а й інших засад адміністративного судочинства, зокрема законності, рівності усіх учасників адміністративного процесу перед законом і судом, змагальності сторін, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду та інших.

Що стосується віднесення перекладача до учасників, які не наділені державно-владними повноваженнями; не належать до апарату суду; залучаються до участі у справі (не ініціюють власний вступ); до яких не може бути застосовано захід процесуального примусу (привід), то загалом не заперечуючи такий поділ, вважаємо однак, що він є виключно теоретичним і не має практичного підґрунтя, оскільки окремі складові або не стосуються процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві (не наділений державно-владними повноваженнями; не належить до апарату суду),

або хоча і впливають із норм процесуального законодавства, що регламентують процесуальний статус перекладача у процесі, однак не містять змістовної складової процесуального статусу перекладача, а визначають виключно процесуальні питання його участі у судочинстві (залучається до участі у справі (не ініціює власний вступ); не може бути застосовано захід процесуального примусу (привід).

Перекладач є учасником, який має спеціальні знання, необхідні для здійснення перекладу в адміністративному судочинстві. Його функціональне призначення полягає у допомозі суду та іншим особам, які беруть участь у справі, повноцінно спілкуватися з тим учасником адміністративного процесу, який не володіє або недостатньою мірою володіє державною мовою. Для цього він здійснює послідовний або синхронний усний переклад того, що відбувається у судовому засіданні; усний чи письмовий переклад документів та інших матеріалів в обсязі, необхідному для учасника адміністративного процесу, який не володіє або недостатньо володіє державною мовою; письмовий переклад документів та письмових доказів у справі, що викладені мовою, якою не володіє суд та особи, які беруть участь у справі [70, с. 407].

Це дозволяє окремим науковцям стверджувати що перекладач належать до категорії спеціалістів як суб'єктів процесуальних правовідносин, для залучення яких у процесуальному законодавстві існують правові підстави [147, с. 9-10]. Н.В. Софійчук з цього приводу вказує, що перекладачем є спеціаліст, який володіє спеціальними знаннями з іноземної мови чи сурдоперекладу та є фахівцем в сфері лінгвістики [175, с. 21].

Схожість функціонального призначення перекладача та спеціаліста полягає в тому, що вони володіють спеціальними знаннями. Однак, як вказує О.М. Михайлов, із такою точкою зору не можна погодитися, оскільки перекладач є самостійним суб'єктом процесуальних правовідносин, що пояснюється його правовим статусом, який суттєво відрізняється від статусу спеціаліста в адміністративному судочинстві [105, с. 167].

Відповідно до ч. 1 ст. 70 КАС України спеціалістом є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надавати консультації під час вчинення процесуальних дій з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Таким чином, спеціаліст, використовуючи свої спеціальні знання, надає допомогу щодо виявлення, фіксації, огляду доказових матеріалів, застосування для цього необхідних технічних засобів (фотографування, складення схем, планів, креслень тощо). Участь спеціаліста має важливе значення, оскільки його консультації можуть містити фактичні дані, які підлягають аналізу, співставленню з іншими матеріалами і є підставою для висновків щодо обставин справи.

Що ж стосується перекладача, то він сприяє здійсненню правосуддя, виступаючи посередником між учасниками адміністративного судочинства, які володіють та не володіють мовою судочинства.

1.2. Зарубіжний досвід залучення та участі перекладача в адміністративному судочинстві

Дослідження зарубіжного досвіду залучення перекладачів до участі у судочинстві загалом, та в адміністративному зокрема має неабияке значення як теоретичне, так і практичне значення не лише для вдосконалення чинного законодавства та практики його застосування в цій сфері, але й для розробки нових законів з метою приведення існуючої правової системи у відповідності до міжнародних стандартів. Звичайно, мова не йде про суто механічне перенесення окремих елементів зарубіжних моделей, що склалися століттями під впливом соціально-політичних умов і пануючої правової доктрини. Будь-яке запозичення має враховувати національно-правові традиції та сучасну соціально-політичну ситуацію [47, с. 49].

Насамперед, зазначимо, що система організації адміністративної юстиції кожної країни пов'язана з її історичними та правовими традиціями і перебуває

на різних стадіях свого розвитку. Так, наприклад, у більшості європейських держав цей інститут діє вже декілька століть (Франція, ФРН, Іспанія тощо); в країнах, що розвиваються, його можливості теж почали активно використовуватися; в інших країнах ведуться активні дискусії з приводу необхідності його створення [176, с. 205].

При цьому кожна з країн намагається запровадити власну, найбільш ефективну модель адміністративної юстиції. Зазначені причини призвели до появи значної кількості різноманітних варіантів організації адміністративної юстиції загалом, та залучення перекладачів до адміністративного судочинства зокрема. Отже, ми проаналізуємо досвід залучення та участі перекладача в адміністративному судочинстві з урахуванням можливості використання окремих його елементів в адміністративному судочинстві України.

Зауважимо, що адміністративна юстиція в багатьох європейських країнах становить вже сформований інститут (наприклад, Франція, ФРН, Іспанія) [202, с. 24]; в країнах, які розвивають використовуються можливості адміністративної юстиції [49, с. 84]; в окремих країнах тривають дискусії щодо становлення національних інститутів адміністративної юстиції.

Ю.В. Сергєєв, залежно від діючих на їхній території систем адміністративної юстиції в цілому, виділяє наступні групи зарубіжних країн:

1) країни, що мають загальні суди, які розглядають адміністративні справи в особливих адміністративних секціях (або палатах) (Угорщина, Ісландія, Македонія);

2) країни, в яких «переплетені», тобто певним чином сполучаються загальні та адміністративні суди. При цьому зустрічаються два основні варіанти: єдиний судовий орган, що розглядає загальні та адміністративні справи, створюється по першій інстанції (Польща, Естонія), або по найвищій (Нідерланди);

3) країни, що мають відособлені судові органи адміністративної юстиції. Однак дана група не є однорідною, що зумовило поділ на підгрупи. Підгрупа «А» включає системи з незалежними від активної адміністрації

адміністративними судами (Фінляндія, ФРН). У підгрупі «Б» адміністративні суди діють відокремлено від активної адміністрації, але не утворюють упорядкованої системи. Як правило, створені судові установи, що розглядають особливу групу справ (Бельгія). У підгрупі «В» перебувають у тісному взаємозв'язку судові органи адміністративної юстиції з активною адміністрацією (Франція);

4) країни, на території яких діють квазісудові органи, що розглядають адміністративні справи, при цьому судові органи адміністративної юстиції не розвинені (Великобританія, США, Туреччина) [36, с. 15; 165, с. 160-161].

З огляду на викладене, ми дещо ширше розглянемо законодавство зарубіжних країн (з огляду на відсутність спеціальних законодавчих актів, які врегульовували б порядок адміністративного судочинства), досліджуючи залучення та участь перекладача у адміністративному судочинстві.

У США судові перекладачі законодавчо поділяються на категорії:

а) сертифіковані – перекладачі іспанської мови, мови навахо (місцевих індіанців), креольської та гаїтянської мов, які склали сертифікаційний іспит в Адміністративному офісі Федерального суду США за затвердженими державними програмами сертифікації письмового та усного перекладу;

б) професійно кваліфіковані – перекладачі інших мов, які мають досвід роботи на конференціях і склали іспит усного перекладу або є членами спеціалізованої організації перекладачів, пройшли 50-годинний курс юридичної підготовки і надали рекомендації трьох перекладачів тієї ж мови;

в) володіють іншою мовою – ними визнають осіб, які продемонстрували суду здатність успішно здійснювати переклад з однієї мови на іншу. У разі необхідності залучення до судочинства перекладача рідкісної мови, Керівництво з судової політики США, том 5, § 420.40, дозволяє судам звертатися до послуг агенств [34, с. 92].

Вимоги до претендентів на отримання сертифіката судового перекладача встановлює Директор Адміністративної канцелярії, який також засвідчує їх кваліфікацію на підставі результатів іспиту. Він має постійно оновлюваний

список всіх сертифікованих і «іншим чином кваліфікованих» перекладачів. У кожному окружному суді є список осіб, сертифікованих директором Адміністративної канцелярії як перекладачів, з яких суд може вибрати перекладача для конкретної справи. Відповідальність за забезпечення послуг перекладачів несе секретар суду або інший службовець суду, який призначається суддею [107, с. 61].

Для сертифікації необхідно мати перекладацький досвід, не мати судимостей і штрафів, відвідувати семінари з перекладу в суді, продемонструвати як знання юридичної термінології, так і процедури суду та кодексу професійних перекладачів, здати тести на професійне володіння мовами, скласти усний іспит. Процедура складна і вартісна. В процесі підготовки до процедури сертифікації підкреслюється необхідність знання мов на рівні коледжу, знайомство з пресою та Інтернетом, юридичним телебаченням, яке дозволяє познайомитись з судовим протоколом, ток-шоу, словниками, підготовка до іспиту [30, с. 30].

Перед початком судових засідань перекладач складає присягу про здійснення правильного перекладу, дає підписку про збереження таємниці, попередження його про відповідальність за завідомо неправильний переклад і т.п. Під час процесу він не повинен спілкуватись зі сторонами, свідками, присяжними, друзями і родичами сторін, адвокатами поза процесом. При наявності конфлікту інтересів (особиста зацікавленість в результатах справи) перекладач повинен розкрити її і відмовитись від роботи [30, с. 31].

Незалежно від сертифікації, всі перекладачі є службовцями суду і після прийняття присяги перебувають на службі у суді і повинні відповідати вимогам Стандартів роботи і професійної відповідальності професійних судових перекладачів Федеральних судів США [30, с. 28].

У Канаді акредитація судових перекладачів є обов'язком Міністерства юстиції Канади. Воно готує екзаменаційні завдання та проводить іспити перекладачів. У 1999 році Міністерство юстиції Канади випустило керівництво з судового перекладу, що містить юридичну, деонтологічну, методичну та

лінгвістичну частини. У керівництві містяться питання на іспит для кандидатів на судового перекладача [53, с. 59].

Іспит на отримання акредитації включає в себе:

- 1) переклад з аркуша (з англійської мови на іноземну та з іноземної на англійську);
- 2) послідовний переклад показань свідка з іноземної мови на англійську;
- 3) синхронний переклад діалогу з англійської на іноземну мову;
- 4) синхронний переклад монологу з англійської мови на іноземну.

Вимоги до кандидата на отримання звання судового перекладача дуже високі: акредитованим вважається кандидат, який набрав не менше 70 % в кожному розділі тестування. Таким чином, перевірка компетентності перекладача, його відповідність вимогам незацікавленості і т.д. є завданням канадського Міністерства юстиції. Як вказується в літературі Міністерство юстиції Канади виступає в ролі судово-перекладацької організації [53, с. 60].

У Великобританії існує кілька реєстрів добровільних об'єднань перекладачів. Перекладачів для судів і поліції часто обирають з Національного реєстру перекладачів для суспільних потреб, який налічує понад 2350 перекладачів 101 мов, що мають мінімальний стандарт підготовки і рівень професійної підготовки. Членство в такому реєстрі платне. Більшість членів Національного реєстру перекладачів для суспільних потреб одночасно зареєстровані в Асоціації поліцейських і судових перекладачів, приведені до присяги та перевірені офіційними інстанціями. Є й інші публічні перекладачі, більшість яких зареєстровані в Інституті лінгвістів або Інституті усних і письмових перекладачів. Британська прикордонна служба має власні бази даних незалежних перекладачів, для яких обов'язковим є членство в Національному реєстрі перекладачів для суспільних потреб або атестація поліцією чи деякими іншими державними органами [34, с. 94].

В Австралії акредитованими вважаються особи, які містяться в реєстрах Національного державного офісу з акредитації письмових та усних перекладачів або Австралійського інституту письмових та усних перекладачів.

Тестування для усних перекладачів складається з двох розділів, до яких входить:

1) перевірка знань в галузі професійної етики, соціальних і культурних особливостей, а також переклад з аркуша та переклад двох діалогів (між носієм англійської мови і носієм іншої мови);

2) послідовний переклад.

За відсутності акредитованого перекладача Інструкція Федерального магістратного суду Австралії з політики в галузі судового перекладу допускає залучення за контрактом неакредитованих перекладачів. Суд залучає іншого перекладача з урахуванням витрат і часу необхідного для його явки. Попередньо співробітники суду повинні переконатися, що перекладач правильно розуміє свою роль, немає конфлікту інтересів, і він буде зберігати таємницю. Забороняється відмова громадянам у наданні перекладача через відсутність фінансування [53, с. 60].

Законодавство Французької Республіки закріплює процесуальний статус судових перекладачів як судових експертів. Всі вони офіційно числяться в Національному реєстрі судових експертів, до якого рекомендується звертатися судам. Однак експерти-перекладачі виявляються недоступні громадянам в простих правових ситуаціях.

В одному з циркулярів Міністерства внутрішніх справ Франції зазначається, що при затриманні громадянина ознайомити його з його правами та обов'язками можна мовою, яку він розуміє, не обов'язково його рідною мовою, особливо якщо мова йде про рідкісну мову. Допускається користуватися перекладом в режимі відеоконференції або по телефону. Процесуальний закон Франції не вимагає обов'язкового звернення до експерта-перекладача з Національного реєстру, допускаючи залучення в якості перекладача будь-якої компетентної особи [34, с. 93].

В Австрії судові перекладачі є членами Австрійського об'єднання присяжних і сертифікованих судових перекладачів. Для внесення в професійний реєстр перекладачеві необхідно:

1) довести професійні знання, повну дієздатність, чесність, знання правил поведінки в суді;

2) досвід роботи для випускників за фахом «переклад» – 2 роки, якщо немає диплома – 5 років.

Сертифікаційний іспит приймає комісія у складі трьох осіб: юриста-голови, представника об'єднання судових перекладачів, експерта-лінгвіста. Атестація вперше дається на 5 років, потім – на 10 років [33].

Перекладачеві видають посвідчення на електронній карті, круглу печатку перекладач замовляє сам. Разом з тим, у ході здійснення судочинства можуть залучатися позаштатні спеціалісти і перекладачі. Національний процесуальний закон не прописує докладно роль перекладача та не відмежовує його права. Існуючий в Австрії закон про експертів та перекладачів не визначає дозвільного принципу їх діяльності; прописуються тільки присяга перекладача і порядок його залучення [34, с. 95].

В ФРН існує інститут присяжних судових перекладачів. Для участі у розгляді судової справи залучають професійних перекладачів, які є водночас експертами з юридичних питань. До таких перекладачів висувають такі вимоги:

1) обізнаність у справі та знання найважливіших положень процесуального права;

2) досвід роботи усним або письмовим перекладачем не менше ніж 5 років чи 2 роки досвіду, якщо кандидат має диплом зі спеціальності переклад;

3) повна дієздатність;

4) фізичні та духовні якості, необхідні для цієї професії;

5) здатність заслужити довіру;

6) готовність за потреби надати необхідні рекомендації [217, с. 199-200].

Такі перекладачі не тільки виступають в суді, але і виконують функцію письмового перекладу правових документів відповідно до міжнародного приватного права. Досить часто вони частково замінюють нотаріуса, засвідчуючи справжність оригіналу документа і вірність його письмового перекладу. Натомість поліцейські перекладачі можуть і не бути присяжними,

хоча кожен і без того дає підписку про відповідальність за завідомо неправильний переклад [35, с. 63].

В ФРН відсутній єдиний закон, який на федеральному рівні врегульовував питання залучення перекладача до участі у процесі. Для прикладу, Саксонським законом про перекладачів від 16 червня 1994 р. закріплено, що судові перекладачі складають присягу. Передумовами приведення до присяги є особиста надійність і професійна придатність, отримана в результаті професійної підготовки і підтверджена дипломом або державним іспитом.

Судовий перекладач – це повірений лінгвіст, який знає процесуальний закон, володіє мистецтвом перекладу, особисто надійний і незалежний. Має власну круглу печатку. У той же час відзначається, що професія усного та письмового перекладача в ФРН не ліцензується. Тому дилетанти, які володіють іноземними мовами, також можуть залучатися судами і поліцією до роботи в якості перекладачів [34, с. 92-93].

В Іспанії офіційний чи присяжний перекладач, акредитований Міністерством закордонних справ і кооперації Іспанії – це перекладач, який здав кваліфікаційні іспити, що є гарантією якості його перекладів. Відповідно до іспанського законодавства, присяжним перекладачем в Іспанії може бути лише повнолітній громадянин Іспанії чи іншої країни ЄС, а також особа повинна мати іспанську університетську освіту (чи мати підтверджений в Іспанії диплом) [129].

Існують два шляхи для того, щоб стати присяжним перекладачем в Іспанії:

- 1) мати вищу освіту з письмового та усного перекладу, підтвердивши в Міністерстві закордонних справ і кооперації Іспанії наявність установлених кредитів з визначених предметів;

- 2) скласти офіційний іспит в Офісі перекладів з іноземних мов при Міністерстві закордонних справ і кооперації [129].

Міністерство закордонних справ і кооперації Іспанії у своїх інформаційних джерелах постійно надає інформацію про іспанських присяжних перекладачів. Публікуються спеціальні списки іспанських присяжних перекладачів із вказівкою імені та прізвища перекладача, його контактних даних, року одержання звання присяжного перекладача в Іспанії, а також способу, яким було одержано звання іспанського присяжного перекладача

Разом з тим, попиту на таких перекладачів майже немає з огляду на специфіку населення та різноманітність мов та діалектів. Європейські мови потрібні рідко, крім діалектів французької та англійської, на яких часто говорять корінні жителі колишніх африканських колоній. Часто виникає необхідність перекладачів таких мов як урду, грузинська, російська, вірменська, литовська, сербо-хорватська, боснійська та нідерландська мови. Зустрічаються рідкісні та екзотичні мови: волоф, мандінго, суахілі, пенджабі, берберська і т.д. Будь-який перекладач перед початком судового засідання складає присягу про правильність перекладу [34, с. 91-92].

В Республіці Польща функціонує інститут присяжних (офіційних) перекладачів, який передбачає, що офіційний переклад може бути виконаний лише уповноваженою на те особою, яка має відповідне свідоцтво присяжного перекладача, видане на основі іспиту, відповідальним за проведення якого є Організаційний департамент відділу присяжних перекладачів Міністерства юстиції Польщі.

Відповідно до Закону Республіки Польща «Про професію присяжного перекладача» від 25.11.2004 р., присяжним перекладачем може бути фізична особа, яка:

1) є громадянином республіки Польща або громадянином однієї із країн-членів ЄС, Європейської асоціації вільної торгівлі – сторін договору про Європейську Економічну Зону або, на принципах взаємин, відповідно до міжнародних договорів, громадянином іншої держави;

2) володіє польською мовою;

3) є повністю дієздатною;

4) немає судимості за умисні чи службові злочини;

5) здобула науковий ступінь магістра філолога або здобула науковий ступінь магістра іншого факультету та закінчила післядипломне навчання на перекладацькому факультеті відповідної мови;

6) склала іспит з перекладу польської мови на іноземну і з іноземної мови на польську (ст. 2.1) [88, с. 37].

Присяжний (офіційний) перекладач має право виконувати та засвідчувати письмові переклади з іноземної мови на польську мову, з польської мови на іноземну мову, а також перевіряти та засвідчувати переклади, виконані іншими особами. Також він має право виконувати усні переклади (ст. 13).

Особа, яка набула повноваження для виконання професійних обов'язків присяжного перекладача, отримує право виконання цих обов'язків після складення присяги і внесення його у реєстр присяжних перекладачів (ст. 6.1).

Присяжний перекладач зобов'язаний виконувати доручені йому завдання з особливою ретельністю і неупередженістю відповідно до норм законодавства та зберігати в таємниці факти і обставини, з якими він ознайомився у зв'язку з перекладом. Присяжний перекладач, за винятком виникнення особливо важливих причин, не може відмовити у виконанні перекладу в процесі, який проводиться на основі закону, на вимогу суду, прокурора, поліції, а також органів публічної адміністрації (ст. 15) [88, с. 37-38].

В Естонії, як і в інших країнах, в законодавстві також існує поняття «присяжний перекладач». Відповідно до Закону Естонії «Про присяжних перекладачів» від 17.01.2001 р., присяжний перекладач – це особа, яка займає публічно-правову посаду і якій державою надано право засвідчувати в межах вказаних у кваліфікаційному свідоцтві, правильність перекладу документів та їх копій з однієї мови на іншу, виконаних нею особисто чи будь-якою іншою особою. Присяжного перекладача не потрібно щоразу приводити до присяги і попереджати про відповідальність за неправильний переклад в судовому засіданні (ст. 2)) [112].

Екзаменаційну комісію щодо присвоєння кваліфікації присяжного перекладача створює Міністр юстиції Естонії. До складання іспиту на отримання кваліфікації присяжного перекладача допускаються дієздатні громадяни Естонії, які мають вищу академічну освіту і щодо яких немає жодних обставин, які б були перешкодою для присвоєння кваліфікації присяжного перекладача. Міністр юстиції призначає осіб, які склали іспит на посаду та видає їм кваліфікаційне свідоцтво. Перед призначенням на посаду особи повинні принести присягу. В кваліфікаційному свідоцтві вказуються мови перекладу, результати екзамену і атестації, а також інші необхідні відомості (ст. 7). Практикуючі присяжні перекладачі зобов'язані кожних п'ять років проходити атестацію. Міністр юстиції може встановити мінімальну річну норму службової діяльності присяжного перекладача, при невиконанні якої такі перекладачі підлягають достроковій атестації.

Присяжний перекладач, окрім основної службової діяльності, може займатись підприємницькою діяльністю, перебувати на іншій державній службі, якщо основним видом його діяльності є здійснення перекладів, викладання мов чи інша діяльність, якщо вона пов'язана з частим використанням іноземних мов, які зазначені в кваліфікаційному свідоцтві (ч. 1 ст. 9) [112].

Відповідно до ст. 82 АПК Естонії, якщо учасник процесу не володіє естонською мовою, то суд за можливості залучає за його клопотанням або за своєю ініціативою до участі в процесі перекладача. Залучення перекладача не потрібно, якщо сам учасник процесу не клопочеться про це, а заяви учасника процесу зрозумілі суду і іншим учасникам процесу.

Якщо суд не може негайно залучити перекладача, то він виносить ухвалу, якою зобов'язує учасника процесу, що потребує перекладача, знайти собі протягом призначеного судом терміну перекладача, або представника, який володіє естонською мовою. Невиконання вимоги суду не є перешкодою для розгляду справи в суді. У разі невиконання вимоги суду подавцем скарги суд може залишити скаргу без розгляду.

Суд сам організовує пошук перекладача, якщо пошук перекладача є для учасника процесу неможливим або нерозумно складним. Витрати з перекладу несе учасник процесу. До відома учасника процесу, який є глухим, німим або глухонімим, хід процесу доводиться в письмовій або електронній формі або ж до участі в процесі залучається перекладач [5].

Розглянемо досвід залучення перекладача до адміністративного судочинства в окремих країнах Азії.

Так, відповідно до ст. 6 АПК Киргизької Республіки, судочинство в адміністративних справах проводиться державною або офіційною мовою. Особам, які не володіють мовою, якою здійснюється судочинство, роз'яснюється і забезпечується право знайомитися з усіма матеріалами справи, давати пояснення, показання, висновки, виступати і заявляти клопотання рідною мовою, а також користуватися послугами перекладача (сурдоперекладача) в порядку, встановленому цим Кодексом. Судові акти вручаються особам, які беруть участь у справі, на державній або офіційній мові. Документи на іноземній мові учасники адміністративного процесу надають із доданим перекладом на державну або офіційну мову, завіреним у встановленому порядку. А ст. 48 визначено, що перекладачем є особа, що володіє мовами, знання яких необхідно для перекладу, і призначена судом у випадках, передбачених Кодексом.

Перекладач може бути призначений з числа запропонованих учасниками процесу осіб. Інші учасники процесу не мають права приймати на себе обов'язки перекладача, хоча б вони і володіли необхідними для перекладу мовами. Перекладач зобов'язаний з'являтися за викликом суду і повністю, правильно і своєчасно здійснювати переклад. У разі завідомо неправильного перекладу перекладач несе кримінальну відповідальність відповідно до законодавства Киргизької Республіки [6].

Статтею 12 КАС РФ визначено, що особам, які беруть участь у справі і не володіють мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, суд роз'яснює і забезпечує право знайомитися з матеріалами адміністративної

справи, брати участь у процесуальних діях, давати пояснення, виступати в суді, заявляти клопотання і подавати скарги на рідній мові або вільно обраній мові спілкування, користуватися послугами перекладача в порядку, встановленому цим Кодексом. Рішення суду викладається російською мовою, а за клопотанням сторони перекладається на мову, яку використовували в ході судового розгляду. А в ст. 52 закріплено, що перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для перекладу з однієї мови на іншу, або особа, яка вільно володіє технікою спілкування з глухими, німими, глухонімими.

Перекладач залучається до участі в судовому процесі у випадках та порядку, передбачених цим Кодексом. Про залучення перекладача до участі в судовому процесі суд виносить ухвалу. Особи, які беруть участь у справі, можуть запропонувати суду кандидатуру перекладача. Інші учасники судового процесу не мають права приймати на себе обов'язки перекладача, хоча б вони і володіли необхідними для перекладу мовами. Окрім того, у ч. ч. 4-9 ст. 52 закріплено зміст окремих елементів процесуального статусу перекладача [67].

КАС Республіки Вірменія в ст. 9 визначає, що адміністративне судочинство здійснюється на вірменській мові. Сторона, її представник, призначений з ініціативи сторони експерт або запрошений за клопотанням сторони свідок має право виступати в суді найбільш зручною для них мовою, якщо сторона забезпечує переклад на вірменську мову. Суддя, сторони, свідки, експерти, представники не мають права брати на себе обов'язки перекладача, навіть якщо вони володіють необхідним для перекладу мовою.

Перекладач має право задавати питання для уточнення перекладу, знайомитися з протоколами судових засідань або окремих процесуальних дій і робити зауваження в зв'язку з правильністю протоколювання перекладу. Перекладач попереджається про кримінальну відповідальність, передбачену за завідомо неправильний переклад, про що у перекладача судом береться підписка [66].

Схоже за змістом положення містить ст. 19 Судового кодексу Республіки Вірменія [177]. При цьому жоден із законодавчих актів не визначає вимог до особи перекладача.

АПК Грузії взагалі не визначає мови судочинства та порядку залучення перекладача [4].

Проектом АПК Республіки Казахстан не визначено мови адміністративного судочинства, лише ч. 2 ст. 50 визначено, що прийнявши позов до провадження, суддя виносить постанову про порушення адміністративної справи і встановлення мови судочинства. В окремих статтях мова йде про можливість залучення перекладача за клопотанням сторони провадження та оплату його праці. Натомість відсутні положення, які б визначали порядок залучення та процесуальний статус перекладача в адміністративному судочинстві [3].

Така різниця у законодавчому визначенні залучення та участі перекладача в адміністративному судочинстві обумовлена насамперед системою організації адміністративної юстиції кожної країни, оскільки перебуває на різних стадіях свого розвитку, а також пов'язана з її історичними та правовими традиціями. Щодо України, то система організації адміністративного судочинства та залучення перекладача є подібною до систем країн колишнього Радянського Союзу та потребує удосконалення з урахуванням досвіду інших країн.

1.3. Компетентність та неупередженість перекладача як умови набуття ним статусу учасника адміністративного судочинства

Відповідно до ст. 71 КАС України перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми. Варто зазначити, що в науковій літературі при

визначенні поняття «перекладач», науковці здебільшого використовують визначення подане в КАС України в окремих випадках конкретизуючи його.

Так, наприклад, автори навчального посібника «Адміністративне судочинство» за загальною редакцією професора О.П. Рябченко вказують, що перекладачем є особа, яка вільно володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими [12, с. 102].

Аналогічне визначення подане авторами підручника «Адміністративне процесуальне (судове) право України» за загальною редакцією С.В. Ківалова, які вказують, що перекладач – це особа, що володіє мовою, якою здійснюється адміністративне провадження (тобто державною мовою), та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу або володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими [10, с. 115].

Автори Науково-практичного коментаря Кодексу адміністративного судочинства України за загальною редакцією О.М. Пасенюка, коментуючи норму ст. 71 «Перекладач», вказують, що перекладач повинен вільно володіти щонайменше двома мовами:

1) державною мовою, тобто мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство;

2) іншою мовою, знання якої необхідне для усного чи письмового перекладу заяв, клопотань, пояснень особи, яка бере участь у справі, показань свідка чи інших доказів.

До такої мови прирівнюється техніка спілкування з глухими, німими чи глухонімими особами [108].

У Юридичному енциклопедичному словнику за редакцією А.Я. Сухарєва перекладач визначений як особа, яка є учасником процесу та вільно володіє мовою, якою він здійснюється, і мовою, якою один з учасників процесу дає показання. Участь перекладача є обов'язковою для тих осіб, які беруть участь у

справі та не володіють мовою, якою ведеться провадження у справі [208, с. 319].

У Словнику базової термінології з адміністративного права за загальною редакцією Т.О. Коломоєць визначено, що перекладач – це учасник адміністративного процесу, який вільно володіє мовою, якою здійснюється процес, та іншою мовою, знання якої необхідне для усного або письмового перекладу з однієї мови на іншу, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німим чи глухонімими [170, с. 145].

Таким чином, КАС України встановлена вимога до особи перекладача – вільне володіння мовою (технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими), яка дублюється у визначеннях науковців, що однак, не знайшла належного дослідження та викликає ряд зауважень.

В науковій літературі відсутнє будь-яке визначення поняття «вільне володіння мовою». З позиції лінгвістики науковці дають визначення поняттю «володіння мовою».

Так, наприклад, Ю.Д. Апресян поняття «володіти мовою» пов'язує з умінням виражати заданий сенс різними способами, з умінням витягати зі сказаного цієї мовою сенс, зокрема – розрізняти зовні схожі, але різні за змістом висловлювання і знаходити загальний зміст у зовні різних висловлюваннях, з умінням відрізняти правильні в мовному відношенні висловлювання від неправильних [14, с. 262]. Проте, таке визначення має змістовне навантаження саме з позиції лінгвістики, водночас його застосування до особи перекладача в адміністративному судочинстві є досить умовним.

Згідно із Загальноєвропейськими рекомендаціями з мовної освіти існує шість рівнів володіння мовою, які були розроблені Асоціацією мовних експертів ALTE (The Association of Language Testers in Europe): інтродуктивний (Breakthrough або A1), середній (Waystage або A2), рубіжний (Threshold або B1), просунутий (Vantage або B2), автономний (Effective Operational Proficiency або C1) і компетентний (Mastery або C2) [54]. Вони охоплюють проміжок від базового до практично бездоганного рівня володіння мовою, але при цьому не

оперують поняттям «вільне володіння». На такі рівні зорієнтовані навчальні посібники з будь-якої європейської мови, довідники, словники, тести. Таким чином, поняття «вільне володіння мовою» в контексті адміністративного судочинства є досить умовним.

Відповідно ч. 1 ст. 200 КАС України головуючий у судовому засіданні встановлює особу перекладача, роз'яснює перекладачеві його права та обов'язки, встановлені статтею 71 цього Кодексу, і попереджає його під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [68].

Подібним чином залучення та участь перекладача врегульовані ст. ст. 7, 254 та 255 ЦПК України.

Водночас, слід вказати на непослідовність законодавця. На відміну від КАС України та ЦПК України, КПК України у ст. 68 «Перекладач» закріплює, що у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження або слідчий суддя чи суд залучають відповідного перекладача (сурдоперекладача). А у ч. 4 ст. 68 КПК України вказується, що перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд пересвідчуються в особі і компетентності перекладача. При цьому жодної вказівки на «вільне володіння мовою» КПК України не містить, встановлюючи вимогу компетентності до особи перекладача. Задля об'єктивності зазначимо, що ГПК України підстави та порядок залучення перекладача прямо не зафіксовані.

Словник української мови дає наступне визначення поняття «компетентний»: який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий [171, с. 250].

Словник іншомовних слів визначає «компетентність» як обізнаність, володіння компетенцією; володіння знаннями, що дозволяють судити про щонебудь [169, с. 247].

У юридичній літературі щодо компетентності перекладача викладені різні позиції. Так, на думку О.П. Головинської, компетентність перекладача означає володіння ним мовами, з яких і на які здійснюється переклад [41, с. 64].

У свою чергу, О. Покрещук і С. Фурса акцентують увагу на тому, що перекладач у юридичному процесі обов'язково повинен володіти юридичною термінологією та мати хоча б мінімальний багаж знань у тій чи іншій галузі права [126, с. 89].

І.А. Бережна оперує терміном «професійна компетентність (компетенція) перекладача» та визначає її як результативну діяльність перекладача у процесі виконання ним своїх функцій, зумовлену глибокими професійними пізнаннями, уміннями, навичками, вільним володінням змістом своєї роботи, що забезпечують високу ефективність перекладацької діяльності [20, с. 49].

Більш ширше до визначення компетентності перекладача підходить І.О. Шевельов, який вказує на сукупність ознак: знання іноземної мови, яке підтверджене документом про освіту; знання мови судочинства; знання і розуміння юридичної термінології; вміння здійснювати усний та письмовий переклад юридичних текстів; вміння здійснювати переклади всіх видів, у тому числі й синхронний; мати розвинуту мову та світогляд для грамотного передавання інформації учасникам процесу [204, с. 76].

Отже, як видається, поняття компетентності є більш конкретизованим, ніж вільне володіння мовою, і, окрім знання мови перекладу, передбачає володіння спеціальною термінологією залежно від сфери здійснення перекладу, у зв'язку з чим законодавчо слід передбачити саме вимогу компетентності.

У науковій літературі вказується на необхідність більш детального визначення вимог до особи перекладача. Узагальнюючи позиції науковців радянського та сучасного періодів, які досліджували участь перекладача у різних процесах (кримінальному, цивільному, адміністративному), можна виокремити наступні вимоги (крім компетентності (вільного володіння мовами):

- 1) повноліття (в окремих випадках з 16-ти річного віку);

- 2) дієздатність;
- 3) відсутність судимості;
- 4) незацікавленість у результатах справи;
- 5) недопустимість суміщення функцій перекладача з іншими процесуальними обов'язками у справі;
- 6) призначення слідчим, прокурором або судом (у кримінальному провадженні);
- 7) вступ у справу у разі, якщо хто-небудь із учасників не володіє мовою судочинства;
- 8) наявність диплома про відповідну філологічну освіту;
- 9) складання спеціального кваліфікаційного іспиту із обов'язковою сертифікацією Міністерством юстиції України.

При цьому наявність диплома про відповідну філологічну освіту чи необхідність обов'язкової сертифікації Міністерством юстиції України розглядаються як способи підтвердження компетентності перекладача. Зазначимо, що загалом такі позиції не суперечать чинному законодавству, проте, виокремлення низки ознак не є необхідним і доцільним. Розглянемо їх детальніше.

КАС України не встановлює вимогу щодо повноліття перекладача. О.П. Головинська з цього приводу зазначає, що перекладачем може бути повнолітня особа, яка запрошується до участі в кримінальне судочинство у випадках передбачених кримінально-процесуальним законом, вільно володіє мовами, знання яких необхідне для перекладу. В окремих випадках вчена допускає участь у справі в якості перекладача особи з шістнадцяти років [41, с. 66].

Натомість, Т.М. Кузик, обґрунтовуючи необхідність сертифікації перекладачів, зазначає, що ним буде особа, якій виповнилось 20 років, а то й більше, а тому перекладачем не може виступати шістнадцятирічна особа. Вимога щодо сертифікації перекладача, яка передбачає попередню спеціальну освіту, кваліфікацію та складання спеціальних іспитів, на думку автора, є

значно важливішою, ніж його вік. Однак, якщо для участі в судочинстві необхідним є використання перекладацьких послуг особи, яка володіє рідкісною мовою, але не є сертифікованим перекладачем (за умови відсутності сертифікованого перекладача з цієї мови), то така особа однозначно має бути повнолітньою [88, с. 56].

Вважаємо, що в даному випадку слід погодитись із обґрунтуванням С.П. Щерби, який вказує, що саме з 16-ти річного віку настає кримінальна відповідальність за завідомо неправильний переклад і за розголошення даних досудового розслідування [206, с. 64], тому саме з цього віку особа може бути залучена як перекладач з урахуванням конкретних обставин справи, мови, з якої необхідний переклад, і т.д.

Поряд із повноліттям, науковці висувають до перекладача вимогу дієздатності. Так, І.О. Шевельов, зазначає, що перекладач повинен бути повнолітньою та дієздатною особою, щоб адекватно оцінювати свою участь у процесуальних діях, усвідомлювати свою значимість для судочинства, а також відповідальність в разі невиконання покладених на нього обов'язків [204, с. 77]. Така вимога до особи перекладача, звичайно ж, є актуальною, однак в КАС України не ставиться до жодного з учасників провадження (експерт, спеціаліст та ін.), та й перевірка такої вимоги судом видається недоречною.

Відсутність судимості як вимога до особи перекладача теж є доволі умовною і, як видається, залучення перекладача, який має не заняту чи не погашену судимість до участі у адміністративному судочинстві слід залишити на розсуд суду.

Що стосується незацікавленості у результатах справи та недопустимості суміщення функцій перекладача з іншими процесуальними обов'язками у справі, то ці вимоги прямо впливають із законодавчо встановлених підстав для відводу (самовідводу) перекладача, відповідно, як вимоги, теж мають умовний характер.

Призначення слідчим, прокурором або судом (у кримінальному провадженні) та вступ у справу у разі, якщо хто-небудь із учасників не володіє

мовою судочинства, як вимоги до особи перекладача, випливають із норм законодавства, які регламентують участь перекладача у провадженні. Вони ніяким чином не характеризують особу перекладача, а є лише підставою чи умовою його залучення у процес.

Таким чином, єдиною законодавчо закріпленою вимогою до особи перекладача є його компетентність. З цього приводу О.Г. Братель зазначає, що для суду наявність у перекладача диплома про відповідну філологічну освіту є обставиною, що підтверджує вільне володіння перекладачем мовою, якою здійснюється переклад [27].

Загалом не погоджуючись із таким твердженням, потрібно зазначити, що наявність диплома про відповідну філологічну освіту, ніяким чином не свідчить про вільне володіння мовою. Разом з тим, як вказують М. Джафаркулієв, А. Фірсова, знання граматики обох мов недостатньо, необхідні певні знання в юриспруденції, достатній словниковий запас, дотримання точності при передачі сутності викладеного [199, с. 60]. О. Покрещук, С. Фурса вказують, що перекладач у юридичному процесі обов'язково повинен володіти юридичною термінологією та мати хоча б мінімальний багаж знань у тій чи іншій галузі права [126, с. 89].

Як зазначають філологи Т. Сніца, І. Шумило, юридичні тексти характеризуються високою об'єктивністю, що виключає будь-яке вираження суб'єктивної думки перекладача, який здійснює переклад юридичного тексту. Крім того, юридичний документ не може містити емоційно забарвлену лексику, слова у переносному значенні, розмовну чи жаргону лексику... Юридичний переклад включає переклад з однієї правової системи на іншу, оскільки правова системи будь-якої країни має свої джерела права, термінологічний апарат та соціально-економічні принципи. І чим більш спорідненими є правові системи, тим легше перекладати юридичний текст... А тому перекладач зобов'язаний володіти юридичною термінологією, знаннями у галузі права, з якою пов'язана його діяльністю та особливостями судових систем тих типів культур, між

якими ведеться комунікація [205, с. 270]. Передача тексту – це не тільки заміна мови, але і функціональна заміна елементів культури [148, с. 183].

В контексті викладеного Т.О. Коломоєць пропонує запровадити додаткову спеціалізацію для здобувачів рівнів вищої освіти «бакалавр», «магістр» за напрямом підготовки 081 «Право» – «професійний правничий переклад», передбачити поглиблене вивчення юридичної термінології, специфіки професійного перекладу, роботу з правничими джерелами (в тому числі й роботу з «Багатомовним тезаурусом Європейського Союзу EUROVOC», розробленим згідно зі стандартами Міжнародної організації у вигляді нормативного словника (зводу даних, понять), який складається з дев'яти мовних версій). Як вказує автор, це усунуло б ту досить поширену на сьогоднішній день практику залучення до участі в адміністративне судочинство як перекладачів осіб із компетентностями лінгвістичного перекладу, однак без достатньої підготовки щодо розуміння, перекладу правничих текстів, використання термінології тощо, що істотно знижує ступінь захисту прав особи, яка користується послугами перекладача [75, с. 69].

Водночас, така позиція потребує додаткової аргументації. *Ethnologue: Languages of the World* (англомовний довідник з мов світу) у 20-ому виданні 2017 року містить відомості про 7099 живих мов світу (з кількістю носіїв більше ніж 10 млн.) [216], що безумовно ставить під сумнів можливість вивчення їх значної частини у навчальних закладах нашої країни, які передбачають підготовку філологів загалом, а тим більше за напрямом підготовки 081 «Право».

Безумовно, врахуванню підлягає і той факт, що навчання у вузі передбачає вивчення літературної мови (навіть з правничою термінологією) та не враховує діалектів окремих регіонів. Для прикладу, залежно від критеріїв класифікації різновидів, кількість діалектів румунської мови коливається від 2 до 20, хоча найчастіше розрізняють 5 субдіалектів, які поділяють на два головні типи: північний та південний [164].

Протягом останніх років істотного поширення набувають сертифікаційні іспити на знання іноземних мов за конкретними рівнями (B1 – Intermediate; B2 – Upperintermediate; C2 – Proficient), які проводяться у формі незалежного тестування і за результатами яких особа отримує сертифікат відповідного рівня володіння мовою. Більше того, відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 11.03.2013 р. № 228 «Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22.05.2013 р. за № 801/23333, Державною міграційною службою України створено Довідково-інформаційний реєстр перекладачів, до якого, окрім інших даних, вноситься копія свідоцтва (диплома) про кваліфікацію перекладача або іншого документа, що підтверджує володіння іноземною мовою, засвідчену власним підписом перекладача [139].

Тому, в даному випадку слід погодитись з позицією О.В. Мархевки про те, що наявність спеціальної освіти слід визнати бажаним, проте сама собою наявність у особи лінгвістичної освіти не гарантує того, що вона здійснюватиме бездоганний переклад [102, с. 397].

У науковій літературі висловлюються пропозиції про необхідність створення Реєстру судових перекладачів з необхідністю їх обов'язкової сертифікації Міністерством юстиції України.

Так, Т.М. Кузик зазначає, що перекладач повинен мати відповідну освіту, кваліфікацію, скласти кваліфікаційний іспит у Міністерстві юстиції України, отримати сертифікат і лише після цього він може здійснювати судовий переклад (тобто брати участь у судочинстві в якості перекладача) [88, с. 56]. Більше того, як вказує автор, лише такі перекладачі можуть бути залучені до участі у провадженні.

Схожу позицію висловлює Т.О. Коломoeць, вказуючи, що КАС України потребує коректив в частині визначення засад участі перекладача в адміністративному судочинстві із закріпленням монопольної участі лише професійних правничих перекладачів, рівень компетентності яких перевірено,

яким надано відповідний сертифікат і яких внесено до єдиного загальнодержавного реєстру професійних правничих перекладачів при Міністерстві юстиції України [75, с. 71].

Однак, така позиція, як видається, потребує додаткової аргументації щодо необхідності закріплення настільки складного механізму підтвердження кваліфікації перекладача та обов'язкового залучення лише таких перекладачів. Справді на практиці, суди застосовують різні механізми залучення перекладача до участі у адміністративному судочинстві. Так, Яготинський районний суд Київської області ухвалою від 26.12.2016 р. у справі № 382/1731/16-а за позовом ОСОБА_2 Фарахідіна до Яготинського районного сектору Управління державної міграційної служби України в Київській області про визнання незаконною та скасування постанови про накладення адміністративного стягнення та визнання незаконним та скасування рішення про примусове повернення з України, задовільнив клопотання позивача ОСОБА_2 Фарахідіна про залучення до участі в розгляді справи перекладача для надання послуг перекладу української мови на узбецьку чи киргизьку. В ухвалі суд зазначив, що 09.09.2015 р. між Товариством «Обласне бюро перекладів» та територіальним управлінням Державної судової адміністрації України в Київській області укладений договір, згідно умов котрого товариство «Обласне бюро перекладів» зобов'язується за завданням територіального управління Державної судової адміністрації України в Київській області надавати послуги з усного перекладу та письмового перекладу [198].

Приморський районний суд м. Одеси в ухвалі від 23.05.2017 р. у справі № 522/21550/16-а за адміністративним позовом Сарварі ОСОБА_1 Фаріда до Головного управління Державної міграційної служби України в Одеській області про визнання рішення неправомірним та скасування, задовільнив клопотання Сарварі ОСОБА_1 Фаріда про залучення перекладача для здійснення перекладу з мови дарі на державну мову – українську позивачу, зобов'язавши Департамент перекладів укласти договір з територіальним

управлінням Державної судової адміністрації України в Одеській області про надання послуг щодо участі перекладача при розгляді справи [195].

Тиврівський районний суд Вінницької області ухвалою від 22.06.2012 р. у справі № 223/757/2012 за позовом прокурора Грязнової Ольги Дмитрівни, Шеремети Сергія Степановича, Тодорчука Миколи Івановича, Тодорчук Ромки Станіславівни, Тодорчука Сергія Миколайовича, Мельника Олександра Васильовича, Мельник Тетяни Вікторівни та Мельник Вікторії Олександрівни до Гніванської міської ради про зобов'язання відповідача видати свідоцтво про право власності на квартири, встановивши під час судового розгляду, що позивачі ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 є глухонімими, задовільнив клопотання, та для спілкування (усного або письмового перекладу) з позивачами ОСОБА_1, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 до участі у справі залучив перекладача, тобто особу, яка володіє технікою спілкування з глухонімими, – а саме – перекладача-дактилолога ОСОБА_4 – голову Жмеринського товариства Вінницької обласної організації Українського товариства глухих, яка володіє відповідною технікою, що стверджується посвідченням № 52 Українського товариства глухих [196].

Київський апеляційний адміністративний суд в ухвалі від 25.09.2014 р. у справі № 752/22706/13-а за позовом ОСОБА_1 до Управління Пенсійного фонду України в Голосіївському районі м. Києва, Департаменту соціальної політики Київської міської державної адміністрації, треті особи: Київський міський центр по нарахуванню та здійсненню соціальних виплат про визнання дій протиправними та зобов'язання вчинити дії задовільнив клопотання ОСОБА_1 про допуск сурдоперекладача за вибором ОСОБА_1 [192].

В контексті дослідження слід зазначити, що 08.02.2013 р. Рада суддів України на засіданні розглянула звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини Валерії Лутковської щодо забезпечення рівності прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою.

Валерія Лутковська зверталась до Ради суддів України та Державної судової адміністрації України створити реєстр перекладачів. Згідно з

пропозицією Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, суди, в разі необхідності, будуть запрошувати перекладачів до розгляду справ з цього реєстру.

Вивчивши зазначене звернення, Рада суддів України дійшла висновку, що створення такого реєстру Державною судовою адміністрацією України неможливо, а врегулювання цього питання вимагає законодавчого визначення. Також Рада суддів вирішила звернутися до Кабінету Міністрів України з пропозицією звернути увагу на існуючу в державі проблему забезпечення рівності прав громадян у судовому процесі за мовною ознакою і запропонувала розробити нормативну базу для створення та ведення Єдиного реєстру перекладачів для використання всіма державними органами [140].

Відповідно до наказу Міністерства внутрішніх справ України від 11.03.2013 р. № 228 «Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів», зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 22.05.2013 р. за № 801/23333, Державною міграційною службою України створено Довідково-інформаційний реєстр перекладачів [139].

Однак, 09.06.2016 р. Рада суддів України своїм рішенням № 48 «Про залучення перекладачів у кримінальному провадженні» вирішила звернутися до Кабінету Міністрів України, як суб'єкта законодавчої ініціативи, з пропозицією розглянути питання щодо врегулювання механізму залучення перекладачів на досудовому розслідуванні та в судовому провадженні в такому ж порядку, який передбачений для залучення захисників (адвокатів) за рахунок держави, а також щодо необхідності переглянути розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, зокрема, перекладачам, що встановлені Інструкцією від 01.07.1996 р. №710 та приведення цих розмірів у відповідність фактичній вартості цих послуг на даний момент і понесеними перекладачами витрат [134].

При цьому, як зазначається в рішенні, за повідомленнями суддів, на практиці для здійснення перекладу загальнопоширених в місцевості розгляду

справи мовами, судді залучають відповідних філологів – вчителів загальноосвітніх навчальних закладів або викладачів вищих навчальних закладів шляхом направлення листів керівникам цих закладів із проханням направити в судове засідання відповідного філолога або в телефонному режимі з керівником цього закладу, або іноді ухвалою (постановою) суду про направлення перекладача до суду.

При здійсненні пошуку перекладача судді можуть використовувати довідково-інформаційний реєстр перекладачів, користування яким визначено затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 11.03.2013 р. № 228 Порядком ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів. Однак, володільцем цього Реєстру перекладачів є Державна міграційна служба України, яка здійснює і супроводження цього Реєстру.

На практиці Реєстр перекладачів судами фактично не використовується, в цьому Реєстрі не завжди є інформація про перекладача, який володіє і розуміє ту мову, якою володіє чи розуміє та особа, для якої необхідно залучити такого перекладача, особливо це викликає труднощі при пошуку перекладача з мови, яку не викладають в школах чи вищих учбових закладах. Крім того, із наявної інформації в Реєстрі перекладачів не можливо визначити відповідність перекладача критеріям фахівця, а саме: чи достатній він має рівень розуміння тієї чи іншої мови, виходячи із специфіки юридичної термінології, що має важливе значення при здійсненні кваліфікованого перекладу.

Також труднощі виникають і в разі виклику перекладача із Реєстру в іншу місцевість, оскільки такий виклик не носить для нього обов'язкового характеру, і оплата праці для перекладача у порядку, передбаченому вищевказаною Інструкцією не завжди його задовольняє в розмірі, що згідно чинного законодавства можливо пропонувати за його участь в судовому процесі, а тому в цих випадках Реєстр перекладачів не задовольняє в повній мірі вимоги щодо гарантії термінового та обов'язкового залучення перекладача судом, який би відповідав усім необхідним процесуальним професіональним критеріям [134].

Слід зазначити, що 13.07.2017 р. відбулося засідання Урядового комітету з питань економічної, фінансової та правової політики, розвитку паливно-енергетичного комплексу, інфраструктури, оборонної та правоохоронної діяльності. Комітетом, серед іншого, було розглянуто та схвалено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710», ініційований Державною судовою адміністрацією України, якою передбачається суттєве підвищення розміру винагороди перекладачам. Вказана постанова затверджена Кабінетом Міністрів України № 542 від 19.07.2017 р. та вступає в силу з 01.01.2018 р. [130].

Що ж стосується реєстру перекладачів, то загалом не заперечуючи необхідності систематизації інформації про перекладачів у реєстрі, вважаємо, що він може носити лише рекомендаційний характер з метою забезпечення можливості суду чи будь-якої із сторін адміністративного судочинства в разі необхідності в найкоротший строк забезпечити реалізацію засади мови судочинства. Попри це, як видається, не слід обмежувати їх лише перекладачами визначеними в реєстрі, оскільки не кожен перекладач вважатиме за доцільне проходити складну процедуру підтвердження своєї кваліфікації та відповідно внесення його до реєстру, зважаючи на ряд обставин.

По-перше, участь перекладача у провадженні не є його професійним обов'язком (як наприклад, це стосується прокурора). Радше це його право, до моменту складання ним присяги, а тому наявність такого реєстру може лише пришвидшити пошук відповідного перекладача, але ніяким чином не впливає на обов'язковість його участі у провадженні.

По-друге, відсутність в реєстрі перекладача з мови, яка, наприклад, не викладається у вузах нашої країни, позбавить суд можливості залучити іншого перекладача.

По-третє, розмір оплати праці перекладача у адміністративному судочинстві в окремих випадках є не конкурентно спроможним розміру оплати того ж об'єму праці в ринкових умовах, що безумовно також впливає на

бажання (небажання) перекладача брати участь у провадженні, перекладач повинен погодитися на запропоновану оплату праці.

Таким чином, необхідність систематизації інформації щодо кваліфікованих перекладачів та забезпечення оплати їх праці є безумовною. В межах даного питання зазначимо лише, що будь-яке звуження вимог до особи перекладача у адміністративному судочинстві (наявність диплома про відповідну філологічну освіту, запровадження додаткових кваліфікаційних іспитів, обов'язковість перебування в реєстрі та ін.) може обмежити суд у можливості забезпечення засади мови судочинства, рівності всіх учасників перед законом і судом.

Вільне володіння мовою, визначене в ст. 71 КАС України, не можна розглядати як вимогу до особи перекладача, у зв'язку з чим законодавчо слід передбачити саме вимогу компетентності. Щодо інших вимог до особи перекладача, то вони є досить умовними і не потребують законодавчого закріплення.

Підводячи підсумок, слід сформулювати наступні найважливіші висновки. Так, мова судочинства є основоположною, конституційною засадою, оскільки займає ключове місце в забезпеченні не лише відправлення правосуддя, але й в цілому гарантування й захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина у процесі здійснення судочинства. Закріплення основних засад судочинства в Конституції країни підкреслює їх базовий, основоположний характер по відношенню до норм процесуальних кодексів та законодавчих актів, які регулюють питання провадження різних видів судочинства. Що ж стосується положень судочинства, визначених процесуальними законами, то вони мають формулюватись на основі конституційних засад судочинства і регулювати процесуальну діяльність у справах окремої категорії, регламентувати права та обов'язки учасників процесу, визначати процесуальні повноваження суду.

Мова судочинства як основоположна засада має бути визначена в ст. 129 Конституції України. Положення ст. ст. 7-15 Розділу 1 «Засади організації

судової влади» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» конкретизують встановлені Конституцією України засади судочинства. Що ж стосується переліку засад (принципів) адміністративного судочинства, визначених ст. 3 КАС України, то вважаємо, що зазначена норма підлягає виключенню з КАС України, враховуючи, окрім того, те, що специфіка реалізації конституційних засад судочинства в адміністративному судочинстві конкретизується у ст. ст. 6-14 КАС України.

Зміст засади мови судочинства в адміністративному судочинстві визначають такі елементи:

- 1) здійснення адміністративного судочинства державною мовою або, за згодою сторін, регіональною мовою;
- 2) забезпечення особам, що беруть участь у розгляді справи в суді, право вчиняти усні процесуальні дії рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють;
- 3) забезпечення особам, які не володіють мовою судочинства можливості користуватися послугами перекладача;
- 4) забезпечення вручення судових документів особам, які беруть участь у справі в перекладі їх рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють.

Процесуальною гарантією практичної реалізації положень засади мови судочинства в адміністративних судах є участь перекладача. Він є учасником, який не має юридичної заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи, враховуючи інші критерії класифікації учасників адміністративного судочинства, є учасником, який сприяє здійсненню правосуддя та має спеціальні знання.

Що стосується віднесення перекладача до учасників, які не наділені державно-владними повноваженнями; не належать до апарату суду; залучаються до участі у справі (не ініціюють власний вступ); до яких не може бути застосовано захід процесуального примусу (привід), то загалом не заперечуючи такий поділ, вважаємо, однак, що він є виключно теоретичним і не має практичного підґрунтя, оскільки окремі складові або не стосуються

процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві (не наділений державно-владними повноваженнями; не належить до апарату суду), або хоча і впливають із норм процесуального законодавства, що регламентують процесуальний статус перекладача у процесі, однак не містять змістовної складової процесуального статусу перекладача, а визначають виключно процесуальні питання його участі у судочинстві (залучається до участі у справі (не ініціює власний вступ); не може бути застосовано захід процесуального примусу (привід).

В США, Канаді та Австралії законодавець використовує поняття «сертифікований (акредитований) перекладач». В окремих європейських країнах (Іспанія, ФРН, Польща, Естонія) вживається термін «присяжний перекладач», в інших – «судовий перекладач» (Франція, Австрія). При цьому за своїм процесуальним статусом судовий перекладач має значно вужчі повноваження, ніж сертифікований чи присяжний, оскільки має лише право на участь у суді, інші ж мають право здійснення офіційного перекладу юридичних документів, посвідчення вірності перекладів з однієї мови на іншу. Майже всі із розглянутих країн мають певні реєстри (списки) перекладачів, до яких може звернутись суд у разі необхідності. Законодавством жодної з країн не передбачено категоричного положення про необхідність залучення саме судового, присяжного, сертифікованого перекладача, який знаходиться в тому чи іншому реєстрі. З урахуванням необхідності забезпечення перекладу з рідкісної мови чи окремого діалекту, законодавством окремих країн передбачено можливість залучення перекладача, який має певну кваліфікацію і може здійснювати переклад (США, Франція, Австрія). Незважаючи на статус перекладача, законодавством країн передбачений обов'язок складання присяги про правильний переклад.

Процесуальне законодавство держав колишнього Радянського Союзу містить положення про участь перекладача у разі, якщо учасники процесу не володіють чи недостатньо володіють мовою судочинства (в окремих випадках з вказівкою на конкретну мову (Республіки Вірменія). При цьому, інститут

присяжних (судових) перекладачів в цих країнах відсутній, як і відсутні законодавчо визначені вимоги до особи перекладача. В окремих країнах не визначено процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві (Грузія), або ж визначений досить поверхово (Киргизька Республіка, Російська Федерація, Республіка Вірменія).

КАС України в ст. 68 встановлена єдина вимога до особи перекладача у адміністративному судочинстві – вільне володіння мовою. Проте, законодавчо такий термін не визначений, в юридичній літературі трактується довільно, а в лінгвістичній літературі взагалі відсутній (лінгвістика оперує терміном «володіння мовою» та визначає його рівні). Більш доречним, на нашу думку, є використання терміну «компетентність», оскільки такий термін є більш конкретизованим та окрім знання мови перекладу, передбачає володіння спеціальною термінологією залежно від сфери здійснення перекладу, у зв'язку з чим до перекладача законодавчо слід передбачити саме вимогу компетентності.

Щодо інших вимог до особи перекладача, законодавче закріплення яких обґрунтовується в науковій літературі (повноліття (в окремих випадках з 16-ти річного віку); дієздатність; відсутність судимості; незацікавленість у результатах справи; недопустимість суміщення функцій перекладача з іншими процесуальними обов'язками у справі; призначення слідчим, прокурором або судом (у кримінальному провадженні); вступ у справу у разі, якщо хто-небудь із учасників не володіє мовою судочинства; наявність диплома про відповідну філологічну освіту; складання спеціального кваліфікаційного іспиту із обов'язковою сертифікацією Міністерством юстиції України), то вони є досить умовними і не потребують законодавчого закріплення.

Загалом не заперечуючи необхідності систематизації інформації про перекладачів у реєстрі, вважаємо, що він може носити лише рекомендаційний характер з метою забезпечення можливості суду чи будь-якої із сторін адміністративного судочинства в разі необхідності в найкоротший строк забезпечити реалізацію засади мови судочинства. При цьому, будь-яке звуження вимог до особи перекладача у адміністративному судочинстві

(наявність диплома про відповідну філологічну освіту, запровадження додаткових кваліфікаційних іспитів, обов'язковість перебування в реєстрі та ін.) може обмежити суд у можливості забезпечення засади мови судочинства, рівності всіх учасників перед законом і судом.

РОЗДІЛ 2.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПЕРЕКЛАДАЧА ЯК УЧАСНИКА АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

2.1. Сутність і зміст процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві

Дослідження процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві зумовлює необхідність дослідження поглядів науковців на поняття «процесуальний статус», з'ясування його змісту та дослідження його елементів, оскільки, як вказує І.А. Бережна, саме визначення однієї з основних дефініцій дослідження дозволить всебічно з'ясувати зміст адміністративно-процесуального статусу перекладача, його особливості, а у сукупності елементів відповідного статусу можна простежити його внутрішню побудову, внутрішньоструктурні зв'язки, зовнішні взаємозалежності [20, с. 75].

У Тлумачному словнику української мови «статус» визначено як «правове становище осіб, організацій, установ тощо; становище індивіда або групи осіб щодо інших індивідів або груп у соціальній системі; встановлене нормами права положення його суб'єктів, сукупність їх прав та обов'язків» [187, с. 572].

У науковій літературі, характеризуючи становище особи в тих чи інших правовідносинах, науковці здебільшого вживають поняття «правовий статус», «правове становище», «правове положення».

Не вдаючись загалом до дискусії щодо співвідношення цих понять, ми погодимось з позицією науковців про те, що ці терміни за своїм значенням не мають суттєвих відмінностей, що дозволяє зробити висновок про їх тотожність [20, с. 80]. Водночас з метою уніфікації, враховуючи переважне застосування в науковій літературі, ми використовуватимемо термін «правовий статус».

Науковці по-різному підходять до визначення поняття «правовий статус», розглядаючи його як:

- 1) юридично закріплене положення особистості у суспільстві [101, с. 145];
- 2) юридичну міру соціальної свободи суб'єкта права, що визначає межі, в яких можуть відбуватися кількісні зміни його правового становища [168, с. 550];
- 3) встановлене правовими нормами положення його суб'єктів, сукупність їх прав та обов'язків, що у концентрованому вигляді відображається у законах, положеннях, статутах та інших нормативно-правових актах про відповідні органи, установи [210, с. 186];
- 4) систему прав, свобод і обов'язків, які знайшли своє чітке закріплення в нормах права, що визначають політико-правовий стан особи [76, с. 121];
- 5) сукупність або систему всіх належних громадянину суб'єктивних юридичних прав, свобод і обов'язків, що визначають його правове становище в суспільстві, яке закріплене в чинному законодавстві та інших формах права [79, с. 86-87];
- 6) сукупність прав та обов'язків особи, що постійно змінюються і зумовлені участю особи у тих чи інших правовідносинах [212, с. 9];
- 7) систему законодавчо встановлених та гарантованих державою прав, свобод, законних інтересів і обов'язків суб'єкта суспільних відносин [181, с. 366];
- 8) сукупність прав і обов'язків, що визначають юридичний стан особи, державного органу чи міжнародної організації; комплексний показник становища певного прошарку, групи чи індивідів у соціальній системі, один з найважливіших параметрів соціальної стратифікації [127, с. 225];
- 9) складний, комплексний феномен, що містить, поряд із правами й обов'язками, інститут громадянства, правосуб'єктність, законні інтереси, рівноправність, різноманітні гарантії правового статусу [38, с. 31-37];
- 10) комплексну інтеграційну категорію, що відображає взаємовідносини суб'єктів суспільних відносин, особи і суспільства, громадянина і держави, індивіда та колективу, а також інші соціальні зв'язки [179, с. 237];

11) комплексну категорію, яка відображає весь комплекс зв'язків особистості із суспільством, державою, колективом, оточуючими людьми [119, с. 97];

12) багатоаспектну категорію, що, по-перше, має загальний, універсальний характер, включає статуси різних суб'єктів правовідносин: держави, суспільства, особи тощо; по-друге, відображає індивідуальні особливості суб'єктів і реальне становище їх у системі багатоманітних суспільних відносин; по-третє, правовий статус не може бути реалізований без обов'язків, що кореспондуються з правами, без юридичної відповідальності в необхідних випадках, без правових гарантій; по-четверте, категорія «правовий статус» визначає права і обов'язки суб'єктів у системному вигляді, що дає змогу здійснити порівняльний аналіз статусів різних суб'єктів для відкриття нових шляхів їх вдосконалення [180, с. 549];

13) багатоаспектну, комплексну, універсальну категорію, що має чітку стабільну структуру та встановлює характер і принципи взаємодії суб'єктів суспільних відносин між собою, а також шляхом визначення прав, обов'язків та гарантій їх реалізації визначає місце суб'єкта у системі правовідносин [105, с. 52].

У публікаціях останніх років поняття «правовий статус» розглядають у «широкому» і «вузькому» розумінні. При цьому, правовий статус у вузькому розумінні – це сукупність юридичних властивостей, якими держава наділяє певного суб'єкта (елементи правового статусу), а правовий статус у широкому розумінні – це сукупність всіх законодавчо закріплених положень певного суб'єкта у суспільстві, всі види зв'язків і відносин між державою та іншими суб'єктами [26, с. 21].

Слід зазначити, що вчені-адміністративісти, опираючись на дослідження теоретиків, загалом визначають правовий статус осіб як:

1) комплекс їхніх прав і обов'язків, що закріплені нормами адміністративного права, а також гарантії захисту цих прав і обов'язків [62, с. 272];

2) комплекс прав і обов'язків, закріплених нормами адміністративного права, реалізація яких забезпечується певними гарантіями [7, с. 69];

3) сукупність наданих адміністративним законодавством прав та обов'язків фізичних осіб, реалізація яких забезпечується певними гарантіями [74, с. 65];

4) сукупність юридичних засобів, що характеризують місце і роль фізичної або юридичної особи в адміністративно-правових відносинах. Визначальними для аналізу адміністративно-правового статусу особи є такі юридичні інститути: а) публічні суб'єктивні права та юридичні обов'язки; б) правосуб'єктність особи; в) адміністративна відповідальність; г) у деяких випадках – дисциплінарна відповідальність посадових осіб публічної адміністрації [8, с. 57-61].

При цьому, до структури відповідного статусу відносять такі елементи:

1) правові норми, що встановлюють даний статус, правосуб'єктність, основні права і обов'язки, законні інтереси, громадянство, юридичну відповідальність, правові принципи, правовідносини загального (статусного) типу [101, с. 149];

2) правові норми та принципи, що встановлюють статус, правосуб'єктність, основні права та обов'язки, законні інтереси, громадянство, юридичну відповідальність [80, с. 133];

3) адміністративну правосуб'єктність, права, обов'язки, заборони і відповідальність за їх порушення. Окремо виділяють адміністративно-правові, в тому числі й процесуальні гарантії забезпечення прав, свобод громадянина, а також законні інтереси [17, с. 76];

4) основні (невід'ємні) права (права і свободи людини і громадянина); комплекс прав та обов'язків, що закріплюються Конституцією України, нормами різних галузей права, в тому числі адміністративно-правовими;

5) гарантії реалізації цих прав та обов'язків, а також механізм їх охорони державою [9, с. 58].

Аналіз викладеного дає підстави стверджувати, що така різноманітність у підходах до визначення поняття «правовий статус» пов'язана із кількісною та якісною характеристикою структурних елементів, які визначають зміст досліджуваної категорії.

Серед таких елементів науковці, в різних поєднаннях, виділяють: права, свободи, обов'язки, законні інтереси, гарантії, відповідальність, правосуб'єктність особи, інститут громадянства, правові норми, що визначають правовий статус, принципи правового статусу. Окремі автори в якості елементів правового статусу розглядають також правове зобов'язання, законність, правопорядок, правосвідомість, гуманізм, справедливість.

Загалом не вдаючись до дискусії щодо кожного окремого елемента, зазначимо, що поняття «правовий статус» є багатограним і відображає правове становище тієї чи іншої особи в тих чи інших правовідносинах. Основу правового статусу особи складають законодавчо визначені права, обов'язки, гарантії їх реалізації та відповідальність за невиконання.

До елементів правового статусу особи належать також свободи та законні інтереси, оскільки хоча вони прямо не закріплені в законі, проте, перші впливають з його змісту та виражаються в можливостях особи поводитись відповідно до своїх волевиявлень, тобто робити все, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватеної шкоди правам і свободі інших людей; інші виражаються в можливостях особи користуватися конкретним соціальним благом, а також звертатися за захистом до компетентних державних органів з метою задоволення своїх потреб, які не суперечать суспільним інтересам.

Що стосується інших складових, які науковці відносять до елементів правового статусу, то окремі з них в загальному виступають підставою наявності правового статусу особи (правосуб'єктність), громадянина (правосуб'єктність та громадянство); формально закріплюють правовий статус особи (правові норми); визначають особливості його функціонування (правові принципи); виступають передумовами правового статусу, забезпечують його нормальне функціонування та реалізацію (законність, правопорядок,

демократизм). Всі ці елементи так чи інакше пов'язані із поняттям «правового статусу», однак не виступають його окремими елементами.

В теорії права виділяють кілька видів правового статусу за різними критеріями. В межах нашого дослідження цікавим є поділ за його характером (змістом). За вказаним критерієм О.Ф. Скакун виділяє:

1) загальний (конституційний) – статус людини як громадянина держави, що закріплений у Конституції і конституційних законах. Він є загальним, узагальненим і однаковим для всіх ...;

2) спеціальний – статус людини як представника тієї чи іншої соціальної групи, відособленої за певними юридично значущими підставами (родом діяльності, віком та ін.), що наділений відповідно до законів та інших нормативних актів спеціальними, додатковими правами та обов'язками ...;

3) індивідуальний – статус конкретної людини, пов'язаний з її персональними якостями, здібностями і фізичними особливостями (стать, вік, сімейний стан, стан здоров'я тощо) ... [168].

А.В. Панчишин, уточнюючи наведене, цілком обґрунтовано виділяє:

1) загальний (конституційний). Він визначається Конституцією і не залежить від певних поточних факторів, є рівним, єдиним і стабільним для всіх суб'єктів. Зміна цього статусу залежить від волі законодавця, а не від бажання конкретного суб'єкта. Даний статус є базовим, вихідним для решти статусів, тому він не повинен враховувати багатоманітності суб'єктів права, їх особливостей та специфіки. Він визначає ступінь демократичності та соціальне призначення держави;

2) спеціальний (родовий) статус відображає особливості правового становища певних суб'єктів або їх категорій. Він базується на загальному, хоча детальніше характеризує, доповнюючи права, обов'язки та пільги, передбачені законодавством для певної категорії суб'єктів;

3) галузевий статус характеризує особливості прав та обов'язків суб'єктів стосовно певної сфери суспільних відносин. Він конкретизує загальний статус нормами галузевого законодавства. Це надає можливість виокремити

адміністративно-правовий, цивільно-правовий, фінансово-правовий, кримінально-правовий та інші статуси;

4) індивідуальний статус фіксує можливості та обов'язки конкретного суб'єкта. Він є сукупністю персоніфікованих прав та обов'язків, є динамічним та змінюється відповідно до змін у житті суб'єкта [119, с. 97].

Опираючись на дослідження теоретиків, можемо констатувати, що одним із видів галузевого статусу є процесуальний статус особи, оскільки конкретизує правосуб'єктність особи нормами процесуального права. Як зазначається в літературі, процесуальний статус кожного учасника адміністративного процесу має свою специфіку, обумовлену роллю, яку він виконує у процесі (провадженні) [89, с. 73].

В науковій літературі адміністративно-процесуальний статус розглядають у вузькому та широкому значенні, розкриваючи відповідні підходи через сукупність елементів, які характеризують відповідні адміністративно-процесуальні статуси.

На думку Ю.А. Тихомирова, у вузькому значенні адміністративно-правовий статус громадянина являє собою сукупність соціальних і правових якостей громадянина як об'єкта управління. Елементами цього статусу є права, правоздатність, дієздатність, свободи, обов'язки і законні інтереси громадян.

У широкому значенні адміністративно-правовий статус включає сукупність усіх засобів, за допомогою яких визначається становище громадян в адміністративному процесі:

- 1) адміністративно-правовий статус у вузькому значенні;
- 2) правові принципи;
- 3) адміністративно-правові гарантії цього статусу;
- 4) функції, права і обов'язки інших суб'єктів адміністративно-процесуальної діяльності [183, с. 9-11].

Схожу позицію відстоюють А.М. Бандурка, М.М. Тищенко [17, с. 61-65].

О.В. Пабат, загалом підтримуючи такий поділ, вказує, що дискусійним є віднесення останніх двох елементів до адміністративно-правового статусу

громадянина в широкому значенні, що потребує додаткової аргументації (адміністративно-правові гарантії цього статусу та функції, права і обов'язки інших суб'єктів адміністративно-процесуальної діяльності) [118, с. 18].

Автори підручника з адміністративного права зазначають, що адміністративно-процесуальний статус громадянина у вузькому значенні – це сукупність визначених адміністративно-процесуальними нормами прав громадян як носіїв суб'єктивних прав та обов'язків щодо участі в адміністративно-процесуальній діяльності, а в широкому – це сукупність усіх закріплених в адміністративно-процесуальних нормах правових засобів, які визначають становище громадянина в адміністративному процесі [7, с. 495].

Загалом не заперечуючи позиції щодо можливості дослідження адміністративно-правового статусу громадянина у вузькому і широкому значеннях, все ж спірною видається позиція І.А. Бережної, яка, досліджуючи адміністративно-процесуальний статус перекладача в адміністративно-деліктному провадженні, вказує, що у вузькому значенні адміністративно-процесуальний статус формується із сукупності юридичних якостей, якими держава наділяє перекладача, як і будь-яку особу-учасника, передусім це його права, обов'язки й відповідальність. У широкому значенні адміністративно-процесуальний статус перекладача об'єднує його права, обов'язки, відповідальність, свободи, законні інтереси, гарантії [20, с. 84].

В даному випадку мова йде про конкретного учасника провадження – перекладача, права, обов'язки, гарантії та відповідальність якого чітко закріплені у відповідному процесуальному законодавстві. А враховуючи викладене нами вище, перекладач має також свободи та законні інтереси у відповідному провадженні, які хоча і прямо не закріплені, однак впливають із норм відповідних процесуальних законів.

Для визначення адміністративно-процесуального статусу перекладача досить важливою є та роль, яку він виконує в адміністративно-деліктному провадженні. Завдання перекладача в адміністративно-деліктному провадженні – допомогти особам, які беруть участь у справі, повноцінно спілкуватися із тим

учасником провадження, який не володіє або недостатньо володіє мовою, якою ведеться провадження, для цього він виконує послідовний або синхронний переклад; усний чи письмовий переклад документів та інших матеріалів справи в обсязі, необхідному для учасника провадження, який не володіє мовою. Адже неволодіння мовою і відсутність перекладача позбавляє особу можливості захистити свою позицію, зрозуміти усе, що відбувається під час розгляду справи.

Участь перекладача в адміністративно-процесуальному провадженні зумовлена необхідністю надання особам, які беруть участь у справі, можливості повністю ознайомитися з матеріалами справи, а також давати пояснення рідною мовою. У деяких випадках об'єктивно необхідною є допомога перекладача й лідируючим суб'єктам провадження при розгляді конкретних справ, зокрема державним органам та їх посадовим особам, які мають державно-владні повноваження та уповноважені на прийняття рішень у справі; суб'єктам, які беруть участь у провадженні з метою реалізації або захисту своїх прав і законних інтересів (наприклад, для перекладу документів, отриманих під час провадження) [20, с. 84].

Разом з тим, таке завдання перекладач виконує не лише в адміністративно-деліктному провадженні, але й у кримінальному, цивільному, господарському, адміністративному судочинстві, тому, як видається, правильніше говорити саме про процесуальний статус перекладача у відповідному судочинстві. Відповідно, процесуальний статус перекладача має міжгалузевий характер, оскільки є подібним для різних видів судочинства.

Таким чином, процесуальний статус перекладача в адміністративному судочинстві – це сукупність наданих йому процесуальним законодавством прав та обов'язків, реалізація яких забезпечується законодавчо визначеними гарантіями та відповідальністю, а також сукупність свобод та законних інтересів, які хоча прямо законодавчо не закріплені, проте, впливають зі змісту процесуальних норм, якими врегульована участь перекладача в адміністративному провадженні.

Структуру процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві складають такі елементи: права, обов'язки, гарантії, відповідальність, свободи та законні інтереси. Що стосується перших чотирьох елементів, оскільки вони складають основу процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві, їх детальний аналіз буде проведений в наступних підрозділах. Що стосується останніх двох (свободи та законні інтереси), в межах даного підрозділу ми коротко розкриємо їх сутність та взаємозв'язок з іншими елементами процесуального статусу перекладача в адміністративному провадженні.

Одним із елементів процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві є свободи. З юридичної точки зору свободи є малодослідженими, оскільки в загальному концепція свободи є об'єктом та предметом дослідження філософії, і саме як філософська категорія вона була залучена до юриспруденції.

В підручниках з теорії права свободи зазвичай розглядають в поєднанні з правами, не даючи при цьому їх конкретного визначення. Більш досліджена категорія свобод в конституційному праві з огляду на закріплення в Конституції України конкретних свобод (свобода політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України (ст. 15); свобода об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36); особиста свобода (ст. ст. 29, 121); свобода пересування (ст. 33); свобода думки і слова (ст. 34); свобода світогляду і віросповідання (ст. 35); свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості (ст. 54); свобода доказування (свобода в наданні сторонами суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості) (ст. 129) [77].

В науковій літературі зазначається, що конституційно-правова свобода людини – це юридичний (конституційно-правовий) та фактичний стан людини в суспільстві та державі, при якому людина є фізично, економічно, політично, духовно незалежною (вільною) від будь-яких неправових (неконституційних) обмежень та втручань у всі сфери індивідуальної свободи з боку публічно-владних та інших соціальних суб'єктів. Забезпечення конституційно-правової

свободи – це юридичне закріплення відповідного правового статусу людини, що забезпечує свободу для активної діяльності людини у всіх сферах індивідуальної свободи та свободу від свавільного втручання у всі ці сфери. Звідси для забезпечення фізичного, духовного існування та розвитку людини необхідне створення умов, перш за все, правового характеру, тобто конституційне закріплення та гарантування відповідних прав, свобод та обов'язків людини та громадянина [86, с. 132, 134].

Враховуючи наведене, І.А. Бережна цілком обґрунтовано зазначає, що адміністративно-процесуальні свободи перекладача в адміністративно-деліктному провадженні – це можливість вільного вибору перекладачем певної поведінки і реалізації такого вибору в рамках нормативно зафіксованих його процесуальних прав та процесуальних обов'язків в адміністративно-деліктному провадженні, забезпечена законодавцем недоторканність сфери діяльності і особистого життя перекладача з боку органів публічної адміністрації та інших суб'єктів адміністративно-деліктного провадження [20, с. 94].

Водночас, як видається, застосування терміну «адміністративно-процесуальні свободи» в контексті процесуального статусу перекладача не є коректним.

Свобода, як філософська категорія, обмежується правом, відповідно, свободи перекладача в адміністративному судочинстві не повинні виходити за межі наданих йому прав (для прикладу, перекладачу відповідно до ч. 3 ст. 71 КАС України надається право задавати питання з метою уточнення перекладу, свобода його дій полягає у кількості та формулюванні таких питань, водночас, вона обмежена метою питань – для уточнення перекладу, яка визначена правом, а саме ч. 3 ст. 71 КАС України). За такого розуміння категорія свобод не може визначатись з вказівкою на конкретну галузь права, за винятком тих, якими свободи прямо закріплені в нормативно-правових актах.

Ще одним елементом процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві є законні інтереси. В науковій літературі вказується, що у структурі правового статусу законні інтереси особи – це

юридично значимі претензії на соціальні блага, які не охоплюються змістом прав і свобод. Вони захищаються державою та законом у такому ж обсязі, як права і свободи, хоча, на відміну від них, зміст законних інтересів чітко закріплений у конкретних правових нормах [46, с. 60]. Існування законних інтересів особи необхідне, оскільки її різноманітні інтереси не завжди опосередковуються суб'єктивними правами і юридичними обов'язками. Для того, щоб інтерес був визнаний законним, він повинен бути непротиправним [37, с. 44].

Законні інтереси захищаються державою і законом поряд з правами і свободами. Однак, як вказує М.М. Марченко, зміст законного інтересу не визначено конкретно законодавцем, оскільки правові норми неспроможні заздалегідь передбачити усі можливі життєві ситуації і, відповідно, не можуть і не повинні детально регламентувати вимоги особи на соціальні блага, які розкинулися і виникли вперше [114, с. 265].

І.А. Бережна зазначає, що законні інтереси перекладача в адміністративно-деліктному провадженні мають такі основні риси:

- 1) виникають у зв'язку із адміністративно-процесуальною діяльністю;
- 2) не обмежують при цьому інтереси інших суб'єктів провадження;
- 3) пов'язані у відповідних випадках із конкретними процесуальними обов'язками лідируючих суб'єктів.

Тому законні інтереси перекладача в адміністративно-деліктному провадженні – це передбачене законодавством допустиме прагнення певної користі в межах його особистих прав, свобод і обов'язків та прямо залежать від процесуальної ролі перекладача у провадженні [20, с. 102-103].

Водночас, сумнівною видається позиція автора про виділення двох різновидів законних інтересів перекладача: загального інтересу перекладача, який полягає в отриманні юридично значимого результату, тобто повного, правильного перекладу (сурдоперекладу), який йому доручено зробити, та індивідуального (персоніфікованого) законного інтересу – встановлення

конкретних фактів, які є підґрунтям до виконання функцій перекладачем [20, с. 103].

Законні інтереси перекладача в адміністративному судочинстві – це не права, не свободи, вони не охоплюються їхнім змістом, однак носять характер правового дозволу. Їх недоцільно поділяти за будь-якими критеріями, оскільки такий поділ не передбачає вичерпності у видах. Проте, в будь-якому випадку законні інтереси перекладача можна розглядати як індивідуальні, коли мова йде про конкретного перекладача (наприклад, інтерес у здійсненні перекладу конкретного документа і отримання відповідної оплати праці), і загальними коли мова йде про перекладача як учасника адміністративного судочинства.

2.2. Права перекладача як учасника адміністративного судочинства та гарантії їх забезпечення

Одним з елементів процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві є його права. В науковій літературі відзначається, що права особи – це закріплена в юридичних нормах можливість її певної поведінки, спрямованої на здійснення відповідних прав людини [146, с. 83]. Сутність прав у структурі процесуального статусу полягає в тому, що це формально визначені та юридично гарантовані можливості користуватися соціальними благами і реалізовувати суб'єктивні інтереси, тобто законодавчо закріплені юридичні можливості поведінки особи [20, с. 89].

Досліджуючи процесуальний статус перекладача у адміністративно-деліктному провадженні, І.А. Бережна вказує, що права перекладача в адміністративно-деліктному провадженні – це закріплений адміністративно-процесуальними нормами комплекс забезпечених його можливостей вчиняти у встановлених ними межах конкретні дії (надавати лінгвістичну допомогу особам, що її потребують), справжність яких має бути гарантована суб'єктами, що мають щодо перекладача певні процесуальні обов'язки, а також можливість вимагати від зазначених осіб здійснення необхідних дій з метою користування

суспільними благами для задоволення суб'єктивних інтересів. До них належать: загальні (як особи) і спеціальні (як учасника адміністративно-деліктного провадження) права [20, с. 93].

Розглядаючи процесуальний статус перекладача, ми зупинимось виключно на дослідженні його прав як учасника адміністративного судочинства.

Права перекладача як учасника адміністративного судочинства визначені ч. 3 ст. 71 КАС України, відповідно до якої перекладач має право відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу, право задавати питання з метою уточнення перекладу, а також право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду.

Нова редакція КАС України дещо звузила можливості перекладача на стадії судового розгляду справи. Так, якщо у попередній редакції КАС України (ч. 1 ст. 43) перекладач має право ознайомитися із технічним записом і жерналом судового засідання та протягом семи днів з дня проголошення рішення у справі подати до суду письмові зауваження щодо їхньої неповноти або неправильності, то в нинішній редакції, згідно ст. 231 КАС України таку можливість мають лише учасник и справи, до яких перекладач не відноситься. За змістом ч. 3 ст. 233 КАС України перекладач має право ознайомитись із протоколом про вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення, в якій перекладач брав участь, і подати свої зауваження до нього; за змістом ч. 1 ст. 235 КАС України перекладач має право ознайомитися з протоколом окремої процесуальної дії, в якій він не брав участі, та протягом трьох днів після підписання протоколу подавати свої письмові зауваження з приводу допущених у протоколі неточностей або неповноти змісту, а відповідно до ч. 2 ст. 139 КАС України перекладачу надається право оскаржити судові рішення щодо судових витрат, якщо це стосується його інтересів. Розглянемо зміст кожного із законодавчо закріплених прав.

Відповідно до ч. 3 ст. 71 КАС України перекладач має право відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу. Із цього права випливає вимога про необхідність володіння перекладачем мовою на рівні, достатньому для здійснення перекладу. Достатній рівень володіння перекладачем мовою передбачає не лише вільне розуміння та спілкування нею і можливість безперешкодного здійснення усного та письмово перекладу, але й володіння при цьому юридичною термінологією.

Як відзначають В. Матвійчук та І. Хар, «коли йдеться про переклад процесу адміністративної справи чи юридичних документів, зокрема рішення суду, ухвали тощо, то недостатньо, щоб перекладачем був філолог, необхідно, щоб така особа мала знання в галузі права. Отже, перекладач повинен відмовитися від участі в адміністративному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для юридичного перекладу, оскільки таке незнання може призвести до неправильного перекладу та позначитися на правах особи, яка не знає мови, якою ведеться судочинство, та постановленні незаконного та необґрунтованого рішення» [100, с. 486].

Як ми зазначали раніше, мова не йде про некомпетентність перекладача, мова йде про випадки, коли перекладач, залучений судом до участі у адміністративному судочинстві, може в процесі здійснення усного чи письмового перекладу дійти до висновку, що термінологія судочинства, діалект особи, якій забезпечений перекладач, є занадто складними для його розуміння, і що це в подальшому може призвести до неправильного перекладу.

І.Д. Іванюк вказує, що перекладач, зловживаючи цим правом, може безпідставно ухилятися від виконання своїх обов'язків з причин небажання брати участь у низькооплачуваній (а іноді і безкоштовній) роботі, оскільки видатки на участь перекладача нерідко залишаються поза фінансуванням держави чи у результаті змови із недобросовісними учасниками процесу з метою затягування розгляду справи [57, с. 343].

Автор наводить приклад кримінального провадження, в якому перекладач, який був залучений у стадії досудового розслідування для перекладу з української на арабську мову, під час розгляду справи у суді заявив клопотання про його заміну, оскільки він не в повній мірі володіє діалектом арабської мови, на якому спілкується підсудний та вважає, що його переклад може бути недостовірним. При цьому автор вказує, що не зрозуміло, чому про обставину недостатнього володіння мовою перекладач повідомив лише на стадії судового розгляду і яким чином у цьому випадку суд може перевірити законність вчинення процесуальних дій за участю цього перекладача на досудовому слідстві [57, с. 343].

Проте, специфіка кримінального провадження полягає в тому, що обвинувачений у стадії досудового розслідування має право відмовитись від давання показань проти себе, а тому відповідно взагалі не спілкуватись зі слідчим, прокурором. Перекладач у цій стадії може бути залучений для перекладу процесуальних дій слідчого, прокурора саме з української мови на арабську, задля забезпечення засади мови судочинства. За таких обставин у стадії судового розгляду, коли обвинувачений почав давати показання, перекладач цілком обґрунтовано міг заявити клопотання про його заміну, у зв'язку з тим, що не розуміє діалекту, яким розмовляє обвинувачений. У такому випадку твердження про зловживання перекладачем своїм правом є безпідставним, тому в кожному конкретному випадку слід детально вивчати, у яких саме процесуальних діях брав участь перекладач і якого виду переклад здійснював.

Загалом не заперечуючи можливості зловживання перекладачем правом відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу, все ж зазначимо, що надання перекладачу такого права виступає вагомою гарантією як забезпечення належного здійснення перекладу в адміністративній справі та постановлення у ній законного та обґрунтованого рішення, так і гарантією забезпечення прав

учасників адміністративного судочинства, спрямованою на отримання ними належного та кваліфікованого усного і письмового перекладу.

Відповідно до ч. 3 ст. 71 КАС України перекладач має право задавати питання з метою уточнення перекладу. Як вказує Т. Кузик, «право перекладача ставити питання учасникам кримінального провадження, обумовлено специфікою здійснюваного перекладу, особливостями розмовної мови особи, чий слова перекладає перекладач, та тривалістю фрази, яка підлягає перекладу» [88, с. 66]. Надання перекладачу права задавати питання з метою уточнення перекладу зумовлене необхідністю забезпечення належного та кваліфікованого усного і письмового перекладу.

Як впливає зі змісту норми ч. 3 ст. 71 КАС України, перекладач вправі задавати питання лише з метою уточнення перекладу. Як вказує І. Іванюк, «за відсутності у його питаннях мети уточнення перекладу він перебиратиме на себе невластиві функції та зможе використати таке право на шкоду інтересам правосуддя, наприклад, для спрямування учасників процесу у хибному напрямку з метою перешкодити встановленню істини у справі» [57, с. 342]. У зв'язку з цим перекладач не може задавати питання, які виходять за межі здійснюваного ним усного або письмового перекладу.

Право на оплату виконаної роботи і на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду. Вказане право передбачає як оплату перекладачу виконаної ним роботи зі здійснення усного та письмового перекладу, так і відшкодування йому витрат за викликом до суду. Відповідно до ч. 2 ст. 137 КАС України, перекладачам оплачуються проїзд, а також добові в разі переїзду до іншого населеного пункту. Перекладачам повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу [68].

Граничний розмір компенсації витрат, пов'язаних із залученням перекладачів встановлюється Кабінетом Міністрів України. Спеціальний нормативно-правовий акт, присвячений порядку відшкодування процесуальних витрат, пов'язаних із залученням перекладачів до участі в адміністративному судочинстві, на сьогодні відсутній. Проте, у доктрині адміністративного

судочинства вказується на поширення на вказані правовідносини положень Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 01.07. 1996 р. № 710 [100, с. 612].

Згідно з п. п. 2-6 цієї Інструкції чітко визначені загальні правила оплати перекладачам виконаної роботи і компенсацію їм витрат, пов'язаних з викликом до суду. Поряд із витратами, визначеними у ч. 2 ст. 137 КАС України, пункт 1 вказаної Інструкції передбачає додаткові матеріальні гарантії участі перекладача у кримінальному провадженні та у провадженні у справах про адміністративні правопорушення.

За змістом вказаної норми, відповідно до законодавства (ст. ст. 121, 122 КПК України, ст. 275 КпАП України) за перекладачами зберігається середня заробітна плата за весь час, затрачений ними у зв'язку з явкою та викликом до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення.

Особам, які не є працівниками підприємств, установ чи організацій, виплачується компенсація (здійснюється відшкодування) за відрив від звичайних занять. Крім того, перекладачу, якщо виконання його процесуальних функцій пов'язане з перебуванням за межами населеного пункту постійного проживання, компенсуються (відшкодовуються) такі витрати:

- 1) вартість проїзду до місця виклику і назад;
- 2) витрати, пов'язані з найманням жилого приміщення;
- 3) добові.

Такі витрати не можуть перевищувати встановлені законодавством норми відшкодування витрат на відрядження [58].

Положення про збереження середньої заробітної плати чи компенсацію (відшкодування) за відрив від звичайних занять видається сумнівним з позиції можливості їх реалізації, враховуючи, що в даний час значна частина юридичних осіб заснована на приватній власності, і оплата праці перекладача здійснюється відповідно до п. 6 Інструкції.

Що ж стосується витрат, пов'язаних з виконанням перекладачем процесуальних функцій за межами населеного пункту постійного проживання, то в структурі таких витрат для перекладачів – учасників кримінального провадження та провадження у справах про адміністративні правопорушення передбачене відшкодування витрат, пов'язаних із найманням жилого приміщення. Вважаємо, що вони повністю охоплюються витратами, пов'язаними із залученням перекладачів в адміністративному судочинстві в контексті ч. 3 ст. 134 КАС України. Оскільки відшкодування таких витрат не передбачено ч. 2 ст. 137 КАС України, вбачається за доцільне внести до неї відповідні доповнення.

Вище ми зазначали, що перекладач має право:

1) ознайомитись із протоколом про вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення, в якій перекладач брав участь, і подати свої зауваження до нього (ч. 3 ст. 232 КАС України);

2) ознайомитися з протоколом окремої процесуальної дії, в якій він не брав участі, та протягом трьох днів після підписання протоколу подавати свої письмові зауваження з приводу допущених у протоколі неточностей або неповноти змісту (ч. 1 ст. 235 КАС України).

Визначені права перекладача за своїм змістом є однотипними, оскільки спрямовані на захист прав особи, якій надається допомога перекладача в адміністративному судочинстві, а також на реалізацію перекладачем обов'язку давати повний і правильний переклад.

Досліджуючи право перекладача знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких брав участь перекладач, і подавати до них

зауваження у кримінальному провадженні, С.П. Щерба зазначає, що слідчий, прокурор чи суд повинен враховувати думку перекладача щодо неточності запису в протоколі, оскільки тільки сам перекладач в даному випадку може з'ясувати, чи точний і правильний переклад, а в подальшому ці зауваження можуть бути передані для оцінки спеціалістом, якщо виникатимуть сумніви щодо перекладу [206, с. 69].

Н.В. Софійчук з цього приводу зазначає, що перекладач може бути допитаний з приводу неточностей перекладу, а також питань, які виникають у органів досудового розслідування, суду і потребують спеціальних лінгвістичних знань [175, с. 21]. При цьому, автор вказує на необхідність законодавчого закріплення права перекладача давати показання, якщо буде з'ясовано, що до протоколу слідчих чи процесуальних дій ним робились зауваження.

Проте, така позиція автора є недостатньо обґрунтованою. Перекладач як учасник адміністративного судочинства відповідно до ст. 71 КАС України зобов'язаний здійснювати повний і правильний переклад та несе кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад. Зауваження, які подаються перекладачем, можуть стосуватись неповноти, неправильності чи неточностей у змісті процесуального документу, на який вони подані. Тобто мова йде не про неповноту, неточність чи неправильність перекладу, а неповноту, неточність чи неправильність відтворення перекладу у змісті відповідного документу.

За таких обставин допит перекладача позбавлений будь-якого змісту, адже не стосується ні суті справи, ні суті здійснюваного перекладу. Якщо ж у будь-якої із сторін виникнуть питання щодо повноти і правильності перекладу у зв'язку з поданням перекладачем зауважень до процесуального документу, то як вказує Т.М. Кузик, доцільним буде залучення спеціаліста, який володіє лінгвістичними знаннями і зможе надати незалежну оцінку перекладу, що здійснювався раніше [88, с. 70].

Відповідно до ч. 2 ст. 143 КАС України перекладач може оскаржити судові рішення щодо судових витрат, якщо це стосується його інтересів. Автори Науково-практичного коментаря Кодексу адміністративного судочинства України за редакцією О.М. Пасенюка, коментуючи норму ч. 2 ст. 143 КАС України, вказують, що особи, які беруть участь у справі, мають право оскаржити такі судові рішення у загальному порядку – за правилами розділу IV «Перегляд судових рішень» КАС України – у частині, що стосується їхніх інтересів. Судові рішення за результатами розгляду справи в частині щодо розподілу судових витрат стосуються лише осіб, які беруть участь у справі, але не свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів, а тому останні не мають права на оскарження таких судових рішень [108].

Натомість автори науково-практичного коментаря Кодексу адміністративного судочинства України за редакцією С.В. Ківалова, О.І. Харитонової наголошують, що не лише особам, які беруть участь у справі, а й іншим зацікавленим щодо судових витрат особам надано право на оскарження судового рішення у частині судових витрат, якщо це стосується їхніх інтересів [69, с. 235].

Г. Денисенко вказує, що в зазначеній статті не вказано, що може бути інтересами фахівців для оскарження [51, с. 26].

Однак, як зазначається в літературі, зміст законного інтересу не визначено конкретно законодавцем, оскільки правові норми неспроможні заздалегідь передбачити усі можливі життєві ситуації і, відповідно, не можуть і не повинні детально регламентувати вимоги особи на соціальні блага, які розвинулися і виникли вперше [114, с. 265].

Досліджуючи законні інтереси перекладача в адміністративно-деліктному провадженні, І.А. Бережна, вказує, що вони мають такі основні риси:

- 1) виникають у зв'язку із адміністративно-процесуальною діяльністю;
- 2) не обмежують при цьому інтереси інших суб'єктів провадження;
- 3) пов'язані у відповідних випадках із конкретними процесуальними обов'язками лідируючих суб'єктів [20, с. 102].

Цілком погоджуючись із таким твердженням, зазначимо, що законний інтерес перекладача у адміністративному судочинстві полягає у повній оплаті виконаної роботи та компенсації витрат, пов'язаних з викликом до суду. При цьому такий інтерес наявний у перекладача ще до його залучення до адміністративного судочинства. У конкретному адміністративному провадженні він існує до моменту повної оплати виконаної роботи та компенсації витрат, пов'язаних з викликом до суду, в тому числі після оскарження судового рішення щодо судових витрат. А тому право перекладача оскаржити судові рішення щодо судових витрат, якщо це стосується його інтересів, є цілком обґрунтованим.

Підтримуючи позицію Г. Денисенко про те, що законодавцю доцільно виписати всі права та обов'язки й відповідальність в одній нормі КАС України з метою уніфікації та, відповідно, зручного доступу й розуміння правового статусу перекладача [51, с. 26], вважаємо, що вище досліджені нами права перекладача, передбачені ч. 1 ст. 231, ч. 3 ст. 234, ч. 1 ст. 235 та ч. 2 ст. 143 КАС України, слід визначити у ст. 71 КАС України.

В науковій літературі вказується, що нормами адміністративного процесуального законодавства закріплено право перекладача у разі необхідності бути присутнім при розгляді справи у закритому судовому засіданні [16, с. 91].

За загальним правилом, розгляд справ в адміністративних судах проводиться відкрито. Проте, ч. 3 ст. 10 КАС України містить виключення із засади гласності і відкритості адміністративного процесу та визначає, що суд ухвалою може оголосити судові засідання або його частину закритими з метою нерозголошення державної чи іншої таємниці, що охороняється законом, захисту особистого та сімейного життя людини, в інтересах малолітньої чи неповнолітньої особи, а також в інших випадках, установлених законом. Частина 4 ст. 10 КАС України передбачає, що під час розгляду справи в закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише особи, які беруть

участь у справі, а в разі необхідності – експерти, спеціалісти, перекладачі та свідки [68].

Враховуючи те, що право – це закріплена в юридичних нормах можливість певної поведінки особи, участь перекладача у закритому судовому засіданні не є його правом. В даному випадку взагалі мова не йде про право чи обов'язок перекладача, мова йде про можливість його залучення до участі у справі тієї чи іншої категорії, що у кожному конкретному випадку пов'язано з певними обставинами (наприклад, участь перекладача у адміністративному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю передбачає, окрім загальних вимог, також наявність у нього допуску до державної таємниці відповідної форми та надання йому доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв).

Слід зазначити, що ЦПК України в ч. 3 ст. 55 передбачено аналогічні за змістом права перекладача у цивільному судочинстві (право задавати питання з метою уточнення перекладу, відмовитися від участі у цивільному процесі, якщо він не володіє достатніми знаннями мови, необхідними для перекладу, а також на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду) [201]. ГПК України права перекладача в господарському процесі чітко не визначені, проте, окремі з них випливають зі змісту норми ст. 48 (право на оплату за виконаний переклад та на відшкодування витрат, пов'язаних з явкою до господарського суду [45]). Натомість, п. п. 2 і 4 ч. 3 ст. 68 КПК України додатково закріплене право перекладача у кримінальному процесі знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження та заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом [84]. Як вказує І.А. Балюк, такі права перекладача зумовлені специфікою кримінального процесу [16, с. 91].

Проте, у вітчизняній доктрині процесуального права неодноразово зверталася увага на недосконалість правового статусу перекладача та необхідність його розширення шляхом надання перекладачу як учаснику судочинства додаткових прав.

Зокрема, досліджуючи правовий статус перекладача у кримінальному процесі, М. Леоненко, окрім законодавчо закріплених, пропонує надати перекладачу право заявляти про самовідвід [93].

О.П. Кучинська пропонує доповнити перелік прав перекладача у кримінальному процесі такими: знати мету та порядок проведення слідчих дій, свої права, обов'язки і відповідальність; бути попередженим про застосування технічних засобів; подавати скарги на дії (бездіяльність) чи рішення слідчого, судді (суду) щодо обмеження його прав [91, с. 141].

Г. Денисенко, характеризуючи правовий статус лінгвіста як перекладача у межах правозастосовного процесу, окрім законодавчо передбачених, пропонує закріпити такі права перекладача в кримінальному провадженні як: брати участь у справі як спеціаліст (лінгвіст) у порядку ст. 71 КПК України і брати участь у справі як експерт (лінгвіст) у порядку ст. 69 КПК України [51, с. 27]. У цивільному процесі закріпити право перекладача на заперечення щодо дій головуючого (оскільки, як вказує автор, таке право впливає із ч. 3 ст. 160 ЦПК України) [51, с. 27]. ГПК України закріпити окрему статтю, в якій визначити права перекладача, в якій окрім прав ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу, знайомитися з протоколами процесуальних дій, у яких він брав участь, і подавати до них зауваження, одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до судового розгляду закріпити право заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом та право брати участь у справі як експерт, спеціаліст, консультант [51, с. 25].

І.А. Бережна, досліджуючи процесуальний статус перекладача в адміністративно-деліктному провадженні, вказує, що до прав перекладача можна також віднести: право на ознайомлення з матеріалами справи, на отримання роз'яснення підстав застосування до нього примусових чи адміністративно-попереджувальних заходів; права, які дають можливість перекладачеві впливати на хід і результати провадження (наприклад, права давати пояснення, заявляти клопотання тощо); права, пов'язані з можливістю

оскарження перекладачем дій і рішень компетентних органів та посадових осіб; право одержувати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до провадження; право заявляти клопотання про забезпечення безпеки (за наявності відповідних підстав) [20, с. 91].

Розглядаючи наведені пропозиції у контексті дослідження правового статусу перекладача як учасника адміністративного судочинства, потрібно вказати, що заявлення самовідводу за своїм змістом є обов'язком перекладача у випадку, коли йому відомі підстави для його відводу, на що міститься пряма вказівка у ч. 1 ст. 38 КАС України.

Що стосується права знати свої права, обов'язки і відповідальність; бути попередженим про застосування технічних засобів, то вважаємо, що це загальні положення судового розгляду, визначені Розділом 2 Главою 6 КАС України «Розгляд справи по суті» і додаткового закріплення як права конкретного учасника адміністративного судочинства не потребують.

Позиція щодо закріплення права перекладача брати участь у справі як спеціаліст (лінгвіст), експерт (лінгвіст) чи консультант взагалі позбавлена будь-якого логічного змісту, оскільки КАС України визначені права перекладача, якими він наділений з моменту його залучення до адміністративного судочинства. Відповідно перекладач як учасник адміністративного судочинства не може мати права брати участь у справі як спеціаліст, експерт чи консультант, оскільки в такому випадку порушуються вимоги щодо несумісності, адже ці учасники мають інший процесуальний статус.

Право на забезпечення безпеки існує лише при здійсненні кримінального провадження і пов'язується із наявністю відповідних підстав (існування реальної загрози життю, здоров'ю чи майну учасника судочинства). Враховуючи ступінь суспільної небезпечності злочинів, забезпечення безпеки перекладача у кримінальному провадженні є цілком обґрунтованим, що ж стосується адміністративного судочинства, то закріплення такого права є недоречним. Очевидно, з цих поглядів виходив законодавець приймаючи

спеціальний Закон «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23.12.1993 р. № 3782-XII [133].

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що ч. 3 с. 68 КАС України у загальному визначає права перекладача та не містить їх вичерпного переліку. Як свідчить аналіз норм КАС України і підзаконних нормативно-правових актів, перекладачу надаються й інші права, врахування яких дозволяє більш повно визначити його процесуальний статус як учасника адміністративного судочинства.

Важливим елементом процесуального статусу перекладача є гарантії його участі в адміністративному судочинстві. В науковій літературі вказується, що гарантії – це сукупність (система) умов та засобів, що сприяють реалізації кожною людиною і громадянином своїх прав, свобод, охоронюваних законом інтересів та обов’язків [32, с. 160].

Науковці по-різному класифікують гарантії прав і свобод особи, але найбільш поширеною є класифікація на загальні (економічні, політичні, ідеологічні та культурні) та спеціальні (юридичні) [182, с. 55].

Юридичні гарантії – це система взаємопов’язаних форм, засобів (нормативних, інституційних і процесуальних), що забезпечує належне визнання, захист і реалізацію певних прав і відповідних обов’язків [111, с. 60].

Під юридичними гарантіями в адміністративному процесі М.М. Тищенко визначає правові засоби, способи презумпції, передбачені законодавством, що забезпечують реалізацію, охорону і захист прав, свобод та обов’язків громадян, направлені на забезпечення законності ходу і результатів процесу [185, с. 170].

У сфері адміністративного процесу найбільш універсальним критерієм класифікації гарантій прав, свобод і законних інтересів громадян, на думку автора, є їх віднесення до суб’єктів здійснення, з урахуванням якого вони поділяються на гарантії, які реалізуються безпосередньо громадянами для забезпечення своїх прав, свобод та законних інтересів, а також на гарантії, які реалізуються іншими суб’єктами адміністративного процесу в інтересах громадян [185, с. 167-168]. Аналізуючи такий підхід, І.І. Сіліч виокремлює

адміністративно-процесуальні гарантії забезпечення прав і обов'язків суб'єктів, які сприяють веденню процесу (свідки, перекладачі, експерти, спеціалісти) [167, с. 43].

Розглядаючи гарантії участі перекладача в адміністративно-деліктному провадженні, І.А. Бережна вказує, що це основні засоби, заходи забезпечення цілей і завдань провадження, визначених адміністративно-процесуальними нормами, за допомогою яких перекладач може забезпечити запобігання порушенню належних прав, свобод і законних інтересів з боку інших суб'єктів адміністративно-деліктного провадження. Серед них: право на повагу честі і гідності; право на недоторканість; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право на роз'яснення прав і обов'язків; право на безпеку діяльності перекладача; право на безоплатну правову допомогу за рахунок держави; право на належні умови здійснення перекладацької діяльності; забезпечення права знайомитися з матеріалами справи; забезпечення права заявляти клопотання і відводи тощо [20, с. 107].

Як видається, автор розглядає гарантії прав перекладача в адміністративно-деліктному провадженні в широкому значенні. В даному випадку варто виходити із поділу гарантій на матеріальні та процесуальні, де матеріальні гарантії прав і свобод людини являють собою головні основи суспільного устрою, а також загальнообов'язкові правила поведінки суб'єктів суспільних відносин – держави, органів публічної адміністрації та її посадових осіб, окремих індивідів, яким вони повинні слідувати для створення належних умов ефективної реалізації прав і свобод, попередження будь-яких порушень прав і свобод, а у випадках їх порушення для захисту і відновлення [98, с. 173]; а процесуальні гарантії свобод людини – це встановлені законом специфічні юридичні засоби процедурного забезпечення реалізації норм, які закріплюють матеріальні гарантії прав та свобод і потребують певного порядку втілення, наприклад, право на судовий захист, право на оскарження дій або бездіяльності органів публічної адміністрації та її посадових осіб [90, с. 138-139; 98, с. 174].

Стосовно перекладача, то адміністративно-процесуальні гарантії безпосередньо забезпечують процес реалізації, охорони та захисту його процесуального статусу як учасника адміністративного судочинства. З цих позицій сумнівною видається думка Т.М. Кузика, який до кримінально-процесуальних гарантій прав перекладача, окрім інформування перекладача про його права та обов'язки; механізму відшкодування процесуальних витрат, виплати винагороди перекладачу та гарантій його безпеки, відносить створення умов для реалізації прав перекладача; охорону та захист прав від протиправних посягань; відновлення порушених прав перекладача [88, с. 86], оскільки такі гарантії є загальними та не обумовлюються специфікою кримінального провадження.

Адміністративно-процесуальні гарантії прав перекладача закріплені в Конституції України, КАС України, інших нормативно-правових актах, аналіз яких дозволяє виділити наступні: інформування перекладача про необхідність явки до суду; інформування перекладача про його права, обов'язки та відповідальність; фіксування судового засідання технічними засобами та оплата виконаної роботи і компенсація витрат, пов'язаних з викликом перекладача до суду. Розглянемо їх детальніше.

Важливою процесуальною гарантією є інформування перекладача про необхідність явки до суду. Відповідно до ч. 3 ст. 124 КАС України (з урахуванням норм ст. ст. 126, 127 КАС України) повістка про виклик перекладача здійснюється:

- 1) рекомендованою кореспонденцією (листом, телеграмою);
- 2) кур'єром із зворотною розпискою за адресою, вказаною перекладачем;
- 3) шляхом надсилання тексту повістки факсимільним повідомленням (факсом, телефаксом), електронною поштою, телефонограмою.

Вибір способу виклику законодавцем покладено на суд. Вирішуючи питання про час і спосіб виклику перекладача, суду слід враховувати, що він повинен мати достатньо часу для явки до суду і підготовки до участі в судовому процесі (вчиненні окремої процесуальної дії).

Строк вручення судової повістки має визначатися судом окремо в кожному конкретному випадку з урахуванням характеру справи, а також часу, об'єктивно необхідного для доставки повістки обраним судом способом (поштою, телеграмою, факсом тощо) і для з'явлення перекладача до зали судового засідання (на місце вчинення окремої процесуальної дії).

КАС України визначено форми підтвердження отримання особою, яка бере участь у справі, повістки про виклик. Разом з тим, вважаємо недопустимою застосування до перекладача форми підтвердження, передбаченої ст. 126 КАС України. Так, за змістом цієї статті перекладачу текст повістки може надсилатися електронною поштою (факсимільним повідомленням) у разі, якщо він зазначив адресу своєї електронної пошти (номер факсу, телефаксу) і не висловив заперечень проти її використання для одержання текстів судових рішень та інших документів. Перекладач повинен за допомогою електронної пошти (факсу, телефону) негайно підтвердити суду про отримання тексту повістки. Текст такого підтвердження роздруковується, а телефонне підтвердження записується відповідним працівником апарату суду і приєднується секретарем судового засідання до справи. Таке підтвердження є достатнім доказом належності повідомлення перекладача про дату, час і місце судового розгляду. Якщо протягом двох робочих днів з дня направлення тексту повістки підтвердження від перекладача не надійшло, секретар судового засідання складає про це довідку, що приєднується до справи і є достатнім доказом належності повідомлення перекладача про дату, час і місце судового розгляду.

З урахуванням того, що перекладач не є зацікавленою особою у справі, без його участі розгляд справи є неможливим, вважаємо, за таких обставин, суд повинен обрати інший спосіб повідомлення перекладача (повісткою, телефоном) і отримати від нього відповідне підтвердження про повідомлення.

Процесуальною гарантією діяльності перекладача в адміністративному судочинстві є інформування про його права, обов'язки та відповідальність. Так, відповідно до ч. 1 ст. 125 КАС України головуючий у судовому засіданні

встановлює особу перекладача, роз'яснює перекладачеві його права та обов'язки, встановлені статтею 68 цього Кодексу, і попереджає його під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [68].

Крім того, як зазначається в літературі, перекладачу роз'яснюється його обов'язок заявити самовідвід (ст. 38 КАС України) у разі, якщо він:

- 1) брав участь у розгляді цієї або пов'язаної з нею справи як суддя, представник, секретар судового засідання, свідок, експерт, спеціаліст;
- 2) є членом сім'ї або близьким родичем будь-кого з осіб, які беруть участь у справі;
- 3) прямо чи опосередковано заінтересований у результаті розгляду справи чи є інші обставини, що викликають сумнів у його неупередженості [108].

Після роз'яснення прав головуючий зобов'язаний запитати перекладача, чи зрозумілі йому його права. У разі необхідності головуючий повинен роз'яснити права повторно або дати додаткове роз'яснення у тій частині, в якій вони незрозумілі перекладачу. Головуючий повинен переконатися, що перекладач розуміє свої права, може скористатися ними в процесі судового розгляду.

Фіксування судового розгляду технічними засобами також необхідно розглядати як процесуальну гарантію діяльності перекладача. Відповідно до ч. 1 ст. 229 КАС України суд під час судового розгляду адміністративної справи здійснює повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу не здійснюється, у випадках:

- 1) неявки у судове засідання всіх осіб, які беруть участь у справі;
- 2) якщо відповідно до положень КАС України розгляд справи здійснюється за відсутності осіб, які беруть участь у справі (у тому числі при розгляді справи в порядку письмового провадження).

Єдиний порядок роботи зі звукозаписувальними технічними засобами фіксування судового засідання, зберігання, копіювання, дублювання та використання інформації, яка відображає хід судового засідання в судах загальної юрисдикції (крім Верховного Суду України) встановлено Інструкцією про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання), затвердженої наказом Державної судової адміністрації України від 20.09.2012 р. № 108, аналіз норм якої дає підстав стверджувати, що фіксування судового розгляду технічними засобами не є формальною процедурою задля реалізації засади гласності та відкритості судового розгляду, а ефективним засобом захисту прав осіб, які беруть участь у адміністративному судочинстві.

Так, зокрема, під час звукового запису секретар або інший працівник апарату суду здійснює поточний контроль якості запису шляхом прослуховування через навушники, контроль рівня запису в спеціальній області у програмі звукового запису та контроль працездатності комплексу звукового запису шляхом спостереження за його станом (п. 3.3.2 Інструкції). У разі необхідності секретар або інший працівник апарату суду звертається до судді (головуючого у судовому засіданні) з проханням звернутися до учасників судового процесу (процесуальної дії) говорити голосніше (п. 3.3.3 Інструкції) [138].

Таким чином, як зазначається в літературі, використання технічного засобу дає можливість з повною точністю зафіксувати перебіг судового засідання, зменшити ймовірність фальшування чи перекручення висловлювань, стимулює суд і учасників процесу до належної поведінки в судовому засіданні [108]. Фіксування судового розгляду технічними засобами, з одного боку, стимулюватиме перекладача до відповідального ставлення до своїх обов'язків, з іншого убезпечить від претензій з боку інших осіб, які беруть участь у справі, щодо повноти і точності здійснюваного ним перекладу.

Важливою гарантією участі перекладача у адміністративному судочинстві є законодавчо закріплений механізм оплати виконаної роботи і

компенсації витрат, пов'язаних з викликом до суду, граничні розміри та порядок виплати яких визначені Інструкцією про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів, затвердженої Постановою Кабінету міністрів України від 01.07.1996 р. № 710.

Розглядаючи оплату праці перекладача з позиції гарантій його діяльності, зазначимо, що 09.06.2016 р. Рада суддів України своїм рішенням № 48 «Про залучення перекладачів у кримінальному провадженні» вирішила звернутися до Кабінету Міністрів України, як суб'єкта законодавчої ініціативи, з пропозицією розглянути питання щодо врегулювання механізму залучення перекладачів на досудовому розслідуванні та в судовому провадженні в такому ж порядку, який передбачений для залучення захисників (адвокатів) за рахунок держави, а також щодо необхідності переглянути розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, зокрема, перекладачам, що встановлені Інструкцією від 01.07.1996 р. № 710 та приведення цих розмірів у відповідність фактичній вартості цих послуг на даний момент і понесеними перекладачами витрат [134], зазначивши, що розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, зокрема перекладачам, встановлені згідно пункту першого вказаної Інструкції, не відповідають фактичній вартості на сьогоднішній день цих послуг і понесеними перекладачами витрат, а враховуючи також наявність дефіциту фінансування судів, унеможлиблює їх залучення, що відповідно є невиконанням гарантії дотримання прав і законних інтересів учасників кримінального провадження щодо мовного питання і, в свою чергу, є порушенням принципу незалежності судової влади [134].

13.07.2017 р. відбулося засідання Урядового комітету з питань економічної, фінансової та правової політики, розвитку паливно-енергетичного комплексу, інфраструктури, оборонної та правоохоронної діяльності.

Комітетом, серед іншого, було розглянуто та схвалено проект постанови Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до постанови Кабінету міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710», ініційований Державною судовою адміністрацією України. Зазначена постанова № 542 затверджена Кабінетом Міністрів України 19.07.2017 р. [130].

Відповідно до зазначених змін розмір оплати за годину роботи перекладача з надання послуг усного перекладу становить 15 відсотків мінімальної заробітної плати, встановленої законом на час надання таких послуг, що станом на дату внесення змін складає 480 гривень. Розмір оплати надання перекладачем послуг з письмового перекладу становить 10 відсотків мінімальної заробітної плати, встановленої законом на час надання таких послуг, тобто 320 гривень, за друкований текст у кількості 1860 знаків разом із пробілами [130].

Підвищення розміру винагороди перекладачам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, за надання послуг з усного та письмового перекладу дозволить залучати для цієї мети кваліфікованих спеціалістів, що відповідно матиме наслідком пришвидшення розгляду певних справ.

В науковій літературі зазначається про необхідність забезпечення ще однієї гарантії діяльності перекладача. Так, Т.М. Кузик зазначає, що на практиці можуть бути випадки, коли перекладачу перешкоджають зацікавлені у кримінальному провадженні особи з'явитись вчасно до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду для здійснення своїх перекладацьких обов'язків. Тому, на думку автора, обов'язкам перекладача повинен кореспондувати і відповідний обов'язок держави захистити цього учасника провадження, забезпечити йому можливість нормального виконання функцій. У цьому контексті доречно вести мову про встановлення кримінальної заборони перешкоджанню явці перекладача, як це вже зроблено стосовно свідка, потерпілого та експерта [88, с. 74]. Загалом підтримуючи таку позицію, зазначимо, що така законодавча норма

буде безумовною гарантією належного виконання перекладачем покладених на нього обов'язків.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що законодавством передбачена досить широка система як загальних, так і спеціальних гарантій діяльності перекладача в адміністративному судочинстві, які виступають засобом реалізації перекладачем своїх повноважень. Водночас, лише спеціальні гарантії виступають елементом його процесуального статусу.

2.3. Обов'язки і відповідальність перекладача як учасника адміністративного судочинства

Елементом процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві є його обов'язки. В науковій літературі зазначається, що юридичний обов'язок полягає в необхідності виконання уповноваженою особою певних дій (або утриматися від них) з метою дотримання відповідного суб'єктивного права іншого учасника правовідношення [113, с. 153]. Юридичний обов'язок є не просто необхідною (правомірною) поведінкою, це також вид і міра такої поведінки. Будь-яке право прагне встановити чіткий, визначений суспільний порядок [22, с. 86].

Юридичним обов'язком є встановлена законодавством та забезпечена державною владою міра необхідної поведінки зобов'язаного суб'єкта, що реалізується як у формі добровільного, так і примусового виконання та дотримання приписів правових норм [97, с. 41].

З точки зору структурної побудови, юридичні обов'язки складаються з чотирьох елементів:

- 1) необхідності здійснити певні дії;
- 2) необхідності утриматися від здійснення певних дій;
- 3) необхідності вимагати здійснення чи нездійснення певних дій з боку інших осіб;
- 4) необхідності відповідати за невиконання приписаних дій [211, с. 40].

Законодавством встановлено коло обов'язків, що покладаються на осіб, які беруть участь у адміністративному судочинстві. І.А. Бережна, досліджуючи обов'язки перекладача в адміністративно-деліктному провадженні, процесуальні обов'язки, необхідність виконання котрих покладається на всіх осіб, які беруть участь в адміністративно-деліктному провадженні, визначає як загальні (обов'язок дотримуватися норм адміністративно-процесуального законодавства, обов'язок добросовісно здійснювати свої процесуальні права та сумлінно виконувати процесуальні обов'язки). Спеціальні обов'язки для окремих учасників адміністративно-деліктного провадження залежать від їх процесуального статусу і визнаються адміністративно-процесуальним законодавством. Процесуальні обов'язки є гарантом виконання процесуальних прав, вони встановлюються в інтересах уповноваженої особи. За порушення суб'єктами провадження процесуальних обов'язків настає юридична відповідальність [20, с. 94-95].

Що ж стосується перекладача, то його обов'язки в адміністративно-деліктному провадженні автор визначає як закріплену адміністративно-процесуальними нормами міру належної поведінки перекладача в інтересах держави, суспільства та суб'єктивних інтересах учасників адміністративно-деліктного провадження. Серед обов'язків перекладача автор виділяє загальні (як особи) і спеціальні (як учасника адміністративно-деліктного провадження) [20, с. 98-99].

Розглядаючи процесуальний статус перекладача, ми зупинимось виключно на дослідженні його обов'язків як учасника адміністративного судочинства. Відповідно до ч. 4 ст. 71 КАС України перекладач зобов'язаний з'являтися за викликом до суду, здійснювати повний і правильний переклад, своїм підписом посвідчувати правильність перекладу в процесуальних документах, що вручаються особам, які беруть участь у справі, в перекладі мовою, якою вони володіють. Окрім того, відповідно до ч. 1 ст. 38 КАС України за наявності підстав, зазначених у ст. ст. 36-37 КАС України, перекладач зобов'язаний заявити самовідвід, а відповідно до ч. 2 ст. 227 КАС

України, якщо перекладач з поважних причин не може прийти в суд, він зобов'язаний завчасно повідомити суд причини неприбуття.

Відповідно до ч. 4 ст. 71 КАС України перекладач зобов'язаний з'являтися за викликом до суду. Як вказує Т.М. Кузик, обов'язок перекладача прийти за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду означає, що погоджуючись на участь у кримінальному провадженні, перекладач бере на себе обов'язки і розуміє наслідки, які можуть настати у разі ухилення від їх виконання [88, с. 72].

З'явитись за викликом до суду перекладач може тільки тоді, коли він був належним чином повідомлений. Відповідно до ч. 2 ст. 227 КАС України, якщо перекладач з поважних причин не може прийти в суд, він зобов'язаний завчасно повідомити суд причини неприбуття. Слід зазначити, що КАС України не визначено, які причини можна вважати поважними.

Коментуючи нинішню ст. 128 КАС України, автори науково-практичного коментаря до КАС України за редакцією О.М. Пасенюка зазначають, що причини неприбуття слід визнавати неповажними, якщо за таких причин особа мала реальну можливість прийти в судові засідання або надіслати свого представника. Якщо ж прибуття в судові засідання могло потягнути за собою завдання шкоди цінностям вищим, ніж інтереси розгляду справи (наприклад, здоров'ю чи навіть життю особи), то причини неприбуття суд визнає поважними. Тож поважність причин неприбуття є оціночною категорією, яка залежить від конкретних обставин, тому про вирішення цього питання суд постановляє вмотивовану ухвалу (зазвичай в усній формі) [108].

В контексті дослідження варто зазначити, що КПК України в ст. 138 містить перелік поважних причин неприбуття особи на виклик, який однак не є вичерпним, оскільки містить п. 8 – інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик.

З цього приводу О.М. Сіверський вказує на необхідність встановлення чіткого переліку причин, оскільки вказані в п. 8 ст. 138 КПК України «інші обставини, які об'єктивно унеможливають з'явлення особи на виклик», на

практиці породжують на власний розсуд розуміння причин неявки на виклик, що є підґрунтям для корупційних правопорушень, оскільки одноособово від слідчого, прокурора, слідчого судді, суду залежить, чи визнати, чи не визнати причину неявки поважною або неповажною [166, с. 199].

Водночас, як видається, не можливо передбачити усі обставини, що можуть перешкодити явці особи, в тому числі і перекладача, у разі виклику до суду. Поняття поважності причин є оціночним поняттям і в кожному конкретному випадку суд повинен виходити з того, що така причина, по-перше, унеможлиблює або значно ускладнює явку перекладача до суду у визначений час та, по-друге, її виникнення або припинення не залежить від волі перекладача, який викликаний до суду.

Відповідно до ч. 4 ст. 71 КАС України перекладач зобов'язаний здійснювати повний і правильний переклад. Слід зазначити, що на повноту і правильність перекладу вказує ЦПК України в ч. 4 ст. 55 та КПК України в п. 3 ч. 3 ст. 68 КПК України.

Т.М. Кузик зазначає, що у кримінальному провадженні переклад повинен бути повним і правильним, оскільки від того, наскільки переклад наділений цими якостями залежить подальше провадження у кримінальній справі та безпосередньо встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Повнота перекладу передбачає здійснення його так, щоб він не викликав сумнівів в його правильності, виключав замовчування про упущення перекладу певних моментів у зв'язку з тим, що перекладачеві важко перекласти те або інше слово, ту або іншу фразу [88, с. 77].

Водночас, сумнівною видається позиція автора, про те що на перекладача покладається обов'язок не тільки повно, правдиво, але й точно здійснювати переклад. Точність перекладу залежить від правильності сприйняття матеріалу, знання різних діалектів перекладачем. Точність як критерій перекладу автор пропонує закріпити в п. 3 ч. 3 ст. 68 КПК України [88, с. 77-79]. Слід зазначити, що КПК України 1960 р. в ч. 2 ст. 128 закріплював обов'язок перекладача здійснювати точний переклад (поряд з повним і правильним) [85].

В лінгвістичній літературі точний переклад розглядають як один із видів перекладу за ознакою характеру і якості відповідності тексту перекладу до тексту оригіналу. При цьому, як вказують Т.А. Дмитрієва, Л.М. Лазаренко, точний переклад – це переклад, що характеризується властивістю семантичної точності, тобто семантично повністю і правильно передає зміст оригіналу [92]. З огляду на це переклад зроблений повно і правильно є точним, тому законодавець цілком обґрунтовано відмовився від законодавчого закріплення такого поняття.

Під час судового розгляду перекладач може виконувати як усний, так і письмовий переклад. При цьому відповідно до ч. 4 ст. 71 КАС України перекладач зобов'язаний своїм підписом посвідчувати правильність перекладу в процесуальних документах, що вручаються особам, які беруть участь у справі, в перекладі мовою, якою вони володіють.

Вважаємо безпідставною позицію Т.М. Кузика, який вказує, що поруч з підписом перекладача має бути підпис слідчого, прокурора, судді, що підтверджуватиме таким чином дійсність підпису перекладача та відповідність його особи [88, с. 78].

Перекладач після його залучення відповідною ухвалою до справи, ознайомлення його з правами, обов'язками, відповідальністю та прийняття ним присяги, набуває статусу учасника адміністративного судочинства, є відповідно, здійснює передбачені КАС України дії самостійно, за які сам несе відповідальність. Він не може делегувати свої обов'язки іншому перекладачу, навіть якщо у разі необхідності він звертається за допомогою до іншого перекладача, за кінцевий документ відповідальність несе саме він. В цьому контексті зазначимо, що перекладений процесуальний документ має бути підписаний перекладачем на кожній сторінці тексту.

Водночас, викликає зауваження вказівка в законі на те, що перекладач зобов'язаний своїм підписом посвідчувати правильність перекладу в процесуальних документах, що вручаються особам, які беруть участь у справі. В даному випадку, як видається, варто виходити з того, що всі письмові

документи, переклад яких здійснюється перекладачем в адміністративному судочинстві, мають бути ним підписані, у зв'язку з чим досліджувану норму слід уточнити.

Відповідно до ч. 1 ст. 38 КАС України за наявності підстав, зазначених у ст. ст. 36-37 КАС України, перекладач зобов'язаний заявити самовідвід. Раніше ми розглянули підстави для відводу перекладача в адміністративному судочинстві. Щодо самовідводу зазначимо лише, що для виконання цього обов'язку перекладач повинен подати заяву, в якій мотивувати підстави для самовідводу.

Слід зазначити, що ЦПК України в ч. 4 ст. 55 передбачено аналогічні за змістом обов'язки перекладача у цивільному судочинстві [201]. ГПК України, обов'язки перекладача в господарському процесі чітко не визначені [45]. Натомість, у п. 4 ч. 3 ст. 68 КПК України додатково закріплений обов'язок перекладача у кримінальному процесі не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків [84].

Аналізуючи це положення, ряд науковців пропонують його закріпити і в інших процесуальних законах. Так, І.А. Балюк вказує, що у цивільному, господарському та адміністративному процесах також слід передбачити подібний обов'язок перекладача, оскільки, хоч при перекладі він і виконує технічні функції, йому стає відома інформація, що його не стосується. Вона може зацікавити сторонніх щодо судового процесу осіб, і це може нанести шкоду особі, яка користувалася послугами перекладача, а іноді і вирішенню спору судом [16, с. 91].

Обов'язок не розголошувати без дозволу прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті судової справи та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у

зв'язку з виконанням його обов'язків Г. Денисенко пропонує передбачити для перекладача в ГПК України [51, с. 25].

І.А. Бережна в адміністративно-деліктному провадженні пропонує додатково закріпити обов'язок перекладача не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті адміністративно-деліктного провадження і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків [20, с. 98].

Підтримуючи позицію про необхідність закріплення такого обов'язку перекладача в адміністративному судочинстві, зазначимо, що викладене І.А. Балюк обґрунтування «йому стає відома інформація, що його не стосується. Вона може зацікавити сторонніх щодо судового процесу осіб, і це може нанести шкоду особі, яка користувалася послугами перекладача, а іноді і вирішенню спору судом» є досить спірним з огляду на засаду гласності та відкритості судового розгляду. Як видається, коли справа слухається в загальному порядку, варто виходити з етичних міркувань, що підтверджується п. 4 Кодексу професійної етики Асоціації перекладачів України, який передбачає дотримання конфіденційності матеріалів, наданих для письмового або усного перекладу, і заборону використання отриманих відомостей в корисливих цілях [71]. Що стосується закритого судового розгляду, то законодавчо встановлена заборона розголошення відповідних відомостей.

У вітчизняній доктрині процесуального права неодноразово зверталася увага на необхідність законодавчого закріплення інших обов'язків перекладача. Так, Г. Денисенко зазначає, що у ч. 3 ст. 125 КАС України «Роз'яснення перекладачеві його прав та обов'язків, присяга перекладача» (нині – ст. 100 КАС України) ідеться про те, що перекладач зобов'язаний усно проголосити текст присяги та підписати його, відповідно автор пропонує такий обов'язок передбачити в ст. 71 КАС України [51, с. 26]. Статтю 55 ЦПК України автор пропонує доповнити наступними обов'язками перекладача, звертатися до суду словами «Ваша честь»; давати пояснення, показання, висновки, консультації тощо стоячи; зачитати текст присяги: «Я, (прізвище, ім'я по батькові),

присягаю сумлінно виконувати обов'язки перекладача, використовуючи всі свої професійні можливості»; підписати текст присяги [51, с. 27].

І.А. Бережна пропонує в адміністративно-деліктному провадженні додатково закріпити обов'язки перекладача відповідати спеціальним вимогам професійного перекладача (підтверджувати свою компетентність) [20, с. 98].

Розглядаючи наведені пропозиції у контексті дослідження правового статусу перекладача як учасника адміністративного судочинства, потрібно вказати, що звернення до суду словами «Ваша честь»; давання пояснень, показань, висновків, консультацій тощо стоячи не можна розглядати обов'язками перекладача, ці положення стосуються порядку судового засідання і є обов'язковими для усіх його учасників.

В цьому контексті на перекладача в загальному покладається обов'язок дотримання порядку судового розгляду. Як вказує Т.М. Кузик, у кримінальному провадженні перекладач зобов'язаний підкорятися законним розпорядженням слідчого, прокурора, слідчого судді, суду; дотримуватись порядку при провадженні слідчих (розшукових), інших процесуальних дій та під час судового засідання [88, с. 82]. Як учасник адміністративного судочинства перекладач зобов'язаний дотримуватися дисципліни у судовому засіданні, беззаперечно виконувати розпорядження головуєчого, додержуватися в судовому засіданні встановленого порядку та утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених в суді правил.

Сумнівними видаються обов'язки перекладача відповідати спеціальним вимогам професійного перекладача (підтверджувати свою компетентність), а також усно проголосити текст присяги та підписати його, оскільки такі положення стосуються процедури набуття перекладачем статусу учасника відповідного провадження і не пов'язані із безпосереднім виконанням перекладачем своїх функцій у адміністративному провадженні.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що ч. 4 с. 68 КАС України у загальному визначає обов'язки перекладача та не містить їх вичерпного

переліку. Як свідчить аналіз норм КАС України та інших кодифікованих законів на перекладача покладаються інші обов'язки, врахування яких дозволяє більш повно визначити його процесуальний статус як учасника адміністративного судочинства.

Невиконання або неналежне виконання перекладачем покладених на нього обов'язків тягне за собою притягнення його до встановленої законом відповідальності. Як вказує С.Н Братусь, правова відповідальність становить опосередковане державним примусом виконання обов'язку [28, с. 23-29].

Натомість А.Б. Венгеров вважає, що юридична відповідальність – це встановлені законом заходи впливу на правопорушника, що містять для нього несприятливі наслідки, застосовувані державними органами в порядку, також установленому державою [31].

Отже, виконання особою своїх обов'язків повинно бути забезпечене правовим примусом, визначеним державою, але встановленим з урахуванням можливості його виконання та дотримання особою.

Як вказує І.Р. Юрчак, цінність відповідальності полягає у тому, що саме вона є механізмом забезпечення цієї свободи, складовими якої є суб'єктивні права та юридичні обов'язки, передбачаючи засоби впливу на учасників суспільних правовідносин з метою забезпечення їхньої належної поведінки [211, с. 86].

І.А. Бережна відповідальність перекладача в адміністративно-деліктному провадженні визначає як регламентовану адміністративно-деліктними нормами міру реагування органів державної влади на неправомірні дії перекладача у забезпеченні ним реалізації прав і свобод учасників адміністративно-деліктного провадження або за невиконання покладених на нього обов'язків, яка полягає у застосуванні до перекладача передбачених законодавством заходів впливу [20, с. 100].

В КАС України відповідальність перекладача визначена в ч. 5 ст. 71, відповідно до якої перекладач несе кримінальну відповідальність за завідомо

неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків [68]. Розглянемо детальніше.

Відповідно до ч. 5 ст. 71 КАС України перекладач несе кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад. Автори науково-практичного коментаря КК України вказують, що неправильний переклад полягає у перекручуванні змісту усного чи письмового мовлення при перекладі з однієї мови на іншу документів, показань, промов, реплік учасників процесу. Неправильний переклад матиме місце і при замовчуванні перекладачем при здійсненні перекладу важливих фактичних обставин справи [110, с. 997].

При цьому, як зазначає В.В. Ким, неправильний переклад проявляється також у спотворенні питань, що ставляться, і відповідей, змісту показань, пояснень і документів [61, с. 266].

Притягнення перекладача до кримінальної відповідальності за вчинення такого діяння вбачається цілком обґрунтованим за двох умов:

1) неправильний переклад був здійснений завідомо – здійснюючи його, перекладач усвідомлював, що робить неправильний переклад і передбачав наслідки, які можуть настати. У зв'язку з помилковим сприйняттям подій, фактів або помилок у перекладі (в разі підтвердження таких фактів), кримінальна відповідальність не настає [88, с. 79];

2) перекладач у порядку ч. 1 ст. 200 КАС України був попереджений під розписку про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад.

В науковій літературі, з посиланням на примітку до ст. 307 КК РФ вказується на необхідність закріплення в ст. 384 КК України заохочувальної для перекладача норми, а саме: перекладач може бути звільнений від кримінальної відповідальності за здійснення завідомо неправильного перекладу, якщо він добровільно про це заявить до винесення вироку судом, оскільки як, вказує автор, він може запобігти до винесення вироку нанесенню шкоди, яка виникне після набрання вироком законної сили [88, с. 80].

Водночас, така позиція автора нам видається недостатньо обґрунтованою. Перекладач як учасник адміністративного судочинства не є зацікавленою

особою у провадженні, він лише виконує свої професійні обов'язки – здійснює переклад. При цьому йому надане досить широке коло прав і гарантій залишатись незацікавленим до закінчення провадження (право відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу; право на оплату виконаної роботи і на компенсацію витрат, пов'язаних з викликом до суду; обов'язок заявити самовідвід). Здійснення завідомо неправильного перекладу безумовно впливає на рішення суду, проте, в такий спосіб може здійснюватися затягування судового розгляду, а наявність заохочувальної норми для перекладача лише сприятиме цьому.

Відповідно до ч. 5 ст. 71 КАС України перекладач несе кримінальну відповідальність за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Автори науково-практичного коментаря КК України вказують, що відмова передбачає відкритий прояв небажання перекладача виконувати покладені на нього обов'язки за відсутності поважних причин. Форми відмови можуть бути різними – усна, письмова тощо. Така відмова може бути як повною, так і частковою [110, с. 998].

Т.М. Кузик вказує, що відмова від виконання дій, зазначених у ч. 1 ст. 385 КК України, може виявлятися у відкритій, ясно вираженій та категоричній заяві перекладача (в усній чи письмовій формі) про своє небажання здійснювати переклад у цілому чи в якійсь частині; у неправдивій заяві про відсутність інформованості у справі або про неможливість здійснити переклад; у замовчуванні окремих фактів та обставин у перекладі [88, с. 82].

Проте, як видається замовчування окремих фактів та обставин у перекладі не охоплюються об'єктивною стороною злочину, передбаченого ст. 385 КК України. У даному випадку мова, у разі умисності таких дій, йде про завідомо неправильний переклад, відповідальність за який передбачена ст. 384 КК України. Відмова, пов'язана з поважними причинами, у випадку їх підтвердження, не тягне кримінальної відповідальності.

Водночас, як видається, притягнення перекладача до кримінальної відповідальності за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків не відповідає тяжкості вчиненого ним правопорушення та повинно тягнути за собою адміністративну, а не кримінальну відповідальність, що зумовлює необхідність перегляду законодавцем ст. 385 КК України з метою декриміналізації відповідальності перекладача за вказане діяння, внесення відповідних доповнень до КпАП України, а також відповідних змін до ч. 5 ст. 71 і ч. 1 ст. 200 КАС України.

Закріплюючи два види діянь, що тягнуть за собою можливість притягнення перекладача до кримінальної відповідальності, норма ч. 5 ст. 71 КАС України ґрунтується на нормах КК України, які встановлюють кримінальну відповідальність перекладача за завідомо неправильний переклад (ст. 384) та за відмову від виконання покладених на нього обов'язків (ст. 385) [83].

Варто зазначити, що ЦПК України дещо ширше визначає межі відповідальності перекладача, визначаючи в ч. 5 ст. 55, що за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе кримінальну відповідальність, а за невиконання інших обов'язків – відповідальність, встановлену законом [201]. Норма ч. 5 ст. 68 КПК України встановлює, що за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе відповідальність, встановлену законом [84]. У ГПК України міститься лише положення ст. 127, в якому зафіксовано, що у протоколі судового засідання зазначається про «попередження перекладача про відповідальність за завідомо неправильний переклад» [45].

КпАП України встановлено адміністративну відповідальність перекладача за неповагу до суду або встановлених у суді правил, за злісне ухилення перекладача від явки до суду (ст. 185-3 КпАП України); за злісне ухилення перекладача від явки до органу досудового розслідування чи прокурора (ст. 185-4 КпАП України) [72].

Проте, КАС України не враховано можливості притягнення перекладача як учасника адміністративного судочинства до інших видів відповідальності за правопорушення, які можуть полягати в ухиленні перекладача від явки до суду, порушенні порядку у залі судового засідання, прояві неповаги до суду тощо.

Як ми вже зазначали, відповідно до ч. 2 ст. 227 КАС України, якщо перекладач з поважних причин не може прибути в суд, він зобов'язаний завчасно повідомити суд причини неприбуття. При цьому, КАС України не передбачено відповідальності за порушення цього обов'язку.

Натомість, ч. 1 ст. 170 ЦПК України встановлює, що у разі неявки в судові засідання перекладача суд заслуховує думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість розгляду справи за відсутності перекладача, які не з'явився, та постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи на певний строк. Одночасно суд вирішує питання про відповідальність перекладача, який не з'явився [201].

А.М. Мартинців, досліджуючи грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження, вказує, що враховуючи той факт, що обов'язок прибути за викликом до слідчого, прокурора чи суду покладається на перекладача, а його діяльність впливає на встановлений нормами кримінального процесуального права порядок кримінального провадження, невиконання обов'язку прибути за викликом є кримінальним процесуальним правопорушенням, яке повинно мати наслідком накладення грошового стягнення [99, с. 10].

І.А. Бережна вказує, що за злісну неявку за викликом органу (посадової особи), уповноваженого здійснювати адміністративно-деліктне провадження, до перекладача може бути застосована санкція у вигляді штрафу [20, с. 99-100].

Розглядаючи неявку за викликом як підставу застосування відповідальності до перекладача, зауважимо, що КпАП України в ст. 185-3 встановлена адміністративна відповідальність перекладача за злісне ухилення від явки до суду.

Автори науково-практичного коментаря до КпАП України в коментарі до ст. 185-4 «Злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового слідства чи прокурора» вказують, що злісність в ухиленні від явки, яка є обов'язковою ознакою даного складу, проявляється у навмисному усуненні, неодноразовій відмові від участі у слідчих діях. Факт злісного ухилення повинен підтверджуватись документами, які доказують офіційні виклики осіб, які перераховані у диспозиції цієї статті. Як докази відсутності злісності в ухиленні від явки можуть бути надані різні юридичні документи – лікарняні листи, документи щодо відрядження та ін. [109].

Загалом підтримуючи позицію про застосування відповідальності за неявку перекладача за викликом, вважаємо, що така відповідальність незалежно від виду судочинства (кримінальне, цивільне, адміністративне, господарське), повинна бути однаковою. В даному випадку мова може йти про адміністративну відповідальність, передбачену ч. 2 ст. 185-3 КпАП України.

За порушення перекладачем порядку під час судового засідання або невиконання ним розпоряджень головуєчого може застосовуватись попередження, а у разі повторного вчинення зазначених дій – видалення із залу судового засідання. Після цього у разі повторного вчинення таких дій суд оголошує перерву і надає час для заміни перекладача. Питання про його притягнення до відповідальності за прояв неповаги до суду вирішується судом негайно після вчинення порушення, для чого у судовому засіданні оголошується перерва.

За неповагу до суду перекладач може бути притягнутий до адміністративної відповідальності. Так, за змістом ч. 1 ст. 185-3 КпАП України неповага до суду може виразитись у непідкоренні розпорядженню головуєчого чи в порушенні порядку під час судового засідання, а так само вчинення перекладачем дій, які свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил [72].

Отже, за прояв неповаги до суду до перекладача може бути застосовано як адміністративну процесуальну, так і адміністративну відповідальність.

Таким чином, перекладач як учасник адміністративного судочинства може бути притягнутий до адміністративної процесуальної, адміністративної та кримінальної відповідальності залежно від тяжкості вчиненого правопорушення. Враховуючи те, що відповідно до КАС України перекладач повідомляється під розписку лише про кримінальну відповідальність, питання про застосування адміністративної процесуальної та адміністративної відповідальності КАС України чітко не врегульоване, законодавцю необхідно внести відповідні зміни і доповнення, закріпивши відповідальність перекладача за вчинення відповідних правопорушень.

Підсумовуючи результати аналізу особливостей процесуального статусу перекладача в адміністративному процесі, слід акцентувати увагу на найбільш вагомих висновках. Процесуальний статус перекладача в адміністративному судочинстві – це сукупність наданих йому процесуальним законодавством прав та обов'язків, реалізація яких забезпечується законодавчо визначеними гарантіями та відповідальністю, а також сукупність свобод та законних інтересів, які хоча прямо законодавчо не закріплені, проте, впливають зі змісту процесуальних норм, якими врегульована участь перекладача в адміністративному провадженні. Основу процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві складають права, обов'язки, гарантії та відповідальність.

До елементів процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві належать також свободи та законні інтереси, оскільки хоча вони прямо не закріплені в законі, проте, перші впливають з його змісту та виражаються в можливостях особи поводитись відповідно до своїх волевиявлень, тобто робити все, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватної шкоди правам і свободі інших людей; інші виражаються в можливостях особи користуватися конкретним соціальним благом, а також звертатися за захистом до компетентних державних органів з метою задоволення своїх потреб, які не суперечать суспільним інтересам.

Що стосується інших складових, які науковці відносять до елементів процесуального статусу, то окремі з них в загальному виступають підставою наявності процесуального статусу особи (правосуб'єктність), громадянина (правосуб'єктність та громадянство); формально закріплюють процесуальний статус (правові норми); визначають особливості його функціонування (правові принципи); виступають передумовами процесуального статусу, забезпечують його нормальне функціонування та реалізацію (законність, правопорядок, демократизм). Всі ці елементи так чи інакше пов'язані із поняттям «процесуального статусу», однак не виступають його окремими елементами.

КАС України в ч. 3 ст. 71 у загальному визначає права перекладача та не містить їх вичерпного переліку. Як свідчить аналіз норм КАС України і підзаконних нормативно-правових актів, перекладачу надаються й інші права, врахування яких дозволяє більш повно визначити його процесуальний статус як учасника адміністративного судочинства (право ознайомитися із технічним записом і журналом судового засідання та протягом семи днів з дня проголошення рішення у справі подати до суду письмові зауваження щодо їхньої неповноти або неправильності; право ознайомитись із протоколом про вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення, в якій перекладач брав участь, і подати свої зауваження до нього; право ознайомитися з протоколом окремої процесуальної дії, в якій він не брав участі, та протягом трьох днів після підписання протоколу подавати свої письмові зауваження з приводу допущених у протоколі неточностей або неповноти змісту, а відповідно до ч. 2 ст. 143 КАС України перекладачу надається право оскаржити судові рішення щодо судових витрат, якщо це стосується його інтересів; право на відшкодування витрат пов'язаних із найманням жилого приміщення).

Законодавством передбачена широка система загальних та спеціальних гарантій діяльності перекладача в адміністративному судочинстві, які виступають засобом реалізації перекладачем своїх повноважень. Проте, лише спеціальні гарантії виступають елементом його процесуального статусу.

Процесуальні гарантії перекладача закріплені в Конституції України, КАС України, інших нормативно-правових актах, аналіз яких дозволяє виділити наступні: інформування перекладача про необхідність явки до суду; інформування перекладача про його права, обов'язки та відповідальність; фіксування судового засідання технічними засобами та оплата виконаної роботи і компенсація витрат, пов'язаних з викликом перекладача до суду.

Законодавчо слід передбачити кримінальну відповідальність за перешкоджання з'явленню перекладача до суду, примушування його до відмови від здійснення перекладу, а також до здійснення завідомо неправдивого перекладу, подібно до того, як це вже зроблено стосовно свідка, потерпілого та експерта, що буде безумовною гарантією належного виконання перекладачем покладених на нього обов'язків.

КАС України в ч. 4 ст. 71 у загальному визначає обов'язки перекладача та не містить їх вичерпного переліку. Як свідчить аналіз норм КАС України та інших кодифікованих законів, на перекладача покладаються інші обов'язки, врахування яких дозволяє більш повно визначити його процесуальний статус як учасника адміністративного судочинства (за наявності підстав, зазначених у ст. ст. 36-37 КАС України, заявити самовідвід; завчасно повідомити суд про причини неприбуття, якщо він з поважних причин не може прийти в суд; дотримуватися порядку судового засідання, виконувати розпорядження головуєчого, утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених в суді правил; не розголошувати без дозволу суду відомості, які безпосередньо стосуються суті адміністративного провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків).

КАС України відповідальність перекладача визначена в ч. 5 ст. 71, відповідно до якої перекладач несе кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Водночас, притягнення перекладача до кримінальної відповідальності за відмову без поважних причин від виконання

покладених на нього обов'язків не відповідає тяжкості вчиненого ним правопорушення та повинно тягнути за собою адміністративну, а не кримінальну відповідальність, що зумовлює необхідність перегляду законодавцем ст. 385 КК України з метою декриміналізації відповідальності перекладача за вказане діяння, внесення відповідних доповнень до КпАП України, а також відповідних змін до ч. 5 ст. 71 КАС України.

Як свідчить аналіз норм КАС України та КпАП України, перекладач може бути притягнутий до інших видів відповідальності залежно від тяжкості вчиненого правопорушення, врахування яких дозволяє більш повно визначити його процесуальний статус як учасника адміністративного судочинства (адміністративної та адміністративної процесуальної за неповагу до суду або встановлених у суді правил, за злісне ухилення перекладача від явки до суду).

РОЗДІЛ 3.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК УЧАСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

3.1. Підстави залучення та відводу перекладача як учасника адміністративного судочинства

Комплексний аналіз норм ст. 15 КАС України та ч. ч. 1, 3 і 4 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029-VI дозволяє стверджувати, що законодавець в якості підстави залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві розглядає необхідність здійснення перекладу письмових процесуальних документів і доказів та усних процесуальних дій на мову судочинства.

Наведений висновок підтверджується нормою ч. 1 ст. 71 КАС України, яка пов'язує залучення та участь перекладача в адміністративному судочинстві з необхідністю здійснення усного або письмового перекладу чи сурдоперекладу.

Проте, таке розуміння підстав залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві за рахунок вказівки на необхідність здійснення перекладу або сурдоперекладу виступає занадто широким. Відсутність наукових напрацювань щодо визначення підстав залучення перекладача в адміністративному судочинстві зумовлює необхідність звернення до інших галузей вітчизняного процесуального права.

Зокрема, вказівка на підстави залучення перекладача до участі у кримінальному судочинстві містяться у ч. ч. 2 і 3 ст. 29 КПК України, аналіз яких до їх числа дозволяє віднести:

- 1) неволодіння учасником кримінального провадження мовою судочинства;
- 2) недостатнє володіння ним мовою судочинства [84].

У теорії кримінального процесу вказується на позбавлення поділу учасників процесу на осіб, які не володіють та недостатньо володіють мовою судочинства, будь-якого практичного змісту, оскільки незалежно від рівня її знання повинна бути забезпечена участь перекладача [19, с. 97-98] та обґрунтовується доцільність внесення змін до ч. ч. 2 і 3 ст. 29 КПК України, спрямованих на визначення єдиної підстави участі перекладача у кримінальному провадженні – неволодіння учасником кримінального провадження мовою кримінального провадження [88, с. 22].

Водночас, на відміну від КАС України, КПК України пов'язує підставу залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві не з необхідністю здійснення перекладу або сурдоперекладу, а з володінням тим або іншим учасником судочинства мовою, якою воно здійснюється, що виступає більш обґрунтованим.

Досліджуючи питання залучення перекладача до участі у кримінальному судочинстві, В.Т. Маляренко відзначає, що «володіти мовою» означає мати максимальний словниковий запас, бездоганно знати всі правила мови, майстерно говорити, писати і читати, тобто бути грамотною у повному розумінні цього слова людиною [96, с. 5].

Із цих позицій учасник адміністративного судочинства повинен вільно розуміти мову, якою воно здійснюється, та безперешкодно складати нею письмові процесуальні документи і докази, що підлягають поданню до суду, та вчиняти усні процесуальні дії, визначені ч. 4 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. № 5029-VI: робити заяви, давати показання і пояснення, заявляти клопотання і скарги, ставити запитання тощо [135]. І, навпаки, неволодіння мовою означає, що учасник адміністративного судочинства не розуміє мову, якою воно здійснюється, та не може безперешкодно реалізовувати вказані повноваження.

Поряд із вільним розумінням мови судочинства та можливістю складення за її допомогою письмових процесуальних документів і доказів та вчинення

усних процесуальних дій, окремі вчені пропонують додаткові критерії визначення володіння мовою судочинства.

Зокрема, Є.В. Ткаченко відносить до їх числа отримання на території України середньої, професійно-технічної або вищої освіти, що підтверджується відповідним документом (атестатом, дипломом тощо) [186, с. 14].

О.П. Головинська вказує на необхідність вирішення при визначенні рівня володіння особою мовою судочинства питання про адекватне сприйняття та розуміння юридичної термінології [41, с. 53].

Водночас, виділення таких критеріїв визначення володіння мовою судочинства вбачається зайвим. По-перше, відсутність в учасника адміністративного судочинства освіти сама по собі не може вказувати на неволодіння ним мовою, якою воно здійснюється. По-друге, з урахуванням норми ч. 1 ст. 71 КАС України, перекладач залучається до участі в адміністративному судочинстві для здійснення перекладу, а не роз'яснення його учаснику юридичної термінології.

Поряд із визначенням критеріїв володіння особами мовою судочинства, О. Ялова вказує на важливість для практичного застосування положень законів про мову судочинства встановлення суб'єкта чи суб'єктів визначення рівня володіння цією мовою, передбачення відповідальності таких суб'єкта чи суб'єктів за неналежне визначення рівня володіння мовою судочинства тією чи іншою особою [214, с. 266].

Як передбачає ч. 2 ст. 71 КАС України, перекладач допускається ухвалою суду за клопотанням особи, яка бере участь у справі, або призначається з ініціативи суду [68]. Відповідно, саме суд повинен встановити, чи володіє учасник адміністративного судочинства мовою, якою воно здійснюється.

Аналогічна позиція висловлюється у теорії адміністративного судочинства. Зокрема, О.М. Михайлов на основі аналізу судової практики вказує, що рівень володіння учасником процесу державною мовою має визначати адміністративний суд, адже саме на підставі ухвали суду перекладач

допускається до справи або за клопотанням особи, яка бере участь у справі, або призначається за ініціативи суду [104, с. 11].

Питання про володіння учасником адміністративного судочинства мовою, якою воно здійснюється, вирішується судом з урахуванням особи цього учасника, рівня його розвитку та інших обставин. Так, на думку І.І. Бунової, суд повинен враховувати суб'єктивну думку самої особи щодо здатності сприймати усну чи письмову мову [29, с. 15].

Окремі вчені пропонують визнати суб'єктом визначення рівня володіння учасником судочинства мовою, якою воно здійснюється, експерта. Зокрема, О.П. Кучинська для визначення рівня знань відповідної мови пропонує проводити мовну експертизу [91, с. 140].

І, навпаки, І.Д. Іванюк вказує на недоцільність проведення такої експертизи з огляду на відсутність методик і механізмів її проведення та можливість її використання для затягування розгляду справи [57, с. 340].

Поділяючи останній із наведених підходів, потрібно вказати, що більш обґрунтованою виступає позиція Т.М. Кузика і М.І. Леоненка, які вказують на доцільність залучення для вирішення цього питання спеціаліста-мовознавця [88, с. 119; 94, с. 81]. Водночас, залучення спеціаліста-мовознавця повинно здійснюватися судом лише у разі необхідності (наприклад, визначення конкретного діалекту, яким володіє учасник адміністративного судочинства, тощо).

Таким чином, підставою залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві виступає неволодіння тим або іншим його учасником мовою судочинства. Неволодіння мовою судочинства свідчить про нерозуміння учасником адміністративного судочинства мови, якою воно здійснюється, та неможливість безперешкодної реалізації ним процесуальних повноважень. Факт неволодіння учасником адміністративного судочинства мовою, якою воно здійснюється, підлягає встановленню судом із наданням йому повноважень щодо залучення у необхідних випадках спеціаліста-мовознавця.

Відповідно до ч. 1 ст. 38 КАС України, перекладач не може брати участі в адміністративному процесі та відводиться за підставами, встановленими у ч. 1 ст. 36 цього Кодексу. Частина 1 ст. 36 КАС України передбачено п'ять підстав для відводу (самовідводу) судді, але буквальне тлумачення цієї норми закону дозволяє стверджувати про неможливість застосування кожної із передбачених підстав до перекладача.

Так, за своїм змістом до перекладача безумовно можуть застосовуватись підстави, передбачені п. п. 1 – 3 ч. 1 ст. 38 КАС України, застосуванню підлягати не може п. 5 ч. 1 ст. 36 КАС України, оскільки стосується порушення порядку визначення судді для розгляду справи. Що ж стосується п. 4 ч. 1 ст. 38 КАС України, то його формулювання викликає ряд питань щодо можливості застосування цієї підстави до перекладача. Розглянемо кожну із зазначених підстав.

Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 38 КАС України, підставою для відводу перекладача є його попередня участь у розгляді цієї справи або пов'язаної з нею справи як представника, секретаря судового засідання, свідка, експерта, спеціаліста. У даному випадку, як зазначає В.В. Петрик, законодавець виключає можливість суміщення двох процесуальних фігур в одній особі, оскільки попередня участь у справі в певному процесуальному статусі може негативно вплинути на виконувани обов'язки у справі [122, с. 40].

Досліджуючи підстави для відводу перекладача у кримінальному провадженні, Я.М. Ішмухаметов зазначає, що не можуть бути перекладачами особи, які працюють у правоохоронних органах або в суді, оскільки в інших учасників процесу (обвинуваченого, його захисника, потерпілого тощо) будуть підстави сумніватися у неупередженості та незацікавленості перекладача [56, с. 83].

На практиці суди не безпідставно ширше трактують вказану підставу для відводу перекладача. Для прикладу, Зарічний районний суд м. Суми 28.03.2017 р. у справі № 591/1584/17 своєю ухвалою задовільнив заяву відповідача громадянина ОСОБА_2 ОСОБА_3 Уге про відвід перекладачу

ОСОБА_4 у справі за адміністративним позовом Управління Державної міграційної служби України в Сумській області до громадянина ОСОБА_2 ОСОБА_3 Уге про примусове видворення за межі території України та про затримання з метою ідентифікації та забезпечення видворення за межі території України з помещенням до пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства. В обґрунтування суд вказав, що перекладач ОСОБА_4 приймала участь як перекладач у справі про адміністративне правопорушення відносно громадянина ОСОБА_2 ОСОБА_3 Уге, в якій він був притягнутий до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 203 КпАП України, крім того, перекладач ОСОБА_4 є співробітником Управління Державної міграційної служби України в Сумській області [191].

З викладеного вбачається, що перекладач брав участь в такому ж статусі за участі тих же відповідачів у справі про адміністративне правопорушення та є співробітником Управління Державної міграційної служби України в Сумській області. І хоча п. 1 ч. 1 ст. 27 КАС України, підставою для відводу перекладача є його попередня участь у розгляді цієї справи або пов'язаної з нею справи як представника, секретаря судового засідання, свідка, експерта, спеціаліста, позиція суду, з урахуванням викладеного в ухвалі є обґрунтованою.

Перекладач, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 38 КАС України, підлягає відводу, якщо він є членом сім'ї або близьким родичем (чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, брат, сестра, дід, баба, внук, внучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, член сім'ї або близький родич цих осіб) сторони або інших осіб, які беруть участь у справі.

Окремі науковці вказують, що застосовуючи цю підставу відводу, потрібно враховувати, що поняття «член сім'ї» має різний зміст у чинному законодавстві України та наводять визначення вказаного поняття в Сімейному кодексі України, Житловому кодексі України, Податковому кодексі України [144, с. 35].

КСУ у рішенні у справі про офіційне тлумачення терміну «член сім'ї» від 03.06.1999 року вказує, що використаний законодавцем підхід до визначення

членів сім'ї стосовно інших правовідносин можна застосувати за аналогією [149]. Проте, зважаючи на викладений законодавцем перелік членів сім'ї та близьких родичів у п. 3 ч. 1 ст. 38 КАС України, вважаємо, що він є вичерпним, що виключає необхідність застосування аналогії в даному випадку.

Як і в попередньому випадку, Я.М. Ішмухаметов виключає участь в якості перекладача особи, яка є родичем будь-кого із сторін, оскільки також можна говорити про зацікавленість перекладача через родинні зв'язки із вказаними особами [56, с. 83-84].

Досліджуючи участь перекладача у кримінальному провадженні А.В. Даниленко, А.А. Кравченко, М.Г. Щербаковський допускають близьких родичів, опікунів, піклувальників як сурдоперекладачів для глухонімих учасників кримінального провадження у випадку, якщо через неграмотність зрозуміти їх жести чи міміку можуть лише особи, які разом з ними проживають чи постійно спілкуються [207, с. 15].

Як вказує А.В. Даниленко, у деяких випадках глухонімих, що не навчався жесто-мімічній мові, не може спілкуватися з перекладачем, тоді він розуміє жести і міміку тільки певних осіб, які перебувають з ним у постійному контакті. Ними можуть бути рідні, піклувальники, опікуни, знайомі глухонімого, які розуміють його індивідуальні жести і правильно їх тлумачать – так звані товмачі [48, с. 24].

Разом з тим, в даному випадку слід погодитись з позицією Т.М. Кузика, про те, що у випадку, якщо особа неграмотна, використовує індивідуальні жести чи міміку, компетентний сурдоперекладач, який запрошується органами досудового розслідування, судом чи сторонами може визначити ці особливості безпосередньо через спілкування з глухонімих чи особами, які проживають чи спілкуються з ним або ж скористатися порадами ще одного сурдоперекладача чи спеціаліста в цій сфері. Крім того, якщо глухоніма особа є неповнолітньою, то поряд з перекладачем, захисником та іншими учасниками кримінального провадження, закон допускає участь законних представників, якими можуть бути батьки (усиновлювачі), опікуни чи піклувальники, члени його сім'ї, котрі

повинні представляти інтереси глухонімого та в якійсь мірі можуть сприяти правильному та точному перекладу [88, с. 60].

В науковій літературі вказується, що така підстава як «пряма чи побічна заінтересованість» є зайвою, її потрібно скасувати як окрему підставу, тому що вона потенційно супроводжує будь-яку іншу підставу (є складовою будь-якої іншої підстави), наприклад наявність родинних зв'язків, участь у попередньому розгляді цієї справи тощо [73, с. 153-154].

У КАС України така підстава передбачена п. 3 ч. 1 ст. 38 КАС України, зокрема перекладач підлягає відводу, якщо він прямо чи опосередковано заінтересований в результаті розгляду справи. Ю. Прут, досліджуючи таку підставу відводу секретаря судового засідання, вказує, що застосувати її дуже складно, зважаючи на його повноваження, які пов'язані з виконанням організаційно-технічних функцій, тобто на те, що своєю діяльністю секретар судового засідання не впливає на судові рішення [144, с. 34].

Хоча таке обґрунтування можна застосувати й до особи перекладача, зважаючи на те, що він залучається до участі у справі для здійснення перекладу, і жодним чином на рішення суду вплинути він не може (за винятком завідомо неправдивого перекладу, за який передбачена кримінальна відповідальність), все ж вважаємо, що законодавче закріплення такої підстави є обґрунтованим.

Так, перекладач може бути зацікавленим у результатах розгляду справи, наприклад, отримавши матеріальну винагороду від однієї із сторін зробити неточний чи неправильний переклад, при цьому в разі виявлення такого факту зіслатися на те, що він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу, або ж затягувати судовий розгляд справи, не з'являючись у судові засідання. Ймовірність застосування цієї підстави до перекладача є досить низькою, проте все ж існує, оскільки, на відміну від двох попередніх, досліджувана підстава є оціночною та підлягає доведенню у кожному конкретному випадку.

Частиною 1 ст. 38 КАС України передбачено ще дві підстави для відводу, одна з яких за своїм змістом до перекладача застосовуватися не може,

оскільки стосується порушення порядку визначення судді для розгляду справи (п. 5 ч. 1 ст. 38 КАС України), щодо іншої, передбаченої п. 4 ч. 1 ст. 38 КАС України, то її формулювання викликає ряд питань, оскільки дослівно визначено «за наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості судді».

Автори Науково-практичного коментаря Кодексу адміністративного судочинства України за загальною редакцією О.М. Пасенюка, коментуючи норму ст. 29 «Підстави для відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача», вказують, що підставою для їх відводу є інші, крім уже зазначених, обставини, що викликають сумнів у їхній неупередженості [108]. Загалом не заперечуючи можливості застосування цієї підстави відводу до перекладача, зазначимо, що таке тлумачення є розширеним, оскільки у п. 4 ч. 1 ст. 38 КАС України підстава визначена щодо судді.

Таким чином, законодавець, формулюючи норми ст. ст. 36 та 38 КАС України, не врахував того, що окремі підстави для відводу чи самовідводу, зазначені у ст. 36 КАС України, не можуть бути застосовані до перекладача або ж можуть довільно тлумачитися.

На практиці трапляються випадки, коли відвід перекладачу заявляють з підстав, не визначених КАС України. Так, Харківський окружний адміністративний суд 27.04.2011 р. у справі № 2а- 4391/11/2070 розглянув заяву відповідача про відвід перекладачу – Рахімі Мехді по справі за адміністративним позовом Харківського прикордонного загону Східного регіонального управління Державної прикордонної служби України до громадянина Ісламської республіки ОСОБА_4 ОСОБА_5 ОСОБА_3 про видворення у примусовому порядку за межі України, з тих підстав, що, відповідач – громадянин Ісламської республіки ОСОБА_4 ОСОБА_5 ОСОБА_3 не довіряє перекладачу, цілком обґрунтовано відмовив у задоволенні клопотання обґрунтувавши тим, що відповідно до ст. 29 КАС України перекладач не може брати участі в адміністративному процесі та відводиться за підставами, встановленими у ч. 1 ст. 27 цього Кодексу. ... Судом не

встановлено наявних підстав для відводу перекладача, через що заява відповідача про відвід перекладача задоволеною не підлягає [197].

Окремі науковці вказують, що підставою для відводу перекладача є його некомпетентність [1, с. 58; 20, с. 97; 21, с. 95; 163, с. 126]. Так, І.А. Бережна вказує, що підставами для відводу перекладача може бути ... некомпетентність перекладача або відсутність знань щодо правильного перекладу термінології у сфері, які є предметом розгляду адміністративно-деліктного провадження, недостатній професіоналізм особи тощо [20, с. 97].

Можливість відводу некомпетентного перекладача Г. Абшилава називає гарантією законного, обґрунтованого та справедливого провадження у справі, і вважає, що його некомпетентність може призвести до викривлення перекладу мови, з якої та на яку вона перекладається, до порушення прав та законних інтересів осіб, які беруть участь у цій справі, до визнання отриманих за його участю доказів недопустимими [1, с. 58].

Натомість, Т.М. Кузик зазначає, що некомпетентність перекладача виражається не у складності розуміння учасника провадження та особи перекладача через особливий діалект чи відсутність перекладацької практики, а означає неспроможність перекладача правильно сприймати те, що підлягає перекладу, неправильно передавати запитання та відповіді тощо [88, с. 57-58].

Словник української мови дає наступне визначення поняття «некомпетентний»: який не має достатніх знань, недостатньо обізнаний з чим-небудь [172, с. 328].

С. Щерба до ознак некомпетентності перекладача відносить погане знання мови судочинства або погане знання рідної мови або іншої мови, з якої та на яку провадиться переклад показань, документів і матеріалів справи, тому перекладачеві необхідно знати всі тонкощі, функціональні стилі мови, яка перекладається [206, с. 61].

Справді, на практиці можлива ситуація, за якої перекладачу складно здійснювати покладені на нього обов'язки у зв'язку із наявністю певного діалекту особи, яка не володіє мовою судочинства чи особливостей перекладу

юридичної термінології, оскільки, як вказують Т. Сніца, І. Шумило, переклад юридичних текстів з англійської або на англійську мову часто ставить перед перекладачем складні завдання, обумовлені специфікою правової системи й термінології, прийнятої в англомовних країнах [205, с. 268].

За словами Д. Мелінкоффа, англійська юридична термінологія характеризується «значно більшою різноманітністю спеціальних сфер застосування, порівняно з іншими терміносистемами. Жанрове розмаїття обумовлене множинністю джерел права й розвиненістю англосаксонської правової сім'ї, до якої зараховуються, передусім, правові системи Сполучених Штатів Америки та Великої Британії» [218, с. 106].

За таких обставин некоректно говорити про некомпетентність перекладача, та й закріплення такої підстави для відводу може використовуватись учасниками провадження для затягування процесу чи для реалізації інших мотивів.

В даному випадку перекладач відповідно до п. 3 ст. 71 КАС України може скористатись правом відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу. Якщо ж у будь-якої із сторін адміністративного судочинства виникнуть сумніви щодо компетентності перекладача, то доцільним є звернення до відповідного спеціаліста-мовознавця.

3.2. Участь перекладача в окремих стадіях провадження в адміністративному судочинстві

Особливістю адміністративного судочинства є його стадійність, тобто, як зазначає А.В. Руденко, розвиток відбувається послідовно за стадіями, що відображають логіко-часові характеристики судової діяльності і процесуальної діяльності інших учасників процесу [151, с. 27].

Всі стадії адміністративного процесу тісно пов'язані між собою спільним завданням, принципами провадження. Разом з тим, кожна окрема стадія

відрізняється від інших конкретним завданням, притаманним тільки для цієї стадії, колом учасників, специфічними процесуальними відносинами і формою провадження, а також прийнятими підсумковими рішеннями. Як вказує Д.Д. Гнап, виділення певних частин адміністративного процесу в стадії і відокремлення їх від інших ґрунтується на таких характерних ознаках:

- 1) наявність завдань, властивих даній частині процесу;
- 2) визначене коло суб'єктів, які здійснюють на даному етапі процесуальну діяльність;
- 3) своєрідність процесуальної форми, в якій здійснюється ця діяльність;
- 4) специфічний характер адміністративно-процесуальних відносин;
- 5) наявність підсумкового процесуального акту, в якому фіксується рішення про перехід справи в наступну стадію процесу або про завершення провадження її в цілому [40, с. 112].

В науковій літературі стадії адміністративного судочинства цілком обґрунтовано поділяють на основні та факультативні. Як вказує А.В. Руденко, основними стадіями є:

- 1) звернення до суду з адміністративним позовом та відкриття провадження в адміністративній справі;
- 2) підготовче провадження;
- 3) судовий розгляд та ухвалення судового рішення,
- 4) виконання судового рішення.

До факультативних автор відносить:

- 1) перегляд судового рішення, що не набрало законної сили (апеляційне провадження);
- 2) перегляд судового рішення, що набрало законної сили (касаційне провадження);
- 3) провадження за винятковими обставинами;
- 4) провадження за нововиявленими обставинами [151, с. 27].

Залучення та участь перекладача в адміністративному судочинстві можливі як на основних, так і на факультативних стадіях.

Адміністративне провадження розпочинається зі звернення до адміністративного суду особи, яка вважає, що її права, свободи чи законні інтереси в сфері публічно-правових відносин порушені. Формою такого звернення є письмова позовна заява, особисто подана позивачем або його представником чи надіслана поштою.

У науковій літературі дискусійним є питання про те, що саме виступає процесуальним засобом волевиявлення особи, яка звертається до суду. Переважна більшість авторів таким засобом вважають позов, тобто звернення заінтересованої або іншої уповноваженої на те особи до суду з проханням про розгляд спору і захист суб'єктивних прав [116, с. 46-47].

Як зазначає І.О. Картузова, адміністративний позов – це процесуально-правовий засіб порушення зацікавленим суб'єктом (фізичною чи юридичною особою або суб'єктом владних повноважень) розгляду публічно-правового спору адміністративним судом, у якому міститься звернена до суду вимога про захист прав, свобод та інтересів або на виконання повноважень у публічно-правових відносинах [60, с. 96]. При цьому, як вказує автор, він дозволить, на відміну від скарги, прирівняти в правах та взаємній відповідальності державні органи та громадян [59, с. 145].

Інші науковці пов'язують позов лише з приватноправовими вимогами через те, що він традиційно використовується в ЦПК України та ГПК України. Так, наприклад, Ю.С. Педько рушійним елементом судового адміністративного процесу називає все ж таки скаргу [120, с. 134].

Н.Ю. Хаманєва підтримує думку про те, що формою звернення громадянина як підстави виникнення адміністративно-правового спору є скарга, що являє собою реакцію особи на порушення її прав та свобод у сфері державного управління [200, с. 31].

І. Бородін зазначає, що оскільки адміністративному праву властивий імперативний метод регулювання суспільних відносин, то в такій системі захисту прав громадян позов неможливий, а має місце скарга, тобто звернення,

в якому є прохання про скасування незаконно винесеного адміністративного рішення, що порушило права та законні інтереси окремої особи [25, с. 16].

Третя група науковців вказує на формальний характер різниці між термінами «скарга» та «позов». Так, наприклад, А.Т. Боннер зазначає, що сторонами процесу стають як орган державного управління, що бере участь за скаргою, так і громадянин, хоча засіб відкриття провадження можна назвати позовом або адміністративним позовом [24, с. 145].

В.А. Рязановський, відстоюючи таку позицію, вказує, що позов майже всюди виріс з відомчої скарги, в деяких державах ще зберігає риси останньої, але по суті він являє собою позов про захист суб'єктивних публічних прав громадян [152, с. 26].

Окремі вчені, навпаки, проводять розмежування між адміністративною скаргою та адміністративним позовом, обґрунтовуючи це тим, що скарга не є вимогою про захист прав і законних інтересів. Так, О. Зеленцов зазначає, що скарга в адміністративно-правових спорах тією чи іншою мірою завжди асоціюється з проханням про милість, навіть у тому разі, коли посадова особа чи орган управління порушують права або законні інтереси приватних осіб: до «влади» не можна подати вимогу, на неї можна лише поскаржитись іншій владі. Натомість адміністративний спір зумовлює вимогу про захист і відновлення права відповідно до норм закону [55, с. 116].

Ми ж, в свою чергу, підтримуємо позицію науковців, які зазначають, що скарга і позов виступають процесуальними формами вирішення адміністративно-правового спору [94, с. 287], які характеризуються як спільними, так і відмінними рисами. Говорячи про відмінності, що вирізняють скаргу як процесуальну форму захисту прав, слід зазначити, що скарга є засобом позасудового (адміністративного) оскарження, тоді як позов – засіб оскарження рішень, дій або бездіяльності суб'єкта владних повноважень до суду.

У цьому сенсі, як вказує Д.В. Лученко, подання і розгляд скарги має низку особливостей, порівняно з провадженням у судовій адміністративній справі:

1) скарга подається безоплатно (ст. 21 Закону України «Про звернення громадян»). Натомість до адміністративного позову мають бути додані докази сплати судового збору (ст. 161 КАС України);

2) розгляд скарги зазвичай відбувається у більш спрощеному порядку, порівняно із розглядом позовної заяви;

3) при розгляді скарги, меншою мірою, ніж у позовному провадженні, виражена змагальність сторін, оскільки розгляд скарги здебільшого відбувається без особистої участі громадян у дослідженні обставин справи (хоча це право закріплено у ст. 18 Закону України «Про звернення громадян»), дебатів сторін тощо [95, с. 290-291].

Що стосується місця процесуальних скарг у системі засобів оскарження, то адміністративна скарга і адміністративний позов, з одного боку, і апеляційна і касаційна скарга, з другого – є засобами оскарження в різних публічно-правових спорах. У першому випадку йдеться про спір адміністративно-правовий (публічно-правовий у розумінні КАС України), а у другому – про спір процесуально-правовий, тобто спір, який виникає у процесі здійснення правосуддя в адміністративних справах. З огляду на це, зазначені способи оскарження не утворюють єдиної системи і не повинні характеризуватися як елементи останньої [95, с. 287].

За змістом норми до ст. 159 КАС України, особа звертається до суду з адміністративним позовом у формі письмової заяви. Письмова позовна заява може бути складена шляхом заповнення бланка позовної заяви, наданого судом. КАС України не встановлено, якою мовою має бути складена позовна заява. Частиною 3 ст. 14 Закону України «Про засади державної мовної політики» встановлено, що сторони, які беруть участь у справі, подають до суду письмові процесуальні документи і докази, викладені державною мовою, що дає підстави стверджувати, що позовна заява складається і подається

державною мовою [135]. Разом з тим, пленум ВАС України в п. 11 постанови «Про судову практику розгляду спорів щодо статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, примусового повернення і примусового видворення іноземця чи особи без громадянства з України та спорів, пов'язаних із перебуванням іноземця та особи без громадянства в Україні» від 25.06.2009 р. № 1 вказує, що адміністративний позов до адміністративного суду подається у формі письмової позовної заяви, викладеної державною мовою або іншою мовою, з доданим перекладом державною мовою, правильність якого належним чином посвідчена [142].

Таким чином, вже на цьому етапі адміністративного судочинства, особа, яка не володіє мовою адміністративного судочинства, потребує послуг перекладача, як у випадку подання нею позовної заяви, так і у випадку отримання копії позовної заяви, поданої суб'єктом владних повноважень.

Вимоги, що пред'являються до змісту позовної заяви, чітко визначені у ст. 160 КАС України, в якій, окрім вимог до змісту заяви (найменування адміністративного суду, до якого подається позовна заява; ім'я (найменування) позивача, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; ім'я (найменування) відповідача, посада і місце служби посадової чи службової особи, поштова адреса, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі відомі; зміст позовних вимог згідно з ч.ч. 4-5 ст. 160 КАС України і виклад обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги, а в разі подання позову до декількох відповідачів, – зміст позовних вимог щодо кожного з відповідачів; перелік документів та інших матеріалів, що додаються), в п. 5 ч. 1 передбачена можливість подання, поряд із позовною заявою, ряду клопотань, зокрема про звільнення від сплати судового збору; про звільнення від оплати правової допомоги і забезпечення надання правової допомоги, якщо відповідний орган відмовив особі у забезпеченні правової допомоги; про призначення судової експертизи; про витребування доказів; про виклик свідків тощо.

Визначений перелік не є вичерпним та, відповідно, передбачає можливість заявлення інших клопотань, зокрема й про залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві, що підтверджується практикою.

Так, Вінницький окружний адміністративний суд 29.05.2012 р. у справі № 2а/0270/1934/12, розглянувши в порядку письмового провадження клопотання позивача про призначення перекладача для перекладу процесуальних документів у справі за позовом ОСОБА_1 до прокуратури Харківської області про визнання бездіяльності неправомірною, зобов'язання вчинення певних дій та стягнення моральної шкоди, встановив, що клопотання про призначення перекладача для перекладу процесуальних документів на російську мову було подане позивачем одночасно з позовною заявою [188].

Після одержання позовної заяви суддя в триденний строк з дня її надходження до адміністративного суду з'ясовує питання, визначені ч. 1 ст. 171 КАС України, суть яких зводиться до встановлення можливості відкриття провадження в адміністративній справі, зокрема:

- 1) чи має особа, яка подала позовну заяву, адміністративну процесуальну дієздатність;
- 2) чи має представник належні повноваження, якщо позовну заяву подано представником;
- 3) чи відповідає позовна заява вимогам, встановленим ст. 106 КАС України;
- 4) чи підлягає розгляду позовна заява в порядку адміністративного судочинства;
- 5) чи подано адміністративний позов у строк, установлений законом (якщо адміністративний позов подано з пропуском встановленого законом строку звернення до суду, то чи достатньо підстав для визнання причин пропуску строку звернення до суду поважними);
- 6) чи немає інших підстав для повернення позовної заяви, залишення її без розгляду або відмови у відкритті провадження в адміністративній справі, встановлених КАС України.

За результатами розгляду позовної заяви суддя може прийняти одне із наступних рішень, про що постановляє відповідну ухвалу, зокрема:

- 1) про відкриття провадження в адміністративній справі;
- 2) про залишення позовної заяви без розгляду та повернення позовної заяви;
- 3) про відмову у відкритті провадження.

У разі залишення позовної заяви без розгляду та повернення позовної заяви питання про відкриття провадження в адміністративній справі суддя вирішує протягом трьох днів з дня закінчення строку, встановленого для усунення недоліків позовної заяви, у разі залишення позовної заяви без руху, та не пізніш наступного дня з дня отримання судом у порядку, передбаченому ч. 3 ст. 169 КАС України, інформації про місце проживання (перебування) фізичної особи [68].

На цьому етапі адміністративного судочинства суддя не вирішує питання про залучення перекладача. Враховуючи це, копія процесуального рішення, яким суд закінчує розгляд позовної заяви, надсилається особам, які беруть участь у справі (копія ухвали про відкриття провадження в адміністративній справі) або особі, яка подала позовну заяву (копія ухвали про залишення позовної заяви без розгляду), державною мовою.

Наступною стадією адміністративного судочинства є підготовка справи до розгляду. Як зазначає В. Котенко, в адміністративних справах підготовче провадження є тим фундаментом, на якому розвивається подальше провадження у справі, яке багато в чому зумовлює результат судового розгляду. Ефективність діяльності суду з розгляду та вирішення адміністративних справ і можливість максимального виконання завдань правосуддя значною мірою залежить від якості й ефективності підготовчого провадження [78, с. 53].

Зміст зазначеної стадії адміністративного судочинства, як вказує Ю.С. Педько, полягає у вжиті всіх заходів для забезпечення належного (законного та обґрунтованого) розгляду і вирішення спору в одному судовому

засіданні протягом розумного строку. На цій стадії суд використовує свої повноваження для перевірки правомірності вимог позивача та з'ясування обґрунтованості заперечень відповідача [120, с. 137].

Варто зазначити, що стадія підготовчого провадження є обов'язковою в кожній адміністративній справі. Загальний порядок проведення підготовчого провадження закріплений у ч. 1 ст. 173 КАС України, відповідно до якої підготовку справи до судового розгляду здійснює суддя адміністративного суду, який відкрив провадження в адміністративній справі. До завдань, які вирішує суддя до судового розгляду справи, ст. 173 КАС України відносить:

- 1) остаточне визначення предмета спору та характеру спірних правовідносин, позовних вимог та складу учасників судового процесу;
- 2) з'ясування заперечень проти позовних вимог;
- 3) визначення обставин справи, які підлягають встановленню, та зібрання відповідних доказів;
- 4) вирішення відводів;
- 5) визначення порядку розгляду справи;
- 6) вчинення інших дій з метою забезпечення правильного, своєчасного і безперешкодного розгляду справи по суті [68].

Такий перелік не є вичерпним та коригується залежно від категорії адміністративної справи.

Як вже зазначалось вище, на цій стадії суд, серед інших питань, з'ясовує й питання виклику перекладача та вживає необхідних заходів до забезпечення його своєчасної явки в судові засідання. Як видається, у цій стадії адміністративного судочинства суд вирішує питання про виклик перекладача лише за клопотанням особи, яка не володіє мовою судочинства. Таке клопотання може надійти до суду як із позовною заявою, так і запереченням проти позову у випадку, коли відповідачем виступає фізична особа, яка не володіє мовою судочинства.

Т.М. Кузик, досліджуючи питання залучення перекладача у кримінальному провадженні, зазначає, що може виникнути ситуація, коли

особа, яка не володіє мовою кримінального провадження, зловживаючи цим правом, з метою затягування досудового розслідування може необґрунтовано клопотати про залучення перекладача [88, с. 121].

Така ж ситуація може виникнути і в адміністративному судочинстві. КАС України в ч. 1 ст. 71 залучення та участь перекладача в адміністративному судочинстві пов'язує з необхідністю здійснення усного або письмового перекладу чи сурдоперекладу. Проте, нами вже обґрунтована позиція про те, що підставою залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві виступає неволодіння тим або іншим його учасником мовою судочинства.

Неволодіння мовою судочинства свідчить про нерозуміння учасником адміністративного судочинства мови, якою воно здійснюється, та відповідно позбавлення можливості безперешкодної реалізації ним процесуальних повноважень. Тому питання про залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві повинно вирішуватись судом лише після встановлення такої підстави. Підтвердженням тому є позиція ВСУ, який аналізуючи судову практику з перегляду кримінальних справ у касаційному порядку, не безпідставно вказує, що питання про забезпечення перекладачем має вирішуватися не тільки за клопотанням, а й з урахуванням рівня освіти обвинуваченого, його розвитку та інших обставин, які свідчать про неможливість повною мірою здійснювати право на захист [178].

Це положення вказує на те, що суд в кожному конкретному випадку надходження клопотання про залучення перекладача має особисто встановити необхідність його участі у адміністративному судочинстві з метою недопущення зловживань особою та затягування судового розгляду справи. При цьому, суд у разі необхідності може залучити спеціаліста-мовознавця для встановлення факту неволодіння учасником кримінального провадження державною мовою та встановлення мови, якою мовою володіє особа, особливостей діалекту місцевості, де проживає особа.

Відповідно до ч. 2 ст. 71 КАС України перекладач допускається ухвалою суду за клопотанням особи, яка бере участь у справі, або призначається з ініціативи суду. Суд забезпечує особі перекладача, якщо дійде висновку, що особа внаслідок неспроможності оплатити послуги перекладача буде позбавлена судового захисту.

При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 138 КАС України витрати, пов'язані із залученням перекладачів, несе сторона, яка заявила клопотання про виклик перекладача. А відповідно до ч. 4 цієї ж статті, якщо залучення перекладачів здійснюються за ініціативою суду, а також у разі звільнення від сплати судових витрат або зменшення їх розміру, відповідні витрати компенсуються за рахунок Державного бюджету України в порядку, встановленому Кабінетом міністрів України [68].

За такого нормативного врегулювання, як вказує Т.О. Коломоєць, реалізація права особи на лінгвістичну (мовну) допомогу в адміністративному судочинстві можлива як за ініціативою самої особи (ініціативні правовідносини), коли перекладач допускається до участі у справі за клопотанням особи, яка бере участь у справі, на підставі ухвали суду, так і за ініціативою суду (втручальні правовідносини), коли суд самостійно вирішує питання, дійшовши висновку про те, що особа не володіє або недостатньо володіє мовою, якою здійснюється адміністративне судочинство, й унаслідок неспроможності оплати послуги перекладача буде позбавлена належного судового захисту. Тобто в першому випадку – за наявності ініціативи особи, яка бере участь у справі, її спроможності сплатити послуги перекладача; в іншому – ініціатива суду у вирішенні відповідного питання за наявності двох передумов: підстави для залучення перекладача та неспроможності особи сплатити його послуги [75, с. 68-69].

На практиці суди відмовляють особам у наданні перекладача, чим порушують одну із основних засад здійснення судочинства – мову судочинства, тим самим позбавляючи сторону, яка не володіє мовою в повній мірі користуватись своїми процесуальними права в адміністративному судочинстві.

Так, наприклад, Миргородський міськрайонний суд Полтавської області ухвалою від 27.01.2017 р. у справі № 541/2701/16-а за адміністративним позовом ОСОБА_1 міськрайонного відділу Управління Державної міграційної служби України в Полтавській області до ОСОБА_2 Кіфаят про примусове видворення іноземця за межі території України, відмовив у задоволенні клопотання відповідача про надання їй перекладача з азербайджанської мови на українську, оскільки вона не володіє українською мовою та не розуміє її. Представник позивача ОСОБА_1 міськрайонного відділу Управління Державної міграційної служби України в Полтавській області вважала, що відповідачем не підтверджено будь-якими доказами клопотання про необхідність призначення перекладача судом.

Суд, заслухавши думку представника позивача, вважає, що заявлене клопотання відповідача задоволенню не підлягає зважаючи на наступне. Відповідно до ст. 71 КАС України перекладач допускається ухвалою суду за клопотанням особи, яка бере участь у справі, або призначається з ініціативи суду. Суд забезпечує особі перекладача, якщо дійде висновку, що особа внаслідок неспроможності оплатити послуги перекладача буде позбавлена судового захисту. Зважаючи, що судом за клопотанням відповідача надавався строк для залучення останньою до участі у справі перекладача та враховуючи, що відповідачем не надані докази, які б свідчили про неспроможність ОСОБА_2, оплатити послуги перекладача, тому у суду відсутні підстави для призначення перекладача та задоволення клопотання [193].

Проте, завданням адміністративного судочинства, відповідно до ст. 2 КАС України, є захист прав фізичних осіб та юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень з боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, інших суб'єктів при здійсненні ними владних управлінських функцій на основі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ [68].

Як вказує М.М. Аракелян, особливого значення набуває створення умов для реалізації прав особи ..., в тому числі на кваліфікований переклад усіх матеріалів справи, ходу судового засідання та процесуальних документів [15, с. 13].

Специфіка адміністративних спорів полягає у первинній юридичній нерівності сторін адміністративних правових відносин, де одна сторона має владні повноваження, а інша є об'єктом управлінського впливу [151, с. 125, 127]. Публічно-правовий спір, який розглядається адміністративним судом, – це спір, у якому одна зі сторін є суб'єктом, який здійснює владні управлінські функції, тобто наділений державно-владними повноваженнями стосовно до іншої сторони [16, с. 89]. Такі спори виникають з приводу порушення органами державної влади прав, свобод та законних інтересів фізичних та юридичних осіб.

Враховуючи те, що обов'язковою стороною адміністративного судочинства виступає держава в особі органів державної влади, законодавець має забезпечити гарантії рівності обох сторін у адміністративному судочинстві, в тому числі передбачити право на безоплатне користування послугами перекладача для сторони адміністративного провадження, якою виступає фізична чи юридична особа незалежно від її спроможності оплатити послуги перекладача.

Відповідно до ч. 2 ст. 124 КАС України перекладач викликається повісткою про виклик у суд. Як вказує А.В. Руденко, повістка про виклик – це вимога суду до осіб з'явитися до суду для здійснення певної процесуальної дії [151, с. 91].

Суд зобов'язаний своєчасно повідомити перекладача, щоб надати йому можливість належним чином підготуватись до участі в справі. Відповідно до ч. 1 ст. 125 КАС України у повістці про виклик зазначаються:

- 1) найменування та адреса адміністративного суду;
- 2) ім'я фізичної особи, яку викликають до суду, або найменування органу, підприємства, установи, організації, представник яких викликається;

- 3) дата, час і місце судового засідання;
- 4) назва і номер адміністративної справи;
- 5) в якому процесуальному статусі викликається ця особа (як позивач, відповідач, свідок тощо);
- 6) у разі необхідності – пропозиція особі, яка бере участь у справі, подати всі раніше не подані докази;
- 7) обов'язок адресата повідомити про наявність поважних причин неможливості прибути до суду;
- 8) роз'яснення наслідків неприбуття до суду;
- 9) обов'язок особи, яка одержала повістку у зв'язку з відсутністю адресата, за першої можливості вручити її адресату [68].

Відповідно до ч. 3 ст. 124 КАС України (з урахуванням норм ст. ст. 38, 39 КАС України) повістка про виклик перекладача здійснюється:

- 1) рекомендованою кореспонденцією (листом, телеграмою);
- 2) кур'єром із зворотною розпискою за адресою, вказаною перекладачем;
- 3) шляхом надсилання тексту повістки факсимільним повідомленням (факсом, телефаксом), електронною поштою, телефонограмою.

Вибір способу виклику законодавцем покладено на суд. Враховуючи те, що перекладач не є зацікавленою особою у справі, без його участі розгляд справи є неможливим, суд повинен обрати такий спосіб повідомлення перекладача (повісткою, телефоном), за якого він отримає підтвердження про повідомлення.

Для з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду справи або забезпечення всебічного та об'єктивного вирішення справи протягом розумного строку суд призначає та проводить підготовче судове засідання.

Підгоовче судове засідання проводиться суддею, який здійснює підготовку справи до судового розгляду, за участю сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, в тому числі і перекладача. Відповідно до ч. 2 ст. 181 КАС України попереднє судове засідання може бути відкладено за заявою

однієї зі сторін про неможливість прибуття до суду, якщо причини неприбуття будуть визнані судом поважними [68]. Враховуючи необхідність участі перекладача у цій стадії адміністративного судочинства у випадку неволодіння однією із сторін мовою судочинства, вважаємо, що неявка перекладача також є підставою для відкладення попереднього судового засідання.

Під час підготовчого провадження особам, які беруть участь у справі, гарантується право на ознайомлення з матеріалами адміністративної справи, робити з них копії та виписки. Відповідно до ст. 119 КАС України особам, які беруть участь у справі, надається також право за власний рахунок замовити та отримати в суді засвідчені копії документів і витяги з них.

За результатами підготовчого провадження суд може постановити ухвалу про:

- 1) залишення позовної заяви без розгляду;
- 2) закриття провадження у справі;
- 3) закриття підготовчого провадження та призначення справи до судового розгляду по суті.

Копії судового рішення за наслідками підготовчого провадження надсилаються особам, які беруть участь у справі, крім випадку, коли судовий розгляд розпочато під час проведення попереднього судового засідання.

Центральною стадією адміністративного судочинства є розгляд справи та ухвалення судового рішення. Як вказує А.В. Руденко, метою стадії судового розгляду є повне, всебічне і об'єктивне з'ясування фактичних обставин справи в судовому засіданні та ухвалення законного та обґрунтованого судового рішення в адміністративній справі на підставі дотримання процесуального законодавства. Досягнення мети судового розгляду можливе лише у випадку здійснення його у чіткій відповідності з вимогами адміністративного процесуального законодавства, з дотриманням належної процесуальної форми [151, с. 99].

В науковій літературі виділяють такі етапи стадії судового розгляду адміністративної справи: підготовча частина судового засідання, розгляд

справи по суті, ухвалення та проголошення судом рішення за результатами розгляду справи [213].

Підготовча частина судового засідання складається з процесуальних дій, спрямованих на перевірку наявності всіх умов, необхідних для розгляду й вирішення адміністративної справи в даному судовому засіданні (чи може адміністративна справа бути розглянута при такому складі суду, при такій явці учасників процесу, при наявності таких доказів).

Відповідно до ч. 3 ст. 10 КАС України судовий розгляд справи здійснюється у відкритому судовому засіданні. При розгляді справи судом першої інстанції головуючим у судовому засіданні є суддя, який здійснював підготовче провадження.

Він керує ходом судового засідання, забезпечує додержання послідовності і порядку вчинення процесуальних дій, здійснення учасниками судового процесу їхніх процесуальних прав і виконання ними обов'язків, спрямовує судовий розгляд на забезпечення повного, всебічного і об'єктивного з'ясування обставин справи, усуваючи з судового розгляду все, що не має значення для вирішення справи. Головуючий у судовому засіданні вживає необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку [68].

Відповідно до ст. 199 КАС України у призначений для розгляду справи час головуючий відкриває судове засідання та оголошує, яка справа розглядається.

Після цього він роз'яснює перекладачеві його права і обов'язки та попереджає його під розписку про кримінальну відповідальність за заздалегідь неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Потім головуючий приводить перекладача до присяги, текст якої закріплений у ст. 200 КАС України. Присяга проголошується перекладачем усно, після чого він підписується під текстом присяги. Підписаний перекладачем текст присяги та розписка приєднуються до справи [68].

Такий порядок судового розгляду зумовлений тим, що всі процесуальні дії мають бути зрозумілими для учасників процесу, а це вимагає участі в адміністративній справі належним чином допущеного перекладача. Проте, вважаємо за необхідне попереджати перекладача не лише про кримінальну відповідальність, але, враховуючи запропоновані в попередньому розділі зміни до ч. 5 ст. 71 КАС України, попереджати його про адміністративну відповідальність за неповагу до суду або встановлених у суді правил, за злісне ухилення перекладача від явки до суду, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

При цьому, як вказує пленум ВАС України в постанові «Про судову практику розгляду спорів щодо статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, примусового повернення і примусового видворення іноземця чи особи без громадянства з України та спорів, пов'язаних із перебуванням іноземця та особи без громадянства в Україні» від 25.06.2009 р. № 1, судам слід ураховувати, що в разі порушення ними вимог, установлених ст. 200 КАС України (нероз'яснення перекладачеві його прав і обов'язків, непопередження його про кримінальну відповідальність, неприведення до присяги), якщо перекладач допустив помилки у перекладі і ці помилки вплинули на реалізацію особами, які беруть участь у справі, їхніх прав та обов'язків чи призвели до неправильного встановлення обставин у справі, можуть мати наслідком скасування судового рішення за наслідками розгляду справи в суді вищої інстанції [142].

КАС України в ст. ст. 205-206 встановлено наслідки неприбуття в судові засідання особи, яка бере участь у справі, свідка, експерта, спеціаліста. При цьому, не врегульоване питання щодо наслідків неявки перекладача. На практиці це питання також не вирішується.

Так, Одеський окружний адміністративний суд ухвалою від 26.05.2016 р. у справі № 815/1558/16 за адміністративним позовом Хаїдер Нагаш ОСОБА_1 до Головного управління Державної міграційної служби України в Одеській області про скасування наказу, зобов'язання вчинити певні дії, своєю ухвалою

задовольнив клопотання представника відповідача про продовження терміну зупинення провадження по справі та продовжив такий термін у зв'язку із нез'явленням до суду перекладача для здійснення перекладу позивачу, який не володіє українською мовою, та необхідності забезпечення перекладу для позивача [194].

При цьому, зі змісту ухвали вбачається, що це повторне зупинення провадження у справі, при цьому суд не вирішує питання про відповідальності перекладача, який не з'явився.

Наслідки неприбуття перекладача за викликом також врегульовані в інших процесуальних кодифікованих актах. Так, ст. 224 ЦПК України встановлює, що у разі неявки в судове засідання перекладача суд заслуховує думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість розгляду справи за відсутності перекладача, який не з'явився, та постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи на певний строк. Одночасно суд вирішує питання про відповідальність перекладача, який не з'явився [201].

Наслідки неприбуття перекладача передбачені також КПК України, зокрема ч. 1 ст. 327 КПК України встановлено, що якщо в судове засідання не прибув за викликом перекладач, заслухавши думку учасників судового провадження, суд після допиту інших присутніх свідків призначає нове судове засідання і вживає заходів для його прибуття. А ч. 2 ст. 327 КПК України встановлено, що прибуття в суд перекладача (за винятком залучення його судом), свідка, спеціаліста або експерта забезпечується стороною кримінального провадження, яка заявила клопотання про його виклик. Суд сприяє сторонам кримінального провадження у забезпеченні явки зазначених осіб шляхом здійснення судового виклику [84].

Відповідно до ст. ст. 202-204 КАС України відбувається встановлення осіб, які прибули у судове засідання, оголошення складу суду і роз'яснення права відводу.

Головуючий у судовому засіданні роз'яснює сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їхні права та обов'язки, зазначеним особам також видається пам'ятка про їхні права та обов'язки. Після роз'яснення учасникам процесу їх процесуальних прав та обов'язків суд вирішує клопотання по справі [68]. Клопотання про залучення перекладача може бути заявлене на цьому етапі розгляду справи адміністративним судом. Клопотання осіб, які беруть участь у справі, вирішуються судом негайно після того, як буде заслухана думка решти присутніх осіб, які беруть участь у справі, про що постановляється ухвала.

Окрім того, суд може за власною ініціативою залучити перекладача. Так, Городнянський районний суд Чернігівської області ухвалою від 22.01.2014 р. у справі № 732/66/14 за адміністративним позовом ОСОБА_1 до управління Пенсійного фонду України в Городнянському районі Чернігівської області про визнання незаконними дій органу владних повноважень з приводу обчислення, призначення, перерахунку та здійснення виплати щомісячної державної допомоги дітям війни, залучив до участі у справі перекладача – особу, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухонімими. При цьому, суд зазначив, що до початку судового розгляду судом встановлена необхідність залучення до участі у справі перекладача, виходячи з наступного.

Під час відкриття судового засідання встановлено, що позивачка є інвалідом по слуху, представника з належно оформленими повноваженнями позивачка не має, сплатити вартість перекладача позивачка не має матеріальної можливості. Особливість адміністративного судочинства полягає у активній ролі суду. Саме на суд покладено обов'язок вживати передбачені законом заходи, необхідні для всебічного і повного з'ясування обставин у справі. Тобто, адміністративний суд має повністю встановити обставини справи, щоб ухвалити рішення. ...

Враховуючи, що позивачка має вади зі слухом, з метою забезпечення спроможності позивачки повноцінно приймати участь у справі, суд вважає за необхідне залучити перекладача – особу, яка володіє технікою спілкування з

глухими, німими чи глухонімими через Чернігівську обласну організацію Українського товариства глухих [189].

Таким чином, залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві передбачає виконання судом таких дій: встановлення підстав для залучення перекладача; здійснення виклику перекладача; пересвідчення в особі та компетентності перекладача і з'ясування відсутності підстав для відводу; прийняття процесуального рішення про залучення перекладача; роз'яснення перекладачу його прав, обов'язків та попередження про відповідальність; складання перекладачем присяги.

Після виконання перелічених дій суд переходить до розгляду справи по суті. Розгляд справи по суті є основною, центральною частиною стадії судового розгляду, тому що від повноти дослідження доказів залежить обґрунтованість та законність остаточних висновків по справі. Завданням розгляду справи по суті є з'ясування всіх фактичних обставин справи, і воно полягає в дослідженні судом фактичного матеріалу з метою вирішення адміністративної справи [151, с. 104].

Відповідно до ст. 135 КАС України з самого початку судового розгляду справи по суті перекладач мовою, якою володіє позивач чи інший учасник процесу, усно перекладає всі усні повідомлення щодо змісту позовних вимог, визнання сторонами певних обставин під час підготовчого провадження, допомагає суду у з'ясуванні ряду питань, зокрема, чи підтримує позивач адміністративний позов, чи визнає його відповідач та чи не бажають сторони примиритися.

Відповідно до ст. 210 КАС України для встановлення обставин, що є предметом доказування, у судовому засіданні заслуховуються пояснення осіб, які беруть участь у справі, показання свідків, досліджуються письмові та речові докази, у тому числі носії інформації із записаною на них інформацією, висновки експертів [68]. При цьому, особа може користуватися, у тому числі подавати докази, недержавною мовою без перекладу, якщо ця мова є цілком зрозумілою для суду та усіх учасників адміністративного процесу. Якщо особа

користується недержавною мовою, суд за наявності клопотання будь-якої з осіб, які беруть участь у справі, повинен зажадати перекладу державною мовою. Суд має право вимагати перекладу і з власної ініціативи. У разі подання разом із позовною заявою чи іншим документом, викладеним недержавною мовою, перекладу державною мовою правильність цього перекладу повинна бути належним чином посвідчена [142].

Все це обумовлює різні форми участі перекладача в адміністративному судочинстві. Статтею 71 КАС України передбачено дві форми перекладачу: усний та письмовий переклад. Усний переклад використовується під час проведення процесуальних дій, спілкування перекладача з особою, яка не володіє мовою судочинства, при розгляді справи в суді першої інстанції та при перегляді судових рішень. Письмовий переклад здійснюється у разі, коли необхідно здійснити переклад письмового документу на мову судочинства або з мови судочинства для вручення копій даного документу особі, яка не володіє мовою судочинства, або здійснити переклад документа, отриманого від вказаної особи, на мову судочинства для приєднання до матеріалів адміністративної справи.

На даному етапі судового розгляду основною формою роботи перекладача, здебільшого, є усний послідовний переклад усіх процесуальних дій, при цьому, як зазначається в літературі, головуючий у справі зобов'язаний:

- 1) створювати в судовому засіданні необхідні умови для здійснення якісного перекладу;
- 2) вживати всіх заходів, щоб перекладач мав реальну можливість перекладати повно і точно все, що відбувається в суді [2, с. 155];
- 3) стежити за тим, щоб в кожному випадку перекладачу було надано достатньо часу для здійснення точного і повного перекладу;
- 4) запитувати у особи, яка користується послугами перекладача, чи зрозумілий їй переклад;
- 5) звертати увагу перекладача на дослівний переклад інформації про обставини, що мають істотне значення для справи;

б) не обмежуватися тільки перекладом в усній формі, а в разі, якщо виникають труднощі у здійсненні повного і точного перекладу оголошуваних документів, замінювати її письмовою [23, с. 14].

У разі складності усного перекладу письмових документів, що містять спеціальні терміни, аргументованою вбачається позиція В. Бозрова і В. Кобякова про те, що після оголошення головуючим таких документів, вони передаються перекладачеві, який робить їх дослівний переклад для учасника, який користується послугами перекладача. У разі необхідності головуючий оголошує перерву. Після перекладу таких документів головуючий повинен переконатися, що їх зміст зрозумілий особі, яка не володіє мовою судочинства [25, с. 14].

Разом з тим, викликає зауваження вказівка науковців про необхідність здійснення дослівного перекладу, адже переклад юридичних текстів полягає в процесі передачі оригінального тексту на мову перекладу зі збереженням юридичної сили документа. Як вказує В.В. Гайдай, до основних проблем при перекладі юридичних текстів належить проблема термінологічних колізій, яка тісно пов'язана з необхідністю перекладача переходити не лише з однієї мови на іншу, а й від однієї правової системи до іншої. Звідси залежність ступеня важкості перекладу юридичного тексту від ступеня спорідненості правових систем мов оригіналу та перекладу. Головною ж лінгвістичною проблемою юридичного перекладу є відсутність еквівалентної термінології в різних мовах. Подолання цих проблем вимагає від перекладача постійного порівняння правових систем, використання чітко визначених термінів для кожної ситуації та послідовне дотримання принципів і правил юриспруденції [39, с. 50].

Якщо всі обставини у справі перевірені доказами, головуючий у судовому засіданні дозволяє сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, дати додаткові пояснення або докази, після чого суд постановляє ухвалу про закінчення з'ясування обставин у справі та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

Як вказує М.М. Ясинок, судові дебати – це послідовні промови процесуальних супротивників в судовому засіданні, змістом яких є співставлення своїх правових позицій перед судом на основі змісту і суті досліджених в судовому процесі доказів. Суть таких дебатів зводиться до інтерпретації змісту доказів з метою переконання суду в правоті своєї правової та людської позиції. При цьому судова промова повинна ґрунтуватися лише на тих доказах, які були предметом судового дослідження [215, с. 12-13].

Відповідно до ст. 225 КАС України судові дебати складаються з промов осіб, які беруть участь у справі. У своїх промовах особи можуть посилалися лише на ті обставини і докази, які досліджені в судовому засіданні. У дебатах першим виступає позивач (представник позивача), потім слово надається відповідачу (представнику відповідача). Суд може встановити для осіб, які беруть участь у справі, регламент промов та їх тривалість. У випадку, коли особа під час промови виходить за межі справи, що розглядається, головуючий у судовому засіданні має право зупинити її.

Після закінчення судових дебатів з дозволу суду промовці можуть обмінятися репліками. Якщо під час судових дебатів виникає необхідність з'ясування нових обставин або дослідження нових доказів, що мають значення для справи, суд постановляє ухвалу про повернення до з'ясування обставин у справі. З'ясувавши всі обставини у справі та перевіривши їх доказами, судові дебати проводяться у загальному порядку [68].

Для перекладача судові дебати є досить складною частиною судового розгляду. Це обумовлюється правовими, психологічними, та мовними особливостями виступів, своєрідністю позицій і висунутих вимог. Г.В. Абшилава, досліджуючи участь перекладача у судових дебатах у кримінальному судочинстві, вказує на необхідність у кожному випадку роз'яснювати перекладачеві зміст і порядок дебатів сторін [2, с. 159]. При цьому, як зазначає А.П. Чужакін, це дозволить йому:

- 1) спланувати мовне спілкування, сконцентруватися, активізувати пам'ять, впоратися з хвилюванням і уникнути паніки перед початком перекладу промов;
- 2) врахувати рівень їх професійної підготовки, ступінь знання мови, манеру говоріння та публічного виступу;
- 3) вибрати темп мовного спілкування, відповідну інтонацію, лексику, а також інші лінгвістичні прийоми перекладу;
- 4) мобілізувати лексичні, стилістичні та інтонаційні можливості для уникнення емоційного напруження виступу того чи іншого оратора;
- 5) зберегти доброзичливу неупередженість і тим самим згладити перепади і сплески негативних емоцій учасників процесу;
- 6) підготуватися до використання перекладацького скоропису для того, щоб уникнути неточностей, неясностей, втрати інформації, викладеної в промовах;
- 7) розрахувати тривалість перекладу промов на державну мову, а також на мову, якою володіє відповідний учасник процесу [203, с. 26].

За змістом ст. 227 КАС України, після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати для ухвалення рішення у справі, оголосивши орієнтовний час його проголошення. Завданням цієї частини є вирішення справи по суті, що має форму судового рішення, та проголошення його. Під час ухвалення судового рішення у справі ніхто не має права перебувати в нарадчій кімнаті, крім складу суду, який розглядає справу. Хід обговорення та ухвалення рішення у справі в нарадчій кімнаті суддями не розголошується. Якщо під час ухвалення рішення виявиться потреба з'ясувати будь-яку обставину через повторний допит свідків або через іншу процесуальну дію, суд постановляє ухвалу про поновлення судового розгляду, а розгляд справи проводиться у межах, необхідних для з'ясування обставин, що потребують додаткової перевірки [68]. Якщо справу розглядала колегія суддів, то для ухвалення рішень вона проводить нараду.

Прийняттям рішення завершується стадія судового розгляду. Як вказує Г.М. Писаренко, судові рішення виступає адміністративним процесуальним

актом, який підсумовує діяльність адміністративного суду першої інстанції по розгляду і вирішенню адміністративної справи по суті. У рішенні фіксується вся проведена адміністративним судом діяльність з дослідження і оцінки доказів, зі встановлення юридичних фактів, а також із застосування норм права до конкретних правовідносин та їх суб'єктів [124, с. 45].

Суть судового рішення полягає у тому, що воно є основним і найважливішим актом правосуддя, ухваленим іменем України і спрямованим на захист прав, свобод та законних інтересів громадян, організацій, державних і суспільних інтересів, зміцнення законності і правопорядку, на запобігання правопорушенням, виховання у громадян і посадових та службових осіб поваги до Конституції України та законів України, честі і гідності людини.

Пленум ВАС України у постанові «Про судові рішення в адміністративній справі» від 20.05.2013 р. № 7 вказує, що рішення адміністративного суду повинно відповідати певним вимогам: воно повинно бути прийнято з дотриманням принципу законності, судові рішення повинно бути обґрунтованим, судові рішення має бути безумовним і таким, що може бути виконане. Рішення адміністративного суду змістовно вміщує: відомості про сторони спору (законних представників або уповноважених) з необхідною вказівкою на особливості їх статусу у судовому провадженні, відомості про найменування та склад адміністративного суду, обставини справи, правові та фактичні засади прийняття рішення, висновок адміністративного суду по спору, визначення порядку оскарження рішення [141].

Залежно від кола питань, вирішених через ухвалений акт, судові рішення поділяються на рішення, постанови та ухвали. Судові рішення, яким суд першої інстанції вирішує справу по суті, ухвалюється у формі рішення, суди апеляційної та касаційної інстанції вирішучи справу по суті, ухвалюють постанови. Судові рішення, яким суд зупиняє чи закриває провадження у справі, залишає позовну заяву без розгляду або приймає рішення щодо інших процесуальних дій, клопотань, постановляється у формі ухвали.

Відповідно до ч. 1 ст. 250 КАС України рішення суду проголошується негайно після його постановлення. Винятком є випадки, коли залежно від складності справи складення постанови у повному обсязі може бути відкладено на строк не більше ніж п'ять днів з дня закінчення розгляду справи. Вступна та резолютивна частини постанови у будь-якому разі підписуються всім складом суду, проголошуються у тому засіданні, в якому закінчився розгляд, і приєднуються до справи [68]. При цьому, як вказує Г.М. Писаренко, поняття винятковості та складності оціночні, а тому визначаються судом для кожного конкретного випадку на підставі об'єктивних критеріїв, наприклад, великого обсягу матеріалів справи, аналіз і оцінка яких потребує багато часу [124, с. 47].

Статтею 250 КАС України встановлено порядок роз'яснення судового рішення. Так, відповідно до ч. 1 ст. 250 КАС України, якщо судове рішення є незрозумілим, суд, який його ухвалив, за заявою осіб, які беруть участь у справі, або державного виконавця ухвалою роз'яснює своє рішення, не змінюючи при цьому його змісту. Подання заяви про роз'яснення судового рішення допускається, якщо воно ще не виконано або не закінчився строк, протягом якого судове рішення може бути подане для примусового виконання. Суд розглядає заяву про роз'яснення судового рішення протягом десяти днів із повідомленням заявника (особи, яка бере участь у справі, державного виконавця, які звернулися із заявою про роз'яснення судового рішення) та осіб, які беруть участь у справі. Неприбуття у судові засідання осіб, які були належним чином повідомлені, не перешкоджає розглядові заяви про роз'яснення рішення [68].

При цьому, законодавцем не передбачено обов'язковості перекладу рішення адміністративного суду ні усно під час проголошення, ні письмово для вручення особі, яка не володіє мовою судочинства. Проте, як видається, участь перекладача під час оголошення рішення є обов'язковою, окрім того, його участь є обов'язковою у випадку роз'яснення судового рішення в порядку ст. 250 КАС України.

Для прикладу, КПК України в ч. 4 ст. 376 визначено, що якщо обвинувачений не володіє державною мовою, то після проголошення вироку перекладач роз'яснює йому зміст резолютивної частини судового рішення [84]. Хоча це положення з позиції його реалізації є далеким до досконалості, все ж закріплює обов'язковість доведення до відома обвинуваченого зміст кінцевого рішення суду мовою, якою він володіє.

Вважаємо, що в адміністративному судочинстві слід закріпити подібне за змістом положення та відповідно передбачити, що судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються особам, які беруть участь у справі та не володіють мовою судочинства, у перекладі на мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів, надання копій яких передбачено КАС України, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб.

Письмовий переклад процесуального документа повинен бути зроблений повно і правильно, без будь-яких скорочень, з дотриманням його структури. Текст перекладу процесуального документу підлягає підписанню перекладачем на кожній сторінці. Текст перекладу процесуального документу складається у двох примірниках, один з яких долучається до матеріалів адміністративної справи, а другий вручається особі.

Відповідно до ч. 3 ст. 12 КАС України справу або її частину може бути розглянуто у закритому судовому засіданні, коли суд дійде висновку, що відкритий розгляд може призвести до розголошення державної або іншої охоронюваної законом таємниці, до створення небезпеки для особистого та сімейного життя людини, порушить інтереси малолітньої чи неповнолітньої особи.

Під час розгляду справи або її частини у закритому судовому засіданні можуть бути присутні лише особи, які беруть участь у справі, а в разі необхідності – експерти, спеціалісти, перекладачі та свідки. Розгляд справи у закритому судовому засіданні провадиться з додержанням усіх правил адміністративного судочинства. Про розгляд справи у закритому судовому засіданні адміністративний суд постановляє ухвалу [68].

В контексті викладеної норми проаналізуємо особливості участі перекладача в адміністративному судочинстві, яке містить відомості, що становлять державну таємницю.

Правовий статус відомостей, які містять державну таємницю, визначений Законом України «Про державну таємницю» від 21.01.1994 р. № 3855-XII, що регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці, засекречуванням, розсекречуванням її матеріальних носіїв та охороною державної таємниці з метою захисту національної безпеки України [131].

Відповідно до ч. 1 ст. 3 вказаного Закону його дія поширюється на органи законодавчої, виконавчої та судової влади, органи прокуратури України, інші державні органи, Верховну Раду Автономної Республіки Крим, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації усіх форм власності, об'єднання громадян, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею, громадян України, іноземців та осіб без громадянства, яким у встановленому порядку наданий доступ до державної таємниці [131]. Отже, як випливає із цієї норми, адміністративні суди повинні забезпечувати охорону державної таємниці у випадках, коли матеріали судових справ містять відповідну інформацію.

Відповідно до ч. 1 ст. 34 Закону України «Про державну таємницю» державні органи, в тому числі правоохоронні, державного фінансового контролю та суди, з метою охорони державної таємниці мають за погодженням із Службою безпеки України встановлювати порядок здійснення своїх функцій щодо державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, що провадять діяльність, пов'язану з державною таємницею [131]. На сьогодні такий порядок урегульовано Порядком організації та забезпечення режиму секретності в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах і організаціях, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 02.10.2003 р. № 1561-12.

Відповідно до ч. 1 ст. 3 КАС України адміністративне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [68]. Із наведеного положення випливає, що порядок здійснення адміністративного судочинства не може регулюватися підзаконними нормативними актами. Таким чином, на сьогодні є прогалина у правовому регулюванні процесуальних відносин з охорони державної таємниці при здійсненні адміністративного судочинства.

ВСУ у постанові від 09.02.2007 р. у провадженні № 21-1080во06 визнав правомірним застосування ВАС України положень ЦПК України під час врегулювання питань, щодо яких КАС України містить прогалину, вказав, що прогалина у правовому регулюванні процесуальних відносин може бути заповнена шляхом застосування за аналогією положень процесуального закону, що регулює подібні відносини в іншому виді судочинства [128].

Порядок охорони державної таємниці досить детально визначений під час кримінального провадження. Так, відповідно до ч. 3 ст. 517 КПК України, до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, допускаються особи, які мають допуск до державної таємниці відповідної форми та яким надано доступ до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв. А згідно ч. 4 цієї ж статті, доступ до матеріалів, які містять відомості, що становлять державну таємницю, надається захисникам та законним представникам підозрюваного, обвинуваченого, потерпілому та їхнім представникам, перекладачу, експерту, спеціалісту, секретарю судового засідання, судовому розпоряднику, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених цим Кодексом, виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження; рішення про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв приймаються у формі наказу або письмового розпорядження керівником органу досудового розслідування, прокурором,

судом [84]. З огляду на згадану правову позицію ВСУ, наведені положення ст. 517 КПК України за аналогією можуть бути застосовані в адміністративному судочинстві.

Розглянемо детальніше порядок залучення перекладача. Як зазначає Г.Р. Крет, залучення перекладача до кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю, характеризується дотриманням ряду вимог:

- 1) загального характеру, дотримання яких є необхідним у будь-якому кримінальному провадженні;
- 2) спеціальних вимог, зумовлених правовим статусом відомостей у кримінальному провадженні [81, с. 115].

В контексті викладеного інтерес представляють саме спеціальні вимоги до особи перекладача. КПК України встановлено дві обов'язкові та взаємопов'язані умови допуску перекладача до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю:

- 1) наявність у нього допуску до державної таємниці відповідної форми;
- 2) надання йому доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв [82, с. 109].

З огляду на правовий статус інформації, суд зобов'язаний, насамперед, встановити спеціальні вимоги, і лише після цього перейти до встановлення загальних. Законом України «Про державну таємницю» встановлено форму допуску особи до відповідної інформації. Про надання відповідної форми допуску до державної таємниці орган Служби безпеки України видає відповідну довідку, засвідчена копія якої долучається до матеріалів провадження [65, с. 97].

Відповідно до ч. 2 ст. 27 Закону України «Про державну таємницю» рішення про надання доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв приймають керівники державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, у яких виконуються роботи, пов'язані з державною таємницею, або

зберігаються матеріальні носії секретної інформації [131]. Таким чином, за наявності у перекладача допуску, керівник суду, в якому здійснюється розгляд справи, своїм рішенням у формі наказу або письмового розпорядження надає перекладачеві доступ до відповідних матеріалів адміністративного провадження.

У наказі або письмовому розпорядженні про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв, окрім загальних вимог зазначаються підстави для надання перекладачу допуску до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв, відомості про конкретну таємну інформацію, доступ до якої надається, перелік її матеріальних носіїв, належність до відповідної категорії та ступінь секретності з посиланням на статті Зводу відомостей, що становлять державну таємницю, затвердженого Наказом Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440 і зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 17.08.2005 р. за № 902/11182 [136], а також строк, на який надається доступ до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв [65, с. 98; 82, с. 109].

Виходячи з обставин, встановлених під час адміністративного судочинства, у наказі або письмовому розпорядженні про надання доступу до конкретної таємної інформації та її матеріальних носіїв можуть зазначатися також інші відомості, спрямовані на забезпечення охорони державної таємниці.

Важливою гарантією законності і обґрунтованості судових рішень в адміністративному судочинстві є наявність стадій перегляду судових рішень, зокрема апеляційного провадження, касаційного провадження, перегляду судового рішення ВСУ та провадження за нововиявленими обставинами. Стадії перегляду є факультативними і мають місце лише у випадку оскарження рішення суду. Порядок оскарження постанов і ухвал в адміністративному судочинстві визначений Розділом III КАС України «Перегляд судових рішень» [68].

Відповідно до п. 11 постанови пленуму ВАС України «Про судову практику розгляду спорів щодо статусу біженця, видворення іноземця чи особи

без громадянства з України та спорів, пов'язаних із перебуванням іноземця та особи без громадянства в Україні» від 25.06.2009 р. № 1, суди всіх інстанцій повинні неухильно виконувати вимоги щодо забезпечення перекладу, оскільки невиконання вищезазначених вимог процесуального законодавства є порушенням гарантованого Конституцією України права на судовий захист та підставою для скасування судового рішення [142].

На практиці суди у разі необхідності залучають перекладача. При цьому це може бути як перекладач, який брав участь у провадженні в першій інстанції, так і інший перекладач. Так, Дніпропетровський апеляційний адміністративний суд своєю ухвалою від 03.08.2017 р. задовільнив клопотання представника відповідача ОСОБА_1 про залучення перекладача з французької мови на українську мову за апеляційною скаргою громадянина ОСОБА_2 Гвінея Камара Я.Я. на постанову Бердянського міськрайонного суду Запорізької області від 10.07.2017 р. у справі № 310/4167/17 (2-а/310/141/17) за адміністративним позовом Бердянського міського відділу Управління Державної міграційної служби Запорізької області до громадянина ОСОБА_2 Гвінея Камара Я.Я. про примусове видворення іноземця з України [190].

Роль перекладача у стадіях з перегляду судових рішень істотно не відрізняється, у порівнянні із стадією судового розгляду, і передбачає здійснення як усного, так і письмового перекладу.

Отже, узагальнюючи сказане, можна сформулювати наступні найбільш значущі положення. Так, КАС України залучення та участь перекладача в адміністративному судочинстві пов'язує з необхідністю здійснення усного або письмового перекладу чи сурдоперекладу, при цьому не визначає підстави залучення. Підставою залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві виступає неволодіння тим або іншим його учасником мовою судочинства. Неволодіння мовою судочинства свідчить про нерозуміння учасником адміністративного судочинства мови, якою воно здійснюється, та неможливість безперешкодної реалізації ним процесуальних повноважень. Факт неволодіння учасником адміністративного судочинства мовою, якою воно

здійснюється, підлягає встановленню судом із наданням йому повноважень щодо залучення у необхідних випадках спеціаліста-мовознавця.

КАС України містить відсилочне положення ч. 1 ст. 38 КАС України, відповідно до якого перекладач не може брати участі в адміністративному процесі та відводиться за підставами, встановленими для відводу судді (ч. 1 ст. 36 КАС України). Законодавець, формулюючи норми ст. ст. 38 та 36 КАС України, не врахував того, що окремі підстави для відводу чи самовідводу, зазначені у ст. 36 КАС України, не можуть бути застосовані до перекладача (п. 5 ч. 1 ст. 36 КАС України, оскільки стосується порушення порядку визначення судді для розгляду справи) або ж можуть довільно тлумачитися (п. 4 ч. 1 ст. 36 КАС України, хоча і стосується наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості, однак встановлена виключно для судді). За таких обставин положення КАС України, що регламентують підстави відводу чи самовідводу перекладача, підлягають уточненню.

Що стосується некомпетентності перекладача, як підстави для його відводу (самовідводу), законодавче закріплення якої обґрунтовується в науковій літературі, то вона може використовуватись учасниками провадження для затягування процесу, для реалізації інших мотивів. Перекладач відповідно до п. 3 ст. 71 КАС України може скористатись правом відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу. Якщо ж у будь-якої із сторін адміністративного судочинства виникнуть сумніви щодо компетентності перекладача доцільним, є звернення до відповідного спеціаліста-мовознавця.

КАС України передбачає можливість залучення перекладача як за клопотанням особи, яка бере участь у справі, так і з ініціативи суду. При цьому, витрати, пов'язані із залученням перекладача, несе сторона, яка заявила клопотання про його виклик. Проте, з урахуванням того, що обов'язковою стороною адміністративного судочинства виступає держава в особі органів державної влади, законодавець має забезпечити гарантії рівності сторін у адміністративному процесі, в тому числі передбачивши право на безоплатне

користування послугами перекладача для сторони адміністративного провадження, якою виступає фізична чи юридична особа незалежно від її спроможності оплатити послуги перекладача.

Залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві передбачає виконання судом таких дій: встановлення підстав для залучення перекладача; здійснення виклику перекладача; пересвідчення в особі та компетентності перекладача і з'ясування відсутності підстав для відводу; прийняття процесуального рішення про залучення перекладача; роз'яснення перекладачу його прав, обов'язків та попередження про відповідальність; складання перекладачем присяги.

Відповідно до ст. 200 КАС України суд роз'яснює перекладачеві його права і обов'язки та попереджає його під розписку про кримінальну відповідальність за заздалегідь неправильний переклад і за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків. Вважаємо за необхідне попереджати перекладача не лише про кримінальну відповідальність, але враховуючи запропоновані в попередньому розділі зміни до ч. 5 ст. 68 КАС України попереджати його про адміністративну відповідальність за неповагу до суду або встановлених у суді правил, за злісне ухилення перекладача від явки до суду, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

КАС України не визначено наслідків неприбуття перекладача в судові засідання. Враховуючи необхідність врегулювання даного питання, вважаємо за доцільне КАС України доповнити положенням, яким визначити, що у разі неявки в судові засідання перекладача суд заслуховує думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість розгляду справи за відсутності перекладача, який не з'явився, та постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи на певний строк. Одночасно суд вирішує питання про відповідальність перекладача, який не з'явився.

В адміністративному судочинстві перекладач здійснює усний та письмовий переклад. Усний переклад використовується під час проведення

процесуальних дій, спілкування перекладача з особою, яка не володіє мовою судочинства, при розгляді справи в суді першої інстанції та при перегляді судових рішень. Письмовий переклад здійснюється у разі, коли необхідно здійснити переклад письмового документу на мову судочинства або з мови судочинства для вручення копій даного документу особі, яка не володіє мовою судочинства, або здійснити переклад документа, отриманого від вказаної особи, на мову судочинства для приєднання до матеріалів адміністративної справи.

Законодавцем не передбачено обов'язковості перекладу рішення адміністративного суду ні усно під час проголошення, ні письмово для вручення особі, яка не володіє мовою судочинства. Проте, участь перекладача під час оголошення рішення є обов'язковою, окрім того, його участь є обов'язковою у випадку роз'яснення судового рішення в порядку ст. 254 КАС України. Задля забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах та можливості особи, яка не володіє мовою судочинства в повній мірі користуватись своїми процесуальними правами, в тому числі правом на оскарження судового рішення, в адміністративному судочинстві слід закріпити положення, яким передбачити, що судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються особам, які беруть участь у справі та не володіють мовою судочинства у перекладі на мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів, надання копій яких передбачено КАС України, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб.

КАС України передбачає можливість розгляду адміністративної справи або її частини у закритому судовому засіданні, коли суд дійде висновку, що відкритий розгляд може призвести до розголошення державної таємниці. Проте, у КАС України відсутнє правове регулювання процесуальних відносин з охорони державної таємниці при здійсненні адміністративного судочинства. Порядок охорони державної таємниці досить детально визначений під час кримінального провадження. Аналіз положень КПК України та інших нормативно правових актів дозволив з'ясувати особливості залучення перекладача до адміністративного судочинства у справах, де міститься

інформація, що становить державну таємницю, та виокремити спеціальні вимоги, які ставляться до перекладача (наявність у нього допуску до державної таємниці відповідної форми; надання йому доступу до конкретної секретної інформації (категорії секретної інформації) та її матеріальних носіїв). З огляду на правовий статус такої інформації, суд зобов'язаний, насамперед, встановити спеціальні вимоги, і лише після цього перейти до встановлення загальних (встановлення особи перекладача, його компетентності).

Роль перекладача у стадіях з перегляду судових рішень істотно не відрізняється, у порівнянні із стадією судового розгляду, і передбачає здійснення як усного, так і письмового перекладу.

ВИСНОВКИ

У результаті здійсненого дослідження зроблено такі **Висновки**:

1. Мова судочинства є основоположною, конституційною засадою, яка посідає ключове місце у забезпеченні відправлення правосуддя, а також гарантує належний захист прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина у процесі здійснення судочинства. Закріплення основних засад судочинства у Конституції України підкреслює їх базовий, основоположний характер щодо до норм процесуальних кодексів та законодавчих актів, які регулюють питання провадження різних видів судочинства.

В адміністративному судочинстві зміст засади мови судочинства визначають такі елементи: 1) здійснення адміністративного судочинства державною мовою або, за згодою сторін, регіональною мовою; 2) забезпечення учасникам справи та їх представникам права вчиняти усні процесуальні дії рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють; 3) забезпечення особам, які не володіють мовою судочинства, можливості користуватися послугами перекладача; 4) забезпечення вручення судових документів учасникам справи у перекладі їх рідною мовою або іншою мовою, якою вони володіють.

2. Процесуальною гарантією практичної реалізації положень засади мови судочинства в адміністративних судах є участь перекладача. Він є учасником адміністративного процесу із спеціальними правами, який не має юридичної заінтересованості у результатах вирішення адміністративної справи, чия діяльність сприяє здійсненню правосуддя. Процесуальна роль перекладача в адміністративному процесі має вираз у створенні належних умов комунікації між судом і сторонами адміністративного судочинства у випадках, якщо окремі з них не володіють мовою судочинства. Таким чином, діяльність перекладача опосередковано забезпечує реалізацію й інших засад адміністративного судочинства, зокрема законності, рівності усіх учасників адміністративного

процесу перед законом і судом, змагальності сторін, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішень адміністративного суду та інших.

3. Ефективність налагодження комунікативного зв'язку між суб'єктами адміністративного процесу залежить від забезпечення належного рівня компетентності перекладача. Компетентність перекладача як умова набуття ним процесуального статусу в адміністративному судочинстві, визначається формалізованим матеріальним статусом особи у поєднанні із суб'єктивною оцінкою її фахових знань, спеціальних знань та додаткових когнітивних навичок. Суб'єктивна оцінка рівня компетентності здійснюється самим перекладачем та суддею.

4. Зарубіжний досвід гарантування належного рівня компетентності перекладача в судовому процесі представлено двома типами визначення матеріального статусу перекладача: формалізований і неформалізований. Формалізований матеріальний статус перекладача («сертифікований (акредитований) перекладач», «присяжний перекладач», «судовий перекладач») передбачає наявність офіційно підтверджених повноважень на участь у суді, здійснення офіційного перекладу юридичних документів, посвідчення вірності перекладів з однієї мови на іншу. Формалізація процесуального статусу перекладача є характерною для країн Північної Америки, Австралії та Західної Європи. Процесуальне законодавство країн колишнього Радянського Союзу та окремих країн Східної Європи не містить вимоги формалізації матеріального статусу перекладача та поверхово визначає його повноваження. При цьому, майже усі із розглянутих країн мають реєстри (списки) перекладачів, до яких може звернутися суд у разі необхідності, та встановлюють обов'язок складання присяги щодо правильного перекладу, але водночас, законодавчо не забороняють залучення осіб, яких не внесено до відповідного реєстру, до участі в судовому процесі.

З метою оптимізації витрат на здійснення судочинства, в Україні доцільно впровадити інститут судових перекладачів щодо поширених мов та сурдоперекладу. Забезпеченню перекладу з рідкісної мови чи окремого діалекту

сприятиме можливість залучення особи з неформалізованим статусом, який має достатню компетентність і може здійснювати переклад.

5. Процесуальний статус перекладача в адміністративному судочинстві – це сукупність наданих йому процесуальним законодавством прав та обов’язків, реалізація яких забезпечується законодавчо визначеними гарантіями та відповідальністю, а також сукупність свобод та законних інтересів, які хоча прямо законодавчо не закріплені, проте, впливають зі змісту процесуальних норм, якими врегульовано участь перекладача в адміністративному провадженні. Основу процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві становлять права, обов’язки, гарантії та відповідальність.

6. До елементів процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві належать також свободи та законні інтереси, оскільки хоча їх прямо не закріплено у законі, проте, перші впливають із його змісту та мають вираз у можливостях особи поводитись відповідно до своїх волевиявлень, тобто робити все, що не заборонено законом і не спричиняє невинуватної шкоди правам і свободам інших людей; інші – мають вираз у можливостях особи користуватися конкретним соціальним благом, а також звертатися за захистом до компетентних державних органів з метою задоволення своїх потреб, які не суперечать суспільним інтересам.

7. КАС України залучення та участь перекладача в адміністративному судочинстві пов’язує з необхідністю здійснення усного або письмового перекладу чи сурдоперекладу, при цьому не визначає підстави залучення.

Підставою залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві є неволодіння тим або іншим його учасником мовою судочинства. Неволодіння мовою судочинства свідчить про нерозуміння учасником адміністративного судочинства мови, якою воно здійснюється, та неможливість безперешкодної реалізації ним процесуальних повноважень. Факт неволодіння учасником адміністративного судочинства мовою, якою воно здійснюється,

підлягає встановленню судом із наданням йому повноважень щодо залучення у необхідних випадках спеціаліста-мовознавця.

8. Відвід та самовідвід є засобами забезпечення неупередженості і компетентності перекладача в адміністративному процесі. Оновлене процесуальне законодавство розмежовує підстави відводу (самовідводу) осіб, що сприяють судочинству, в тому числі і перекладача, та судді. Проте, ст. 38 КАС України містить відсилочне положення до ч. 1 ст. 36 КАС України, відповідно до якого перекладач не може брати участі в адміністративному процесі та відводиться за підставами, встановленими для відводу судді. Окремі підстави для відводу чи самовідводу, зазначені у ст. 36 КАС України, не можуть бути застосовані до перекладача (п. 5 ч. 1 ст. 36 КАС України, оскільки стосується порушення порядку визначення судді для розгляду справи) або ж можуть довільно тлумачитися (п. 2, 4 ч. 1 ст. 36 КАС України, хоча і стосується наявності інших обставин, які викликають сумнів у неупередженості, однак встановлена виключно для судді). За таких обставин положення КАС України, що регламентують підстави відводу чи самовідводу перекладача, підлягають уточненню.

9. Новаційною гарантією реалізації процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві є впровадження авансованої сплати його послуг учасником справи, який заявив відповідне клопотання. При цьому, ст. 136 КАС України не визначає підстав для прийняття суддею такого рішення, але закріплює наслідки несплати у визначений строк відповідної суми авансом – скасування ухвали про залучення перекладача. Поширення такого підходу до забезпечення компенсації витрат, пов'язаних із залученням свідків, спеціалістів, експертів на перекладачів є невиправданим і невілює їхню роль в адміністративному судочинстві, оскільки відправлення правосуддя в адміністративних справах щодо осіб, які не розуміють мови судочинства, є неможливим. Таким чином, питання авансованої сплати послуг перекладача в адміністративному судочинстві є виправданим лише у випадку, коли суддя

вбачає у діях учасника справи щодо залучення перекладача ознаки зловживання ним процесуальними правами.

10. Залучення перекладача до участі в адміністративному процесі здійснюється як за клопотанням учасників справи, так і з ініціативи суду. При цьому, витрати, пов'язані із залученням перекладача, несе сторона, яка заявила клопотання про його виклик. Проте, з урахуванням того, що обов'язковою стороною адміністративного судочинства є суб'єкт владних повноважень, законодавець має забезпечити гарантії рівності сторін в адміністративному процесі, у тому числі передбачивши право на безоплатне користування послугами перекладача для сторони адміністративного процесу, якою є фізична чи юридична особа незалежно від її спроможності оплатити послуги перекладача.

11. Процедура залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві передбачає виконання судом таких дій: встановлення підстав для залучення перекладача; здійснення виклику перекладача; пересвідчення в особі та компетентності перекладача і з'ясування відсутності підстав для відводу; прийняття процесуального рішення про залучення перекладача; роз'яснення перекладачеві його прав, обов'язків та попередження про відповідальність; складання перекладачем присяги.

12. КАС України не визначено наслідків неприбуття перекладача у судові засідання. Враховуючи необхідність врегулювання цього питання, доцільним є доповнити КАС України положенням, яким визначити, що у разі неявки у судові засідання перекладача суд заслуховує думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість розгляду справи за відсутності перекладача, який не з'явився, та постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи на певний строк. Одночасно суд вирішує питання щодо відповідальності перекладача, який не з'явився.

13. Законодавцем не передбачено обов'язковості перекладу рішення адміністративного суду ні усно під час проголошення, ні письмово для вручення особі, яка не володіє мовою судочинства. Проте, участь перекладача

під час оголошення рішення є обов'язковою. Окрім того, його участь є обов'язковою у разі роз'яснення судового рішення у порядку ст. 250 КАС України. Для забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах та можливості особи, яка не володіє мовою судочинства повною мірою користуватися своїми процесуальними правами, у тому числі правом на оскарження судового рішення, в адміністративному судочинстві слід закріпити положення, яким передбачити, що судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються особам, які беруть участь у справі та не володіють мовою судочинства у перекладі на мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів, надання копій яких передбачено КАС України, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб.

14. З метою удосконалення порядку залучення, участі та процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві до КАС України слід внести ряд змін і доповнень, зокрема:

– ст. 71 КАС України «Перекладач» викласти у такій редакції:

«1. Перекладачем є особа, яка залучається для здійснення усного або письмового перекладу з мови, якою володіє особа, яка бере участь у справі на мову судочинства, а також особа, яка володіє технікою спілкування з глухими, німими чи глухоніми. Перекладач залучається ухвалою суду за клопотанням особи, яка бере участь у справі, або призначається з ініціативи суду.

2. Суд забезпечує особам, які беруть участь у справі та не володіють мовою судочинства, право вчиняти усні процесуальні дії (робити заяви, давати показання і пояснення, заявляти клопотання і скарги, ставити запитання тощо) мовою, якою вони володіють, користуючись послугами перекладача у встановленому цим Кодексом порядку. Судові рішення, якими суд закінчує судовий розгляд по суті, надаються особам, які беруть участь у справі та не володіють мовою судочинства у перекладі на мову, якою вони володіють. Переклад інших процесуальних документів, надання копій яких передбачено цим Кодексом, здійснюється лише за клопотанням зазначених осіб.

3. Перекладач має право:

відмовитися від участі в адміністративному судочинстві, якщо він не володіє мовою в обсязі, необхідному для перекладу;

задавати питання з метою уточнення перекладу;

на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних із викликом до суду;

ознайомитися з технічним записом і журналом судового засідання, протоколом про вчинення окремої процесуальної дії поза залом судового засідання або під час виконання судового доручення та подати зауваження щодо них у порядку та в строки, встановлені цим Кодексом;

оскаржити судові рішення щодо судових витрат, якщо це стосується його інтересів.

4. Перекладач зобов'язаний:

з'являтися за викликом до суду;

здійснювати повний і правильний переклад;

своїм підписом посвідчувати правильність перекладу у процесуальних документах;

заявляти самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом;

дотримуватися порядку судового засідання, виконувати розпорядження головуєчого, утримуватися від будь-яких дій, що свідчать про явну зневагу до суду або встановлених у суді правил;

не розголошувати без дозволу суду відомості, які безпосередньо стосуються суті адміністративного провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачеві у зв'язку з виконанням його обов'язків.

5. За неповагу до суду або встановлених у суді правил, за злісне ухилення перекладача від явки до суду, за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків перекладач несе адміністративну відповідальність. За завідомо неправильний переклад перекладач несе кримінальну відповідальність»;

– ч. ч. 1 і 2 ст. 137 КАС України «Витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз» викласти у такій редакції:

«1. Витрати, пов'язані із залученням свідків, спеціалістів, перекладачів та проведенням судових експертиз, несе сторона, яка заявила клопотання про виклик свідків, залучення спеціаліста, перекладача та проведення судової експертизи, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

2. Свідкам, експертам, спеціалістам, перекладачам оплачується проїзд, а у разі переїзду до іншого населеного пункту – добові та витрати, пов'язані з наймом жилого приміщення. Експертам, спеціалістам і перекладачам повинна бути сплачена винагорода за виконану роботу»;

– ч. 1 ст. 200 КАС України «Роз'яснення перекладачеві його прав та обов'язків, присяга перекладача» викласти у такій редакції:

«1. Головуючий у судовому засіданні встановлює особу перекладача, пересвідчується у його компетентності, роз'яснює перекладачеві його права та обов'язки, встановлені статтею 71 цього Кодексу, і попереджає його під розписку про адміністративну відповідальність за неповагу до суду або встановлених у суді правил, злісне ухилення перекладача від явки до суду, відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків та про кримінальну відповідальність за завідомо неправильний переклад»;

– ч. 1 ст. 38 КАС України «Підстави для відводу (самовідводу) секретаря судового засідання, експерта, спеціаліста, перекладача» викласти у такій редакції:

«1. Секретар судового засідання, експерт, спеціаліст, перекладач не можуть брати участі в адміністративному судочинстві та відводяться за підставами, встановленими у частині першій статті 36 цього Кодексу, за винятком тих, які можуть бути застосовані лише до судді»;

– п. 4 ч. 1 ст. 27 КАС України «Підстави для відводу (самовідводу) судді» викласти у такій редакції:

« — за наявності інших обставин, які викликають сумнів у його неупередженості».

– назву ст. 206 КАС України «Наслідки неприбуття в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста» викласти у такій редакції: «Наслідки неприбуття в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста, перекладача»;

– ст. 206 КАС України доповнити ч. 2, яку викласти в такій редакції:

«2. У разі неявки в судове засідання перекладача, суд заслуховує думку осіб, які беруть участь у справі, про можливість розгляду справи за відсутності перекладача, який не з'явився, та постановляє ухвалу про продовження судового розгляду або про відкладення розгляду справи на певний строк. Одночасно суд вирішує питання про відповідальність перекладача, який не з'явився»;

– ст. 136 КАС України доповнити ч. 2, яку викласти у такій редакції:

«2. Встановлення попередньої (авансом) оплатити витрат, пов'язаних із залученням перекладача можливе лише за умови, якщо у діях учасника справи щодо залучення перекладача вбачаються ознаки зловживання процесуальними правами»;

– диспозицію ст. 386 КК України «Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку» викласти у такій редакції:

«Стаття 386. Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, перекладача, примушування їх до відмови від давання показань, висновку або здійснення перекладу

Перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, перекладача до суду, органів досудового розслідування, тимчасових слідчих та спеціальної тимчасової слідчої комісії Верховної Ради України, примушування їх до відмови від давання показань, висновку або здійснення перекладу, а також до давання завідомо неправдивих показань, висновку або завідомо неправдивого перекладу шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або

підкуп свідка, потерпілого, експерта чи перекладача з тією самою метою, а також погроза вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання, висновок або здійснений переклад ...».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абшилава Г.В. Об обстоятельствах, исключающих участие переводчика в производстве по уголовному делу. *Уголовное право*. 2004. № 4. С. 58-59.
2. Абшилава Г.В. Процессуально-правовые и гуманитарные проблемы участия переводчика в уголовном судопроизводстве России: дис. ... канд. юрид. наук. Москва. 2005. 203 с.
3. Административный процессуальный кодекс Республики Казахстан (Проект) URL: <http://sud.kz/rus/content/administrativnyy-processualnyy-kodeks-respubliki-kazahstan>
4. Административно-процессуальный кодекс Грузии от 23.07.1999 г. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/download/16492/47/ru/pdf>
5. Административно-процессуальный кодекс Естонской Республики от 27.01.2011 г. (с изменениями от 01.09.2017 г.) URL: <https://www.juristaitab.ee/ru/zakonodatelstvo/administrativno-processualnyy-kodeks>
6. Административно-процессуальный кодекс Кыргызской Республики от 25.01.2017 г. № 13 (с изменениями от 28.07.2017 г.) URL: http://online.adviser.kg/Document/?doc_id=38800804&page=1
7. Авер'янов В.Б., Андрійко О.Ф., Голосніченко І.П. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник у 2 т. Київ: *Юридична думка*, 2004. (Загальна частина.). Т.1. 2004. 584 с.
8. Адміністративне право України: навчальний посібник у 2 т. за ред. В.В. Галуцька. Херсон: *ПАТ Херсонська міська друкарня*, 2011. Т.1. 2005. 320 с.
9. Адміністративне право України: підручник. за ред. Ю.П. Битяка. Київ: *Юрінком Інтер*, 2005. 544 с.
10. Адміністративне процесуальне (судове) право України: підручник. за заг. ред. С.В. Ківалова. Одеса: *Юридична література*, 2007. 312 с.
11. Адміністративне судочинство: підручник. за заг. ред. Т.О. Коломоєць. 2-е вид., переробл. і доповн. Київ. *Істина*, 2011. 304 с.

12. Адміністративне судочинство: навчальний посібник за заг. ред. проф. О.П. Рябченко. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: *ХНУ імені В. Н. Каразіна*, 2014. 304 с.
13. Адміністративний процес України: навчальний посібник за ред. А.Т. Комзюка, В.М. Бевзенка, Р.С. Мельника. Київ. *Прецедент*, 2007. 531 с.
14. Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики (короткий очерк). – Москва. *Изд-во Просвещение*, 1966. 262 с.
15. Аракелян М.М. Провадження у справах щодо видворення іноземців та осіб без громадянства в адміністративному суді: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2012. 23 с.
16. Балюк І.А. Перекладач у господарському та інших судових процесах України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 3. С. 89-92.
17. Бандурка А.М., Тищенко Н.М. Административный процесс: ученик. Харьков: *Издательство НУВД*, 2001. 352 с.
18. Бевзенко В.М. Участь в адміністративному судочинстві України суб'єктів владних повноважень: правові засади, підстави та форми. Київ. *Прецедент*, 2010. 475 с.
19. Безруков С.И. Принципы уголовного судопроизводства: понятие, система и общая характеристика. Омск: *Издательство Омской академии МВД России*, 2005. 107 с.
20. Бережна І.А. Перекладач в адміністративно-деліктному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. – Запоріжжя, 2013. – 239 с.
21. Бережна І.А., Бережний О.Р. Статус перекладача в адміністративно-деліктному провадженні: порівняльно-правовий аспект за законодавством України. *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 2. С. 90-98.
22. Білоскурська О.В. Щодо поняття конституційних обов'язків. *Право України*. 2004. № 10. С. 85-88.
23. Бозров В., Кобяков В. Об участии переводчика в суде. *Советская юстиция*. 1993. № 8. С. 14.

24. Боннер А.Т. Судебная практика по делам, возникающим из административно-правовых отношений. *Советское государство и право*. 1992. № 2. С. 141-149.

25. Бородин І. Про сутність адміністративної юстиції. *Право України*. 2000. № 2. С. 15-17.

26. Бояринцева М.А. Адміністративно-правовий статус громадян: до питання про склад елементів. *Право України*. 2002. № 8. С. 21-25.

27. Братель О.Г. Практичні питання участі перекладача в цивільному процесі. URL: <http://goal-int.org/praktichni-pitannya-uchasti-perekladacha-v-civilnomu-procesi>

28. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. Очерк теории. Минск. *Юридическая литература*, 1976. 215 с.

29. Бунова И.И. Критерии, определяющие степень владения участником процесса языком судопроизводства. *Российский судья*. 2010. № 7. С. 14-17.

30. Бушев А.Б. Вопросы юридического перевода. *Язык и право: актуальные проблемы взаимодействия*. Материалы Междунар. науч.-практ. Интернет-конференции. Ростов н/Д: *Ростиздат*, 2011. С. 27-36.

31. Венгеров А.Б. Теорія держави і права. Ч. 2. Теорія права. Москва. 1996. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/venger/index.php

32. Виконавча влада і адміністративне право: навчальний посібник за ред. В.Б. Авер'янова. Київ. *Ін-Юре*, 2002. 668 с.

33. Винников А.В. Лингвистика, закон и «понятия». О лингвистических проблемах юстиции и общества. *Российское полицейское право*. 2012. № 1. URL: <http://otkrmir.ru/uslugi-perevoda/sudebnyy-perevod/statii-po-sudebnomu-perevodu/lingvistika-zakon-i-ponyatiya/>

34. Винников А.В. О мировых закономерностях полицейского и судебного перевода. *Евразийская адвокатура*. 2013. № 1 (2). С. 89-103.

35. Винников А.В. Практические аспекты участия переводчика в уголовном процессе. *Уголовный процесс*. 2012. № 1. С. 60-66.

36. Винокурова І.М. Організаційно-правові засади діяльності адміністративних судів: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2011. 215 с.
37. Витрук Н.В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. Москва: *Наука*, 1979. 229 с.
38. Воеводин Л.Д. Юридический статус личности в России: учебное пособие. Москва: *ИНФРА-М-НОРМА*, 1997. 304 с.
39. Гайдай В.В. Особливості перекладу судових рішень як виду юридичних текстів. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*. 2016. № 3-4. С. 48-51.
40. Гнап Д.Д. Відкриття провадження в адміністративній справі як стадія адміністративного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2015. № 1. С. 111-114.
41. Головинская Е.П. Процессуально-правовые основы деятельности переводчика по обеспечению принципа языка уголовного судопроизводства: дис. ... канд. юрид. наук. Воронеж, 2006. – 193 с.
42. Гончарук С.Т. Основы адміністративного права України: навчальний посібник. Київ: *Знання*, 2004. 342 с.
43. Горобцова Я.В. Щодо принципів адміністративного судочинства. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. № 12. Т. 2. С. 136-140.
44. Городовенко В.В. Принцип державної мови судочинства і діловодства в судах України: проблеми правозастосування. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 4. С. 161-169.
45. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1798-12>
46. Гукасян Р.Е. Проблема интереса в советском гражданском процессуальном праве. Саратов: *Право*, 1970. 190 с.
47. Гутаріна К.В. Адміністративні суди України на шляху становлення. *Адвокат*. 2005. № 9. С. 48-54.

48. Даниленко А.В. Особливості реалізації засади державної мови та проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях за участю глухих, німих та глухонімих осіб. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 33. С. 21-26.

49. Демин А.А. Административный процесс в развивающихся странах: учебное пособие. Москва: *Изд-во РУДН*, 1987. 84 с.

50. Демський Е.Ф. Адміністративне процесуальне право України: навчальний посібник. Київ: *Юрінком Інтер*, 2008. 496 с.

51. Денисенко Г. Правовий статус лінгвіста як перекладача у межах правозастосовного процесу. *Jurnalul juridic național: teorie i practică*. 2014. decembrie. P. 24-29.

52. Діткевич І.І. Адміністративна процесуальна правосуб'єктність: дис. ... канд. юрид. наук. К., 2011. 230 с.

53. Дриц К.В. Институт сертификации судебных переводчиков: зарубежный опыт и возможность его применения в России. *Юридический вестник молодых ученых*. 2016. Вип. 3. С. 58-62.

54. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання. Київ. *Ленвіт*, 2003. 273 с. URL: kievskiy-ruo.edu.kh.ua/Files/downloads/zagalnoyevrop_rekom.doc

55. Зеленцов А.Б. Субъективное публичное право. Учебное пособие. Москва. *Изд-во РУДН*, 2012. 146 с.

56. Ишмухаметов Я.М. Язык судопроизводства как принцип российского уголовного судопроизводства: дис. ... канд. юрид. наук. Ижевск, 2006. – 204 с.

57. Іванюк І.Д. Проблеми вдосконалення статусу перекладача в контексті протидії зловживання правом у кримінальному процесі України. *Університетські наукові записки*. 2011. № 3. С. 337-346.

58. Інструкція про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплати винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати

державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 року № 710 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/710-96-%D0%BF>

59. Картузова І., Осадчий А. До проблеми позову в адміністративному процесі. *Право України*. 2003. № 7. С. 80-84.

60. Картузова І. Поняття, елементи та види адміністративного позову. *Юридичний вісник*. 2013. № 3. С. 94-100.

61. Ким В.В. Ответственность за ложные показания, заключение эксперта, специалиста или неправильный перевод. *Научные труды РАЮН*. Вып. 5. Т. 3. Москва. *РАЮН*, 2005. С. 266-271.

62. Ківалов С.В., Біла Л.Р. Адміністративне право України: навчально-методичний посібник. Вид. 2-ге, перероб. Одеса. *Юридична література*, 2002. 312 с.

63. Клименко Л.С. Законодавче регулювання мовної політики у сфері судочинства та діловодства України. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. Серія 18: *Економіка і право*. 2010. Вип. 12. С. 48-55.

64. Ковалів М.В. Принципи адміністративного судочинства: поняття, зміст, система. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 174-184.

65. Ковальчук С.О., Крет Г.Р. Охорона державної таємниці під час кримінального провадження. *Наше право*. 2012. № 4 ч. 2 С. 95-102.

66. Кодекс адміністративного судопроизводства Республики Армения 05.12.2013 г. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31425024#pos=28;-220

67. Кодекс адміністративного судопроизводства Российской Федерации от 08.03.2015 г. № 21-ФЗ (ред. от 29.07.2017 г.) URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_176147

68. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15/page>

69. Кодекс адміністративного судочинства України. Науково-практичний коментар за заг. ред. С.В. Ківалова, О.І. Харитонової. Харків. *ТОВ «Одіссей»*. 2005. 552 с.

70. Кодекс адміністративного судочинства України: науково-практичний коментар за заг. ред. Р.О. Куйбіди. У 2 т. Т. 1. Київ. *Книги для бізнесу*, 2007. 552 с.

71. Кодекс професійної етики Асоціації перекладачів України URL: <http://www.uta.org.ua/code>

72. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

73. Колісник О.В. Суд як суб'єкт цивільних процесуальних відносин: дис. ... канд. юрид. наук. Харків. 2008. 224 с.

74. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник. Київ: *Юрінком Інтер*, 2011. 567 с.

75. Коломоєць Т.О. Право особи на лінгвістичну (мовну) допомогу в адміністративному судочинстві: деякі теоретичні, нормативні та праксеологічні питання. *Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 4. С. 64-72.

76. Комаров С.А. Общая теория государства и права: курс лекций. 2-е изд. Москва: *РАГС*, 1996. 312 с.

77. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

78. Котенко В. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів сторін на стадії підготовчого провадження в адміністративному процесі. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2008. Вип. 79. С. 53-55.

79. Кравчук М.В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права: навчальний посібник. 3-тє вид., змін. й доповн. Тернопіль. *Карт-блани*, 2002. 247 с.

80. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: елементарний курс. 2-е изд. Харків. *Одіссей*, 2008. 432 с.

81. Крет Г.Р. Особливості залучення перекладача до кримінального провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства. Матер. регіонального круглого столу (19 квітня 2013 р.). Одеса: *Юридична література*, 2013. С. 114-119.

82. Крет Г.Р. Порядок допуску осіб до участі у кримінальному провадженні, яке містить відомості, що становлять державну таємницю. *Судова апеляція*. 2012. № 4. С. 107-111.

83. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

84. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>

85. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>

86. Крусян А.Р. Конституційно-правова свобода людини як мета сучасного конституціоналізму. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. Одеса: *Юрид. л-ра*. 2009. Т. 8. С. 125-136.

87. Кузик Т.М. Поняття та вимоги до особи перекладача у кримінальному процесі України. *Часопис Хмельницького університету управління і права «Університетські наукові записки»*. № 1. 2013. С. 341-346.

88. Кузик Т.М. Теоретико-правові та процесуальні аспекти участі перекладача у кримінальному провадженні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2012. 213 с.

89. Кузьменко О.В. Курс адміністративного процесу: навчальний посібник. Київ. *Юрінком Інтер*, 2012. 208 с.

90. Кузьменко О.В. Процесуальні категорії адміністративного права. Львів. ВАТ «Львівська книжкова фабрика «Атлас». 2004. 232 с.

91. Кучинська О.П. Перекладач в кримінальному процесі України. *Вісник Академії адвокатури України*. 2010. №1 (17). С. 139-141.

92. Лазаренко Л.М. Лекційний курс: «Вступ до перекладознавства» для студентів I курсу. Маріуполь, 2004. 63 с. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:dpo4arXEJewJ:scfl.kpi.ua/sites/default/files/vstup_do_perekladoznavstva_pidruchnyk.doc+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua

93. Леоненко М.І. Правове положення перекладача як суб'єкта забезпечення принципу національної мови кримінального судочинства. *Вісник Запорізького державного університету*. 2003. №1. С. 1-7 URL: <http://web.znu.edu.ua/herald/issues/archive/articles/2729.pdf>

94. Леоненко М.І. Принцип національної мови у кримінальному судочинстві: дис. ... канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2001. 187 с.

95. Лученко Д.В. Скарга як процесуальна форма правозахисту в адміністративно-правових відносинах. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2014. № 1 (16). 285-293.

96. Малярєнко В.Т. Про державну мову та перекладача у кримінальному процесі України. *Голос України*. 2006. № 175. С. 5.

97. Маніна М. До питання про конституційні обов'язки дітей. *Право України*. 2007. № 11. С. 40-43.

98. Мартиненко Б.Д. Гарантії суб'єктів провадження у справах про адміністративні проступки: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2007. 195 с.

99. Мартинців А.М. Грошове стягнення як захід забезпечення кримінального провадження: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2017. – 20 с.

100. Матвійчук В.К., Хар І.О. Науково-практичний коментар до Кодексу адміністративного судочинства України. Київ. *Алерта: КНТ*. 2008. Т. 1. 2008. 787 с.

101. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права: курс лекцій. 2-е изд. Москва. *Юристъ*. 2001. 776 с.

102. Махревка О.В. Критерії допустимості участі перекладача у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 392-401.

103. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спілкування. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Львів. 2005. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Підручник.%20Українська%20мова%20професійного%20спілкування.pdf>

104. Михайлов О.М. Правовий статус інших учасників адміністративного судочинства в Україні: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 22 с.

105. Михайлов О.М. Правовий статус інших учасників адміністративного судочинства в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2015. 238 с.

106. Міліціанов Р.В. Правова природа конституційних засад судочинства. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «ПРАВО»*. 2014. Вип. № 18. С. 69-72.

107. Муратова И.А. Федеральный сертификационный экзамен на звание судебного переводчика в США. *Мир Перевода*. 2005. № 2 (14). С. 60-64.

108. Науково-практичний коментар Кодексу адміністративного судочинства України за заг. ред. О.М. Пасенюка. Київ. *Юрінком Інтер*. 2009. 704 с. <http://uristinfo.net/adminpravo/232-naukovo-praktichnij-komentar-kas-ukrayini.html>

109. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення за ред. Р.А. Калюжний, А.Т. Комзюк, О.О. Погрібний та ін. Київ. *Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність»*, 2008. 781 с. URL: <http://uristinfo.net/adminpravo/131-ra-kaljuzhnij-naukovo-praktichnij-komentar-kupap.html>

110. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 4-те вид., переробл. та доповн. за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ. *Юридична думка*. 2007. 1184 с.

111. Нерсисянц В.С. Система юридических гарантий прав и свобод граждан. Социалистическое правовое государство: концепция и пути реализации. Москва. *Юридическая литература*, 1990. 318 с.

112. О присяжных переводчиках: закон Республики Эстонии от 17.01.2001 г. URL: http://estonia.news-city.info/docs/sistemsw/dok_iegfab.htm

113. Оборотов Ю.Н., Дудченко В.В. Общетеоретическая юриспруденція. Одеса. *Феникс*, 2011. 436 с.

114. Общая теория государства и права. Академический курс: учебник в 2 т. за ред. Байтин М.И., Бережнов А.Г., Витрук Н.В. Москва: *Зерцало-М*. Т. 1. 1998. 416 с.

115. Основи адміністративного судочинства в Україні (навчальний посібник для юридичних факультетів та юридичних клінік) за заг. редакцією Н.В. Александрової, Р.О. Куйбіди. Київ. *Конус-Ю*, 2006. 256 с.

116. Осокина Г.Л. Иск: теория и практика. Г.Л. Осокина. Москва. Городец, 2000. 192 с.

117. Остапенко Т.А. Суб'єкти адміністративного судочинства України. Сучасний стан та перспективи розвитку української правової системи. Всеукр. конференція (16 липня 2011 р., м. Львів). Львів: *Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив»*. 2011. Т. II. URL: <http://www.court.gov.ua/sud5024/9/39/>

118. Пабат О.В. Адміністративно-процесуальні гарантії прав та свобод громадян: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 194 с.

119. Панчишин А.В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95-98.

120. Педько Ю.С. Становлення адміністративної юстиції в Україні. Київ. *Ин-т держави і права*. 2003. 208 с.

121. Перепелюк В.Г. Адміністративний процес. Загальна частина: навчальний посібник. Чернівці: *Рута*, 2003. 367 с.

122. Петрик В.В. Загальні підстави відводу в цивільному процесі. *Адвокат*. 2012. № 7. С. 40-44.

123. Петров Г.И. Сущность советского административного права. Ленинград. *Изд-во Ленингр. ун-та*, 1959. 184 с.

124. Писаренко Г.М. Судові рішення в адміністративних справах: поняття, види, особливості ухвалення. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. Вип. 62. С. 43-51.

125. Пігарева Г. Загальновизнані принципи здійснення правосуддя: міжнародний та національний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 91-94.

126. Покрещук О., Фурса С. Процесуальне становище перекладача в нотаріальному та інших юридично значущих процесах: проблемні питання. *Право України*. 2000. № 10. С. 87-90.

127. Політичний енциклопедичний словник: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів за ред. Ю.С. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна. Київ. *Генеза*. 1997. 400 с.

128. Постанова Верховного суду України від 09.02.2007 р. у провадженні № 21-1080во06 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/664164>

129. Присяжний перекладач в Іспанії URL: http://www.lanian.es/ua/article/certified_translator_spanish].

130. Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 1 липня 1996 р. № 710: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 р. № 542 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/542-2017-%D0%BF>

131. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>

132. Про Довідку щодо допуску і доступу представника позивача до матеріалів адміністративної справи, які містять державну таємницю: постанова пленуму Вищого адміністративного суду України від 13.03.2017 р. № 4 URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0004760-17>

133. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.1993 р. № 3782-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>

134. Про залучення перекладачів у кримінальному провадженні: рішення Ради суддів України від 09.06.2016 р. № 48. URL: <http://www.rsu.gov.ua/ua/events/risenna-rsu-no-48-vid-09062016-pro-zalucenna-perekladaciv-u-kriminalnomu-provadzenni>

135. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17/paran92#n92>

136. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440 зареєстрований у Міністерстві юстиції України 17.08.2005 р. за № 902/11182 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05>

137. Про затвердження Інструкції про порядок і розміри компенсації (відшкодування) витрат та виплат винагороди особам, що викликаються до органів досудового розслідування, прокуратури, суду або до органів, у провадженні яких перебувають справи про адміністративні правопорушення, та виплати державним спеціалізованим установам судової експертизи за виконання їх працівниками функцій експертів і спеціалістів: постанова Кабінету Міністрів України від 01.07.1996 року № 710. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/710-96-п>

138. Про затвердження Інструкції про порядок роботи з технічними засобами фіксування судового процесу (судового засідання) затверджена наказом Державної судової адміністрації України від 20.09.2012 р. № 108. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0108750-12>

139. Про затвердження Порядку ведення Державною міграційною службою України Довідково-інформаційного реєстру перекладачів: наказ МВС України від 11.03.2013 р. № 228 (зареєстровано в Міністерстві юстиції України 22.05.2013 р. за № 801/23333). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0801-13>

140. Про звернення Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо забезпечення рівності прав громадян у судовому процесі за

мовною ознакою: рішення Ради суддів України № 11 від 08.02.2013 р. URL: <http://rsu.court.gov.ua/rsu/rishennya/rsu1108022013>

141. Про судові рішення в адміністративній справі: постанова пленуму Вищого адміністративного суду України від 20.05.2013 р. № 7 URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0007760-13>

142. Про судову практику розгляду спорів щодо статусу біженця та особи, яка потребує додаткового або тимчасового захисту, примусового повернення і примусового видворення іноземця чи особи без громадянства з України та спорів, пов'язаних із перебуванням іноземця та особи без громадянства в Україні: постанова пленуму Вищого адміністративного суду України від 25.06.2009 р. № 1 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v_001760-09

143. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

144. Прут Ю. Процесуальний інститут відводу секретаря судового засідання в цивільному судочинстві. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 2. С. 33-37.

145. Пчелін В. Поняття та значення принципів організації адміністративного судочинства. *Jurnalul juridic național: teorie și practică*. 2016. august. Р. 88-93.

146. Рабінович П.М. Основи загальної теорії права та держави: навчальний посібник. Київ. *Край*. 2007. 188 с.

147. Ракитина Л.М. Участие специалистов в гражданском судопроизводстве: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Саратов, 1985. 18 с.

148. Рецкер Я.И. Пособие по переводу с английского языка на русский язык. Минск. *ТетраСистемс*. 1982. 256 с.

149. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про

соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») 03.06.1999 року № 5-рп/99. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-99>

150. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14.12.1999 р. № 10-рп/99. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99>

151. Руденко А.В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2006. 209 с.

152. Рязановский В.А. Единство процесса. Москва. *Городовец*. 1996. 74 с.

153. Савчук Р.М. Вимоги до особи перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні*: Матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 16-17 червня 2017 р.). Харків. 2017. С. 37-40.

154. Савчук Р.М. Відповідальність перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє* (до 20-річчя НУ ОЮА та 180-річчя Одеської школи права): Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року). Одеса, 2017. С. 40-42.

155. Савчук Р.М. Залучення та відвід перекладача як учасника адміністративного судочинства: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2017. № 2. Ч. 2. С. 101-104.

156. Савчук Р.М. Неволодіння мовою судочинства як підстава залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6. Т. 2. С. 22-24.

157. Савчук Р.М. Обов'язки як елемент процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві. *Право.UA*. 2017. № 2. С. 64-69.

158. Савчук Р.М. Підстави для відводу перекладача в адміністративному судочинстві. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 23-24 червня 2017 р.). Запоріжжя, 2017. С. 75-78.

159. Савчук Р.М. Права перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Svazek 4. Vydání 2. Brno, 2017. P. 217-221.

160. Савчук Р.М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві як гарантія забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 92-97.

161. Савчук Р.М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві: лінгвістичні, правові та організаційні питання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6 (15). С. 132-134.

162. Северенюк В.М. Політика у різних сферах суспільного життя. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2012. Вип.7. С. 66-69.

163. Семенков Є.О. Особливості правового механізму відводу перекладача в кримінальному процесі України. *Держава та регіони*. Серія: *Право*. 2011. № 2. С. 125-131.

164. Семчинський С.В. Румунська мова: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. Чернівці. Видавничий дім «Букрек», 2007. 248 с.

165. Сергеев Ю.В. Проблемы учреждения системы административных судов в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. М., 2007. 192 с.

166. Сіверський О.М. Злісне ухилення від явки за викликом для участі у процесуальних діях. *Молодий вчений*. Юридичні науки. 2015. № 2 (17). С. 198-201.

167. Сіліч І.І. Гарантії забезпечення прав і свобод громадян в адміністративному процесі: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2008. 197 с.

168. Скакун О.Ф. Теорія держави і права (Енциклопедичний курс): підручник. 2-е вид., переробл. і доповн. Харків. Еспада, 2009. 752 с.

169. Словарь иностранных слов за ред. Ф.Н. Петрова. 18-е изд. Москва. *Русский язык*. 1989. 624 с.

170. Словник базової термінології з адміністративного права: навчальний посібник за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Київ. *Істина*. 2010. 240 с.

171. Словник української мови в 11 т. за ред. І.К. Білодід. Київ. *Наукова думка*. Т. 4 (І-М). 1973. 840 с.

172. Словник української мови в 11 т. за ред. І.К. Білодід. Київ. *Наукова думка*. Т. 5 (Н-О). 1973. 840 с.

173. Словник української мови в 11 т. за ред. І.К. Білодід. Київ. *Наукова думка*. Т. 3 (З). 1973. 840 с.

174. Сонюк О.В. Особливості участі невідомих суб'єктів у правовідносинах адміністративного судочинства. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 149-153.

175. Софійчук Н.В. Производство следственных действий с участием иностранных граждан стран СНГ: по материалам Иркутской области и Республики Бурятия: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Иркутск, 2005. 30 с.

176. Старилов Ю.Н. Административная юстиция. Теория, история, перспективы. Ю.Н. Старилов. Москва. *Норма – Инфра-М*. 2001 304 с.

177. Судебный кодекс Республики Армения от 21.02.2007 г. № ЗР-135 URL: http://base.spininform.ru/show_doc.fwx?rgn=58329

178. Судова практика з перегляду кримінальних справ у касаційному порядку. Узагальнення опрацьовано суддею Верховного Суду України

В.І. Жук, заступником начальника управління узагальнення судової практики Верховного Суду України Л.В. Гавриловою та головним консультантом управління В.М. Шевченко (показники за 2003 р.). URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(documents\)/57443357664792E1C2257B7C0040B01C](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/57443357664792E1C2257B7C0040B01C)

179. Теория государства и права. Курс лекций под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. Москва. *Юристъ*. 1997. 672 с.

180. Теория государства и права: учебник для вузов под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. 2-е изд., изм. и доп. Москва. *Норма – Инфра-М*. 2002. 616 с.

181. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник за ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ. *Юрінком Інтер*. 2006. 688 с.

182. Тимощук А.В. Правовое государство в Украине: теория, история, перспективы. Симферополь. *Таврия*. 1997. 64 с.

183. Тихомиров Ю.А. Курс административного права и процесса. Москва. *Юринформцентр*. 1998. 798 с.

184. Тищенко М.М. Адміністративно-процесуальний статус громадянина в Україні: проблеми теорії та шляхи вдосконалення законодавчого регулювання: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1999. 32 с.

185. Тищенко Н.М. Административно-процессуальный статус гражданина Украины: проблемы теории и пути совершенствования. Харьков. *Право*. 1998. 266 с.

186. Ткаченко Є.В. Конституційно-правове регулювання мовних відносин: порівняльний аспект: автореферат дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2009. 20 с.

187. Тлумачний словник української мови. Уклад. Ковальова Т.В., Коврига Л.П. Харків. *Синтекс*. 2005. 672 с.

188. Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду від 29.05.2012 р. у справі № 2а/0270/1934/12. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50614112>

189. Ухвала Городнянського районного суду Чернігівської області від 22.01.2014 р. у справі № 732/66/14. <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36986462>

190. Ухвала Дніпропетровського апеляційного адміністративного суду від 03.08.2017 р. у справі № 310/4167/17 (2-а/310/141/17). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/68190052>

191. Ухвала Зарічного районного суду м. Суми від 28 березня 2017 р. у справі № 591/1584/17. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/65544891>

192. Ухвала Київського апеляційного адміністративного суду від 25.09.2014 р. у справі № 752/22706/13-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40712446>

193. Ухвала Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 27.01.2017 р. у справі № 541/2701/16-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64296288>

194. Ухвала Одеського окружного адміністративного суду від 26.05.2016 р. у справі № 815/1558/16. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58039835>

195. Ухвала Приморського районного суду м. Одеси від 23.05.2017 р. у справі № 522/21550/16-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/66724187>

196. Ухвала Тиврівського районного суду Вінницької області від 22.06.2012 р. у справі № 223/757/2012. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/64625771>

197. Ухвала Харківського окружного адміністративного суду від 27 квітня 2011 р. у справі № 2а-4391/11/2070. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/49701800>

198. Ухвала Яготинського районного суду Київської області від 26.12.2016 р. у справі № 382/1731/16-а. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/63680784>

199. Фирсова А., Джафаркулиев М. Работе переводчика в судопроизводстве – организационную базу. *Социалистическая законность*. 1972. № 2. С. 60-61.

200. Хаманева Н.Ю. Теоретические проблемы административно-правового спора. *Государство и право*. 1998. № 12. С. 29-36.
201. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
202. Чечот Д.М. Административная юстиция (теоретические проблемы). Ленинград. *Изд-во Ленинград. ун-та им. А.А. Жданова*. 1973. 135 с.
203. Чужакин А.П. Общая теория устного перевода и переводческой скорописи. Москва. *Валент*, 2002. 160 с.
204. Шевелёв И.А. Язык судопроизводства и участие переводчика в уголовном процессе России: дис. ... канд. юрид. наук. Санкт-Петербург, 2008. 189 с.
205. Шумило І., Сніца Т. Особливості перекладу юридичних текстів. *Філологічний дискурс*. 2016. Вип. 4. С. 266-272.
206. Щерба С.П. Переводчик в российском уголовном процессе: научно-практическое пособие. Москва. *Экзамен*. 2005. 416 с.
207. Щербаковский М.Г., Кравченко А.А. Применение специальных знаний при раскрытии и расследовании преступлений. Харків. *Изд. ун-та внутр. Дел.* 1999. 78 с.
208. Юридический энциклопедический словарь. 2-е изд. Главный ред. Сухарев А.Я. Москва. *Советская энциклопедия*. 1987. 528 с.
209. Юридична енциклопедія за ред. Ю.С. Шемшученко. Київ. Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. Т. 4: Н–П. 2002. 720 с.
210. Юридична енциклопедія за ред. Ю.С. Шемшученко. Київ. Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана. Т. 5: П–С. 2003. 736 с.
211. Юрчак І.Р. Обов'язки особи: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 185 с.
212. Якимов А.Ю. Статус субъекта права (теоретические вопросы). *Государство и право*. 2003. № 4. С. 5-10.
213. Яковенко Є.О. Судовий розгляд адміністративних справ. *Вісник Академії митної служби України*. Серія *Право*. 2011. № 1. URL:

[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vamsup_2011_1(6)__16)

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vamsup_2011_1\(6\)__16](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=vamsup_2011_1(6)__16)

214. Ялова О. Деякі аспекти застосування державної мови у судочинстві України. *Право України*. 2010. № 3. С. 266-271.

215. Ясинок М.М. Судові дебати: право, психологія, риторика. Київ. *Алерта*. 2014. 171 с.

216. Ethnologue: Languages of the World. – the 20th edition. 2017. february 21. URL: <https://www.ethnologue.com/ethnoblog/gary-simons/welcome-20th-edition>

217. Kadric M. Dolmetschen bei Gericht. Erwartungen – Anforderungen – Kompetenzen – Wien: *Facultas Verlags- und Buchhandels AG*, 2006. 255 S.

218. Mellinkoff D. The Language of the Law. Boston: *Little, Brown and Co*, 1963. 526 p.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Савчук Р.М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві: лінгвістичні, правові та організаційні питання. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2016. Вип. 6 (15). С. 132-134.
2. Савчук Р.М. Неволодіння мовою судочинства як підстава залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 6 Т. 2. С. 22-24.
3. Савчук Р.М. Залучення та відвід перекладача як учасника адміністративного судочинства: зарубіжний досвід та українські реалії. *Право і суспільство*. 2017. № 2 Ч. 2. С. 101-104.
4. Савчук Р.М. Права перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Evropský politický a právní diskurz*. 2017. Svazek 4. Vydání 2– Brno, 2017. Р. 217-221.
5. Савчук Р.М. Обов'язки як елемент процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві. *Право.UA*. 2017. № 2. С. 64-69.
6. Савчук Р.М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві як гарантія забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 92-97.

Наукові праці які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Савчук Р.М. Відповідальність перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). Одеса, 2017. С. 40-42.

8. Савчук Р.М. Підстави для відводу перекладача в адміністративному судочинстві. *Юридичні науки: проблеми та перспективи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23-24 червня 2017 р.). Запоріжжя, 2017. С. 75-78.

9. Савчук Р.М. Вимоги до особи перекладача як учасника адміністративного судочинства. *Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні*: Матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 16-17 червня 2017 р.). Харків, 2017. С. 37-40.

ДОДАТОК Б**ЗАТВЕРДЖУЮ**

Заступник директора Івано-
Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська
юридична академія»

_____ Г.П. Долішній
25 вересня 2017 року

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Савчука Романа Михайловича на тему: «Перекладач як учасник адміністративного судочинства» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 25.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право (галузь знань 081 – право)

Комісія у складі:

Голова комісії: завідувач кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права, кандидат юридичних наук, доцент Француз-Яковець Тетяна Анатоліївна;

Члени комісії: професор кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права, доктор юридичних наук, доцент Магновський Ігор Йосипович; старший викладач кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права, кандидат юридичних наук Грималюк Павло Олегович

цим Актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження здобувача кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Савчука Романа Михайловича на тему: «Перекладач як учасник адміністративного судочинства» використані співробітниками кафедри міжнародного, конституційного та адміністративного права Івано-Франківського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» при підготовці і викладанні навчальних дисциплін, підготовці навчальних та навчально-методичних посібників, наукових публікацій.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА КАФЕДРИ

1. Савчук Р.М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві: лінгвістичні, правові та організаційні питання / Р.М. Савчук // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – Вип. 6 (15). – С. 132-134.

2. Савчук Р.М. Неволодіння мовою судочинства як підстава залучення перекладача до участі в адміністративному судочинстві / Р.М. Савчук // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2016. – Вип. 6 том 2. – С. 22-24.

3. Савчук Р.М. Залучення та відвід перекладача як учасника адміністративного судочинства: зарубіжний досвід та українські реалії / Р.М. Савчук // Право і суспільство. – 2017. – № 2 частина 2. – С. 101-104.

4. Савчук Р.М. Права перекладача як учасника адміністративного судочинства / Р.М. Савчук // Evropský politický a právní diskurz. – 2017. – Svazek 4. – Vydání 2. – Brno, 2017. – P. 217-221.

5. Савчук Р.М. Обов'язки як елемент процесуального статусу перекладача в адміністративному судочинстві / Р.М. Савчук // Право.UA. Науково-практичний журнал. – 2017. – № 2. – С. 64-69.

6. Савчук Р.М. Участь перекладача в адміністративному судочинстві як гарантія забезпечення засади мови судочинства в адміністративних судах / Р.М. Савчук // Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». – 2017. – № 4. – С. 92-97.

7. Савчук Р.М. Відповідальність перекладача як учасника адміністративного судочинства / Р.М. Савчук // Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє (до 20-річчя НУ ОЮА та 180-річчя Одеської школи права): Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року). – Одеса, 2017. – С. 40-42.

8. Савчук Р.М. Підстави для відводу перекладача в адміністративному судочинстві / Р.М. Савчук // Юридичні науки: проблеми та перспективи: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 23-24 червня 2017 р.). – Запоріжжя, 2017. – С. 75-78.

9. Савчук Р.М. Вимоги до особи перекладача як учасника адміністративного судочинства / Р.М. Савчук // Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 16-17 червня 2017 р.). – Х., 2017. – С. 37-40.

Голова комісії

завідувач кафедри
міжнародного, конституційного та
адміністративного права,
кандидат юридичних наук, доцент

Т.А. Француз-Яковець

Члени комісії

професор кафедри
міжнародного, конституційного та
адміністративного права,
доктор юридичних наук, доцент

І.Й. Магновський

старший викладач кафедри
міжнародного, конституційного та
адміністративного права,
кандидат юридичних наук

П.О. Грималюк